

Res Publica

politiek-wetenschappelijk tijdschrift van de Lage Landen

België - Belgique
PB. - PP.
B-21

Afgriffekantoor: 3000 Leuven X | Driemaandelijks tijdschrift | April-juni 2016 | P 702166

Volume 58

2016/2

accoo

Res Publica

www.acco.be/respublica

Hoofdredacteur

Joop VAN HOLSTEYN (Universiteit Leiden)

Redactiesecretaris

Lotte MELENHORST (Universiteit Leiden)

Redactie

Nicolas BOUTECA (Universiteit Gent), Annelien DE DIJN (Universiteit van Amsterdam),
Silvia ERZEEL (Université catholique de Louvain), Steven VAN HECKE (Universiteit Leuven),
Henk VAN DER KOLK (Universiteit Twente), Jonas LEFEVERE (Universiteit van Amsterdam),
Rik DE RUITER (Universiteit Leiden), Peter THIJSSSEN (Universiteit Antwerpen),
Margo TRAPPENBURG (Universiteit Utrecht)

Redactieadres

Instituut voor Politieke Wetenschap, t.a.v. Res Publica / Joop van Holsteyn, Postbus 9555, 2300 RB Leiden, Nederland
res.publica@acco.be

Uitgever

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

www.uitgeverijacco.be

tel. +32 16 62 80 00

fax +32 16 62 80 01

e-mail: uitgeverij@acco.be

Vertegenwoordiging in Nederland:

Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, NL-2495 AA Den Haag

tel. + 31 70 386 88 54

fax + 31 70 386 14 98

e-mail: info@uitgeverijacco.nl

Abonnementsprijzen

	Individu	Instelling	Student
België & Nederland	€ 50	€ 120	€ 38
EU	€ 95	€ 125	/
niet EU	€ 145	€ 145	/

Los nummer

€ 20

Dubbel nummer

€ 40

Abonnementen worden niet stilzwijgend verlengd.

Als **bestaande abonnee** ontvangt u jaarlijks een herinnering aan de hernieuwing van uw abonnement.

Met vragen over uw abonnement kunt u terecht bij tijdschriften@acco.be.

Nieuwe abonnees kunnen bij de start van een nieuwe jaargang abonneren door een abonnement aan te kopen in de Acco-webshop:

www.acco.be/respublica.

Rekening

België – Abroad

Postrekening 000-0964500-29,

Acco-Boekbestellingen, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

IBAN-code: BE26000096450029

Swift- of BIC-code: BPOTBEB1

Nederland

Giro 4436148,

Acco-Boekbestellingen, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

RES PUBLICA

politiek-wetenschappelijk tijdschrift
van de Lage Landen

Driemaandelijks tijdschrift
Volume 58 – 2016/2

Inhoud

Deel 1 – Wetenschappelijke artikelen

- Vragen naar de bekende weg? Een analyse van informatiebronnen waarop schriftelijke vragen over Europese zaken in de Nederlandse Tweede Kamer zijn gebaseerd – *Rik de Ruiter, Jelmer Schalk en Yorick van Rijnhoven* 141
- Politologen in het Vlaamse televisienieuws: wetenschappers of commentatoren? – *Julie Sevenans en Stefaan Walgrave* 167
- Links-libertarisme als aantrekkelijke theorie van sociale rechtvaardigheid – *Kasper Ossenblok* 189

Deel 2 – Rubrieken

- Essay: De kwetsbaarheid van de democratie: collectief zelfbestuur in een tijdperk van internationalisering – *Ben Crum* 217
- Symposium: De rekruteringsfunctie van partijen in gevaar? – *Gerrit Voerman, Bram Wauters, Jeroen van der Kolk en Martijn Brandenburg* 231
- Onderzoek uitgelicht:
- Wat maakt partijcommunicatie nieuwswaardig? Een experimenteel onderzoek naar journalistieke nieuwsselectie – *Luzia Helfer en Peter Van Aelst* 245
- Beleidscoherentie voor ontwikkeling: een multicausale aanpak – *Joren Verschaeve, Sarah Delputte en Jan Orbie* 248
- Macro-economische prestaties, politiek vertrouwen en de economische crisis – *Patrick F.A. van Erkel en Tom W.G. van der Meer* 251
- Auteursinfo 255

Verantwoordelijke uitgever:

Vereniging voor Politieke
Wetenschappen
Vrije Universiteit Brussel
Pleinlaan 2
1050 Elsene

ISSN 0486-4700
PB-PP B-21
P 702166

Afgiftekantoor: 3000 Leuven X

Omslagontwerp: www.dsigngraphics.be

Coverfoto: Vlaams Parlement © Marnix Van Esbroeck

© 2016 by Acco

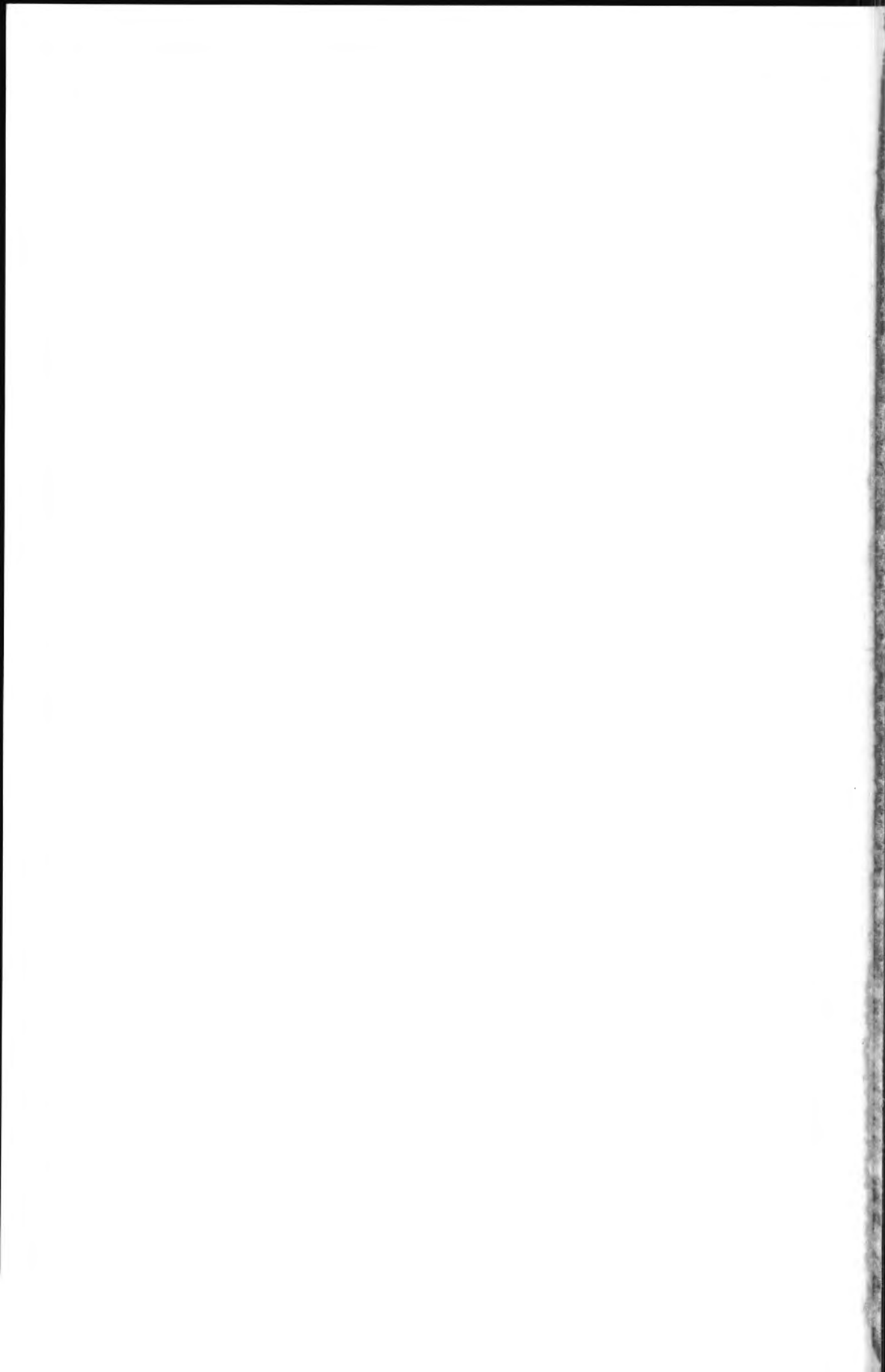
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this review may be produced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

UNIVERSITEIT GENT
Bibliotek Faculteit
ECONOMIE & BEDRIJFSKUNDE

05 JUL 2016

Twee Kerkenstraat 2
B-9000 Gent

INHOUD

Vragen naar de bekende weg?

Een analyse van informatiebronnen
waarop schriftelijke vragen over
Europese zaken in de Nederlandse
Tweede Kamer zijn gebaseerd

141

Rik de Rooter, Jelmer Schalk en
Yorick van Rijnthoven

**Politologen in het Vlaamse
televisienieuws: wetenschappers of
commentatoren?**

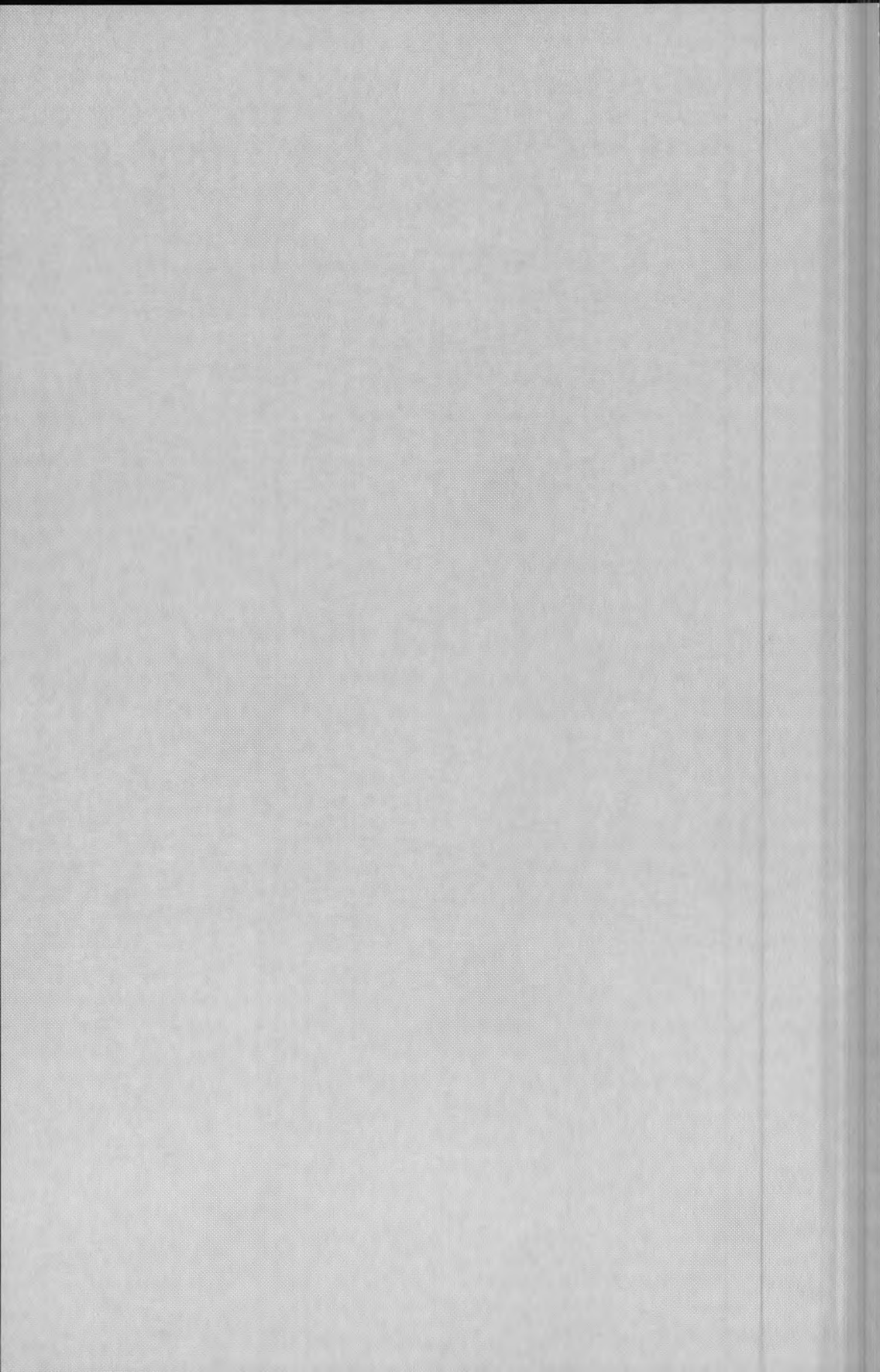
167

Julie Sevenans en Stefaan Walgrave

**Links-libertarisme als
 aantrekkelijke theorie van sociale
 rechtvaardigheid**

189

Kasper Ossenblok

Vragen naar de bekende weg?

Een analyse van informatiebronnen waarop schriftelijke vragen over Europese zaken in de Nederlandse Tweede Kamer zijn gebaseerd

Rik de Ruiter, Jelmer Schalk en Yorick van Rijthoven

ABSTRACT: Ask for the Sake of Asking? An Analysis into the Information Sources for Written Parliamentary Questions on EU Affairs in the Dutch Lower House

This paper analyses the information sources members of the Dutch Lower House base their questions on with regard to EU affairs in the period 1995-2013. Knowledge of the type of information sources to base questions on is vital for determining what the conditions are under which members of national parliaments can scrutinize the decisions taken by the national government at the EU level. The involvement of national parliaments in EU affairs is according to many scholars a necessary condition for closing the democratic deficit of the European Union, especially when the turnout in elections for the European Parliament remains low and for national parliaments remains stable and relatively high. An original dataset is constructed including all sets of written parliamentary questions on EU affairs asked by Dutch MPs in the period 1995-2013, categorized by different types of information sources on which the question is based. These different categories of information sources are regressed with a variable measuring the Treaty changes impacting on the intensity of contact between MPs of different national parliaments and several variables measuring the characteristics of Dutch MPs and their parties. The findings indicate that Dutch MPs base their written questions primarily on coverage on EU affairs by national newspapers. Moreover, MPs are more likely to use sources rooted in a national context for asking questions when they are a member of a party with a negative attitude towards European integration. These findings imply that parliamentary control via written questions over the decisions of the national executive at the EU level can be strengthened by increasing national media coverage on EU affairs, allowing the EU public sphere to develop further in the future.

KEYWORDS: national parliaments, European Union, parliamentary questions, the Netherlands

---

1. Inleiding

In de afgelopen decennia zijn leden van nationale parlementen actiever geworden in het volgen van de besluiten genomen door de nationale regering in de Raad van de Europese Unie (EU) en de Europese Raad. Deze toegenomen activiteit kan worden verklaard door de verdere verdieping en verbreding van Europese integratie en de daarmee samenhangende politisering van deze integratie in de ogen van politici en de bevolking in de lidstaten (Hutter & Grande, 2015; De Wilde, Leupold & Schmidtke, 2016; Kröger & Bellamy, 2016a). Dit heeft geleid tot een toename in formele instrumenten die nationale parlementariërs kunnen inzetten voor het controleren van het EU-besluitvormingsproces, zowel op nationaal (bv. het behandelvoorbehoud) als op Europees niveau (bv. de gele- en oranje kaartenprocedure) (Auel & Christiansen, 2015; Hogenauer, 2015; Van Keulen & Vollaard, 2015). In Nederland heeft dit tevens geleid tot uitbreiding van de ondersteunende staf op EU-vlak voor de Tweede Kamer. Op EU-niveau zijn er bovendien permanente vertegenwoordigers van nationale parlementen actief die regelmatig met elkaar overleggen over lopende EU-zaken. Door deze ontwikkelingen zijn leden van nationale parlementen in toenemende mate betrokken bij de totstandkoming (De Ruiters, 2013; Finke & Danwolff, 2013) en implementatie van EU-wetgeving (Mastenbroek, Spendzharova & Versluis, 2015), het controleren van de regering tijdens de onderhandelingen over Europese verdragen (Auel & Hoing, 2015) en communiceren nationale parlementariërs de te nemen of genomen besluiten in toenemende mate aan de bevolking in de eigen lidstaat door in plenaire debatten EU-zaken aan te kaarten (Auel & Raunio, 2014). Door de toegenomen betrokkenheid vormen nationale parlementen steeds meer een doorgeefluik tussen de besluiten op EU-niveau over het al dan niet verdiepen, verbreden of terugdringen van de Europese integratie tussen lidstaten enerzijds en de belangen en voorkeuren van de bevolking in de lidstaten anderzijds.

Nationale parlementen hebben deze rollen niet van de ene op de andere dag op zich genomen. Zij werden lange tijd gezien als de verliezers van Europese integratie, omdat zij op afstand stonden van nationale regeringen die op steeds meer beleidsterreinen steeds intensiever gingen samenwerken (Maurer & Wesels, 2001). Leden van nationale parlementen hebben moeten leren hoe zij de interactie tussen de Europese Commissie, het Europees Parlement en de Raad kunnen monitoren en controle kunnen uitoefenen over de besluiten op EU-niveau genomen door de eigen nationale regering (Goetz & Meyer-Sahling, 2008, p. 8; Raunio, 2009; Raunio & Hix, 2000). Een noodzakelijke voorwaarde voor het uitoefenen van deze controle is toegang tot informatie over het EU-besluitvormingsproces (Kröger & Bellamy, 2016b, p. 140). Ondanks de grote hoeveelheid aan publicaties over de toegenomen betrokkenheid van nationale parlementen bij EU-aangelegenheden (zie voor overzichten: Goetz & Meyer-Sahling, 2008;

Winzen, 2010) is het nog onvoldoende duidelijk waar leden van nationale parlementen precies hun informatie over EU-besluitvormingsprocessen vandaan halen en of er veranderingen optreden in het gebruik van bepaalde informatiebronnen door de verdieping en verbreding van Europese integratie. Kennis over de typen informatiebronnen die worden gebruikt door parlementariërs is cruciaal voor het vaststellen onder welke voorwaarden controle kan worden uitgeoefend over de uitvoerende macht in een representatieve democratie. Het laten afleggen van verantwoording door nationale regeringen over besluiten genomen op EU-niveau – afgedwongen door leden van nationale parlementen die vragen stellen aan nationale bewindspersonen over EU-aangelegenheden – is een noodzakelijke voorwaarde voor het dichten van het democratische tekort in de Europese Unie. Zolang de situatie blijft voortduren waarbij een zeer beperkt deel van het electoraat komt opdagen bij verkiezingen voor het EP, en de opkomst bij verkiezingen voor het nationaal parlement onverminderd hoog blijft, is het onvermijdelijk met het oog op het dichten van het democratische tekort van de Europese Unie dat nationale parlementen controle uitoefenen over de besluiten genomen door nationale regeringen op EU-niveau. In dit artikel wordt daarom de volgende vraag beantwoord:

Van welke informatiebronnen maken Nederlandse Tweede Kamerleden gebruik voor het stellen van schriftelijke Kamervragen aan de regering over EU-aangelegenheden en hoe kunnen verschillen in gebruik van informatiebronnen door Kamerleden verklaard worden?

In de volgende paragraaf zal een overzicht gegeven worden van de betrokkenheid van nationale parlementen bij het Europese integratieproces, met in het bijzonder aandacht voor de informatie over EU-zaken waarover leden van nationale parlementen kunnen beschikken. Vervolgens worden hypothesen opgesteld met de type(n) informatiebron waarvan een Kamerlid gebruik maakt als afhankelijke variabele(n) en, onder andere, de karakteristieken van het individuele Kamerlid en de politieke partij van het Kamerlid als onafhankelijke variabelen. Na uitleg over hoe de gegevens over de Kamervragen in de periode 1995-2013 zijn verzameld en geanalyseerd, worden de resultaten weergegeven. Het blijkt dat Kamerleden vooral gebruik maken van mediaberichtgeving uit nationale landelijke kranten om hun schriftelijke vragen op te baseren. Met andere woorden, Kamerleden ‘vragen naar de bekende weg’ door in hun schriftelijke vragen bepaalde mediaberichtgeving over EU-zaken te echoën. Politieke partijen die negatief staan tegenover een verbreding en verdieping van Europese integratie maken bovendien meer gebruik van informatiebronnen voor het stellen van schriftelijke vragen die geworteld zijn in een nationale context en dus eenvoudig toegankelijk zijn. In de conclusie wordt er stilgestaan bij de implicaties van de bevindingen voor de kwaliteit van nationale

representatieve democratische structuren gedurende een periode waarin zowel een verdieping als een verbreding van Europese integratie optrad.

2. Nationale parlementen, informatievergaring en Europese integratie

De toegang tot informatie over de besluiten met betrekking tot EU-verdragen en -wetgeving die worden voorbereid of zijn genomen op EU-niveau, is een belangrijke voorwaarde voor leden van nationale parlementen om controle te kunnen uitoefenen over het handelen van de eigen nationale regering in Brussel (Kröger & Bellamy, 2016b, p. 140). Naast de informatievoorziening van de nationale regering naar de leden van nationale parlementen over EU-aangelegenheden – bijvoorbeeld met betrekking tot besluiten genomen in de Raad – zijn er informatiekanaalen waarover de regering geen controle heeft. Er zijn verschillende dergelijke kanalen waarlangs leden van nationale parlementen informatie kunnen verzamelen, variërend in de kosten die gemaakt dienen te worden door parlementariërs om de informatie te bemachtigen. Ten eerste zijn er verticale informatiestromen van de Europese instellingen naar nationale parlementen. Deze stromen zijn deels informeel. Kamerleden kunnen informeel contact opnemen met leden van het Europees Parlement van dezelfde politieke partij en uit dezelfde lidstaat (Neunreither, 2005). Een vorm van een formele verticale informatiestroom is de door het Verdrag van Lissabon (2009) ingestelde verplichting voor de Europese Commissie om alle nieuwe wetgevingsvoorstellen direct door te sturen naar alle nationale parlementen van de lidstaten. Hierdoor zijn nationale parlementen minder afhankelijk geworden van de regering voor het verkrijgen van informatie over voorgestelde EU-wetgeving (Mastenbroek *et al.*, 2015; Raunio, 2009; 2011).

Er zijn ook verschillende voorbeelden van horizontale informatiestromen die niet gecontroleerd worden door de nationale regering waarvan leden van nationale parlementen gebruik kunnen maken, bijvoorbeeld informatiebronnen op nationaal niveau, zoals berichtgeving in nationale kranten, eerdere debatten in het nationale parlement zelf of rapporten van het Centraal Bureau voor de Statistiek waarin zaken die verband houden met Europese integratie worden behandeld. Een horizontale informatiestroom die de afgelopen jaren meer aandacht heeft gekregen in de wetenschappelijke literatuur is de toegenomen uitwisseling van informatie tussen nationale parlementen van EU-lidstaten (Cooper, 2012; De Ruiter en Schalk, 2016; Kreiling, 2013; Miklin, 2012; Raunio, 2009; 2011; Sprung, 2013). Ook hier speelt het verdrag van Lissabon een rol (zie ook Auel & Christiansen, 2015). Sinds de instelling door het Verdrag van Lissabon van een subsidiariteitstoets¹ van voorstellen van de Europese Commissie door nationale parlementen is de wederzijdse

afhankelijkheid tussen nationale parlementen toegenomen. Nationale parlementen kunnen namelijk alleen een *Early Warning Mechanism* in werking stellen als 1/3 van de kamers van alle nationale parlementen van EU-lidstaten aangeeft dat een nieuw wetgevingsvoorstel van de Europese Commissie de gewenste verdeling van bevoegdheden tussen de lidstaten en het supranationale niveau niet respecteert. Lidstaten met een tweekamerstelsel hebben één stem voor het Hogerhuis en één stem voor het Lagerhuis. Parlementen van lidstaten met een parlementair stelsel met één kamer hebben twee stemmen. Wanneer 1/3 van de kamers van nationale parlementen tegen een wetgevingsvoorstel stemt, dient de Europese Commissie het voorstel te heroverwegen en uitleg te geven aan de nationale parlementen waarom het voorstel gehandhaafd blijft, wordt aangepast of teruggetrokken. Wanneer de helft van het aantal stemmen van nationale parlementen tegen een wetgevingsvoorstel van de Europese Commissie is, moet de Commissie het voorstel heroverwegen, uitleg geven aan de nationale parlementen waarom het voorstel gehandhaafd blijft, wordt aangepast of teruggetrokken, en wordt er gestemd in de Raad en het Europees Parlement over of het voorstel van de Commissie verder dient te worden behandeld. Kortom, nationale parlementen kunnen alleen effectief een ‘early warning’ afgeven voor wetgevingsvoorstellen van de Europese Commissie als leden van deze parlementen op de hoogte zijn van de activiteiten van de overige nationale parlementen die tegelijkertijd een dergelijke subsidiariteitscheck aan het uitvoeren zijn.

Dit heeft geleid tot intensivering van bestaande contacten tussen nationale parlementen in interparlementaire bijeenkomsten zoals de *Conférence des Organes Parlementaires Spécialisés dans les Affaires de l'Union des Parlements de l'Union Européenne* (COSAC),² tot opstarten van nieuwe contacten tussen nationale parlementen in interparlementaire bijeenkomsten zoals de interparlementaire conferenties voor economisch en financieel bestuur (Cooper, 2016; Kreiling, 2013) en voor het Gemeenschappelijke Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB) (Stavridis, 2014), en tot informatie-uitwisseling over de parlementaire controle die wordt uitgeoefend over EU-aangelegenheden door nationale parlementen via de door nationale parlementen opgezette database *Interparliamentary EU Information Exchange* (IPEX). Vertegenwoordigers van nationale parlementen kunnen via deze database documentatie uploaden over de behandeling van voorstellen voor EU-wetgeving in het nationale parlement.

Ten slotte heeft er ook op EU-niveau een intensivering van contacten plaatsgevonden tussen nationale parlementen. Elke maandagochtend komen de permanente vertegenwoordigers van nationale parlementen in Brussel bijeen om elkaar op de hoogte te stellen van de belangrijkste EU-besluiten en de aandacht die in hun nationale parlement gegeven wordt aan deze besluiten.

Niet alleen op EU-niveau is er meer ambtelijke ondersteuning voor nationale parlementen gekomen. Ook op nationaal niveau hebben nationale parlemen-

ten geïnvesteerd in meer ambtelijke ondersteuning (Christiansen, Hogenauer & Neuhold, 2014). Zo heeft de Nederlandse Tweede Kamer in de afgelopen twee decennia meer ambtelijke staf gekregen die zich richt op EU-zaken en Tweede Kamerleden voedt met informatie over EU-besluitvormingsprocessen.

3. Verklaringen voor het gebruik van verschillende informatiebronnen

Dit artikel beoogt inzicht te geven in welke informatiebronnen Nederlandse Tweede Kamerleden gebruiken voor het stellen van schriftelijke Kamervragen aan de regering over EU-aangelegenheden en hoe eventuele verschillen in gebruik door Kamerleden van informatiebronnen verklaard kunnen worden. De hypothesen die in deze paragraaf worden opgesteld, hebben als afhankelijke variabelen de verschillende types informatiebronnen met betrekking tot EU-aangelegenheden waarop parlementariërs hun schriftelijke vragen baseren. Er wordt verondersteld dat de keuze van Kamerleden om gebruik te maken van een bepaalde informatiebron voor het stellen van een vraag afhangt van de karakteristieken van de politieke partijen waarvan de Kamerleden die de vraag stellen lid zijn, individuele karakteristieken van Kamerleden, en verschillende periodes. Deze onafhankelijke variabelen hebben alle te maken met de afweging van kosten en baten die Kamerleden maken wanneer zij het besluit moeten nemen of zij aandacht besteden aan EU-aangelegenheden in schriftelijke vragen (De Ruiter, 2013; Saalfeld, 2003). Dit besluit zal afhangen van of het stellen van een schriftelijke vraag baten oplevert in de vorm van invloed op beleid (*policy-seeking*), het aantal stemmen in verkiezingen (*vote-seeking*) en/of bijdraagt aan een reputatie als betrouwbare coalitiepartner in een toekomstige regering (*office-seeking*) (Strøm, 1990). Aangezien dit artikel alleen ingaat op de informatiebronnen waarop schriftelijke vragen gebaseerd zijn, is het onwaarschijnlijk dat Kamerleden vragen stellen met het oog op het vergroten van hun zichtbaarheid voor het electoraat. Daar zijn namelijk andere instrumenten beter geschikt voor dan het voor het grote publiek relatief onzichtbare instrument van de schriftelijke vraag. Het mondelinge vragenuur op dinsdag is een veel betere manier om een dergelijke zichtbaarheid te vergroten als onderdeel van een *vote-seeking*-strategie (Van Aelst *et al.*, 2015; Van Santen, Van Aelst & Helfer, 2015). Wij gaan er dus vanuit dat Kamerleden met het stellen van een schriftelijke vraag aan de regering over EU-aangelegenheden met name tot doel hebben om het beleid te beïnvloeden (*i.e.* een *policy-seeking*-strategie) of te bouwen aan een reputatie als betrouwbare coalitiepartner in een toekomstige regering (*i.e.* een *office-seeking*-strategie).

De baten in termen van *office of policy* dienen wel op te wegen tegen de investering die een Kamerlid moet maken voor het verkrijgen van informatie om de vraag te kunnen stellen. Kamerleden zullen de kosten voor het verkrijgen van informatie zo laag mogelijk proberen te houden en de baten zo hoog mogelijk. Hieronder volgt een overzicht van argumenten op basis waarvan verondersteld wordt dat de variatie in het gebruik van een bepaald type informatiebron verklaard kan worden door een kosten-batenafweging, die voor elk Kamerlid anders is vanwege partijkarakteristieken, individuele karakteristieken of verschillende periodes.

De eerste hypothese die getoetst zal worden, gaat in op het effect van de instelling van de subsidiariteitstoets door het Verdrag van Lissabon in 2009 (Auel & Christiansen, 2015) en de *pilots* die zijn gestart door COSAC in 2006 (zie ook noten 2 en 3). Zoals eerder beschreven, is de verwachting dat er in de periode na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon meer contacten zijn tussen leden van nationale parlementen over EU-aangelegenheden dan in de periode voor de inwerkingtreding ervan. Dit kan een verklaring zijn voor een mogelijk toenemend gebruik van informatie voor het stellen van schriftelijke vragen over EU-zaken aan de regering dat voortkomt uit interparlementaire samenwerkingsverbanden zoals COSAC-bijeenkomsten, de artikel 13-conferentie of IPEX. De kosten van het verkrijgen van informatie voor Kamerleden uit dergelijke samenwerkingsverbanden zijn in de periode na 2006 sterk verminderd, omdat de infrastructuur (*i.e.* meer en intensievere interparlementaire bijeenkomsten) voor het uitwisselen van informatie tussen nationale parlementen verder is ontwikkeld. Leden van de Tweede Kamer zijn daardoor beter op de hoogte van informatie die voortkomt uit interparlementaire bijeenkomsten. Deze informatie kan gebruikt worden om er schriftelijke vragen op te baseren. Bovenstaande argumentatie is samengevat in de volgende hypothese:

H1. Leden van de Nederlandse Tweede Kamer baseren hun schriftelijke vragen aan de Nederlandse regering over EU-aangelegenheden vaker op informatie verkregen uit interparlementaire samenwerkingsverbanden in de periode na het starten van de *pilot* subsidiariteitstoetsen in de context van COSAC (2006) en de formele inwerkingtreding van het *Early Warning Mechanism* in het Verdrag van Lissabon (2009).

De tweede hypothese richt zich op het effect van het netwerken van leden van de Nederlandse Tweede Kamer op de informatiebronnen waarop Kamerleden hun vragen aan de regering over EU-aangelegenheden baseren (Raunio, 2009; 2011; Sprung, 2013). Er wordt verondersteld dat als Kamerleden bereid zijn bijeenkomsten te bezoeken van COSAC om daar op de hoogte gesteld te worden van de EU-gerelateerde activiteiten van nationale parlementen van andere EU-lidstaten, zij in het algemeen in zeer hoge mate geïnteresseerd zullen zijn in het vergaren

van informatie over EU-zaken. Met andere woorden, Kamerleden die naar COSAC-bijeenkomsten gaan schatten de kosten die gemoeid zijn met het vergaren van informatie over EU-aangelegenheden veel lager in dan Kamerleden die niet naar COSAC-bijeenkomsten gaan. Als beide typen Kamerleden de baten van het stellen van een schriftelijke vraag over EU-aangelegenheden gelijk inschatten, zal dit naar verwachting leiden tot een hoger gebruik van meer verschillende informatiebronnen om er schriftelijke Kamervragen aan de regering op te baseren door Kamerleden die geregeld naar COSAC-bijeenkomsten gaan in vergelijking met Kamerleden die niet naar COSAC-bijeenkomsten gaan. Hoewel er verschillende interparlementaire conferenties bestaan naast COSAC, is de verwachting dat alleen het netwerken van parlementariërs binnen COSAC een effect heeft op het gebruik van een groter aantal diverse informatiebronnen. COSAC is namelijk de langstlopende interparlementaire conferentie die Nederlandse Kamerleden regelmatig bezoeken. Deze argumentatie leidt tot de volgende hypothese:

H2: Leden van de Nederlandse Tweede Kamer die deelnemen aan COSAC-bijeenkomsten baseren hun vragen aan de Nederlandse regering over EU-aangelegenheden op een grotere diversiteit aan informatiebronnen dan Nederlandse Tweede Kamerleden die niet naar COSAC-bijeenkomsten gaan.

Er zijn verschillende kenmerken van de politieke partij waarvan een parlementariër lid is die mogelijk een rol spelen in de kosten-batenafweging omtrent het gebruik van informatiebronnen voor het stellen van schriftelijke vragen aan de regering over EU-zaken – met het oog op het beïnvloeden van beleid of het opbouwen van een reputatie als betrouwbare coalitiepartner in een toekomstige regering. Ten eerste, een parlementariër die lid is van een politieke partij die in het algemeen positief staat tegenover verdieping van Europese integratie, zal een sterkere algemene oriëntatie hebben op het Europese besluitvormingsproces en willen investeren in het volgen van dit proces, bijvoorbeeld door het aanknopen en onderhouden van contacten met leden van het Europees Parlement uit dezelfde partijfamilie. Omdat Kamerleden met een positieve attitude ten opzichte van Europese integratie meer gericht zijn op het Europese besluitvormingsproces, zullen zij eerder geneigd zijn gebruik te maken van informatiebronnen die geworteld zijn in een internationale context, zoals informatie vanuit het Europees Parlement, de Europese Commissie en de Raad van Ministers en de Europese Raad. Kamerleden die deel uitmaken van een eurosceptische partij zullen eerder gericht zijn op de eigen nationale context en zullen minder motivatie hebben om te investeren in het aanknopen en onderhouden van contacten op EU-niveau. Het valt te verwachten dat Kamerleden die lid zijn van eurosceptische partijen eerder geneigd zullen zijn gebruik te maken van informatiebronnen geworteld in een nationale context – te weten, nationale mediaberichtgeving en informatie uit

ationale organen zoals de Tweede Kamer zelf of organen als het Centraal Bureau voor de Statistiek – om er schriftelijke vragen over EU-zaken aan de regering op te baseren dan een parlementariër die lid is van een politieke partij die positiever staat tegenover Europese integratie (Navarro & Brouard, 2014). Dit leidt tot de volgende hypothese:

H3: Leden van de Nederlandse Tweede Kamer die lid zijn van een politieke partij die in het algemeen positief staat ten opzichte van verdieping en verbreding van Europese integratie baseren hun vragen aan de Nederlandse regering over EU-aangelegenheden meer op informatiebronnen die in een internationale context zijn geworteld, zoals informatie uit het Europees Parlement, van de Europese Commissie en van de Raad van Ministers en de Europese Raad.

Een tweede karakteristiek van een politieke partij als mogelijke verklaring voor het gebruik van bepaalde types informatiebronnen door Kamerleden is het aantal zetels dat een partij heeft in het parlement. Vliegthart en Walgrave (2011) stellen dat er een verband bestaat tussen de grootte van een politieke partij en het stellen van parlementaire vragen. Politieke partijen met een groot aantal zetels hebben meerdere fractiemedewerkers in dienst ter ondersteuning van Kamerleden die informatie kunnen vergaren over EU-zaken, en er zijn meer Kamerleden binnen de partij die zich kunnen specialiseren in EU-zaken. Met andere woorden, de kosten voor het vergaren van informatie over EU-zaken waarop schriftelijke vragen gebaseerd kunnen worden, zijn lager voor Kamerleden die lid zijn van grotere partijen, omdat de lasten gedeeld kunnen worden door een groter aantal personen. Het valt dus te verwachten dat de Kamerleden uit partijen met minder zetels eerder geneigd zijn bronnen te gebruiken die makkelijk toegankelijk zijn vanwege de beperktere informatievergaringscapaciteit van de politieke partij waarvan zij lid zijn (Vliegthart & Walgrave, 2010). De meest toegankelijke informatiebron is nationale mediaberichtgeving over EU-zaken. Overige relatief toegankelijke bronnen zijn de eigen recente parlementaire activiteiten en informatie verschaft over EU-zaken door nationale overheidsorganen. Kortom, alle bronnen die geworteld zijn in een nationale context. Om na te gaan of er inderdaad een verschil is in de kosten die een Kamerlid kan dragen om grote hoeveelheden informatie over EU-zaken te verzamelen en te verwerken, zodat er vragen over geformuleerd kunnen worden, is de volgende hypothese opgesteld.

H4: Hoe minder zetels een politieke partij van een Nederlands Tweede Kamerlid heeft, des te minder vaak een Kamerlid zijn/haar vragen over EU-aangelegenheden baseert op informatiebronnen die in een internationale context zijn geworteld, zoals informatie uit het Europees Parlement, van de Europese Commissie en van de Raad van Ministers en de Europese Raad.

4. Data en methoden

Om bovenstaande hypothesen te toetsen, zullen de schriftelijke vragen die gesteld zijn door leden van de Nederlandse Tweede Kamer over EU-aangelegenheden in de periode 1995-2013 worden geanalyseerd. Nederland is een middelgrote lidstaat van de Europese Unie, de bevolking heeft een overwegend gematigd positieve attitude ten opzichte van Europese integratie, en de Nederlandse Tweede Kamer neemt een middenpositie in onder nationale parlementen van lidstaten in de Europese Unie qua formele instrumenten voor het uitoefenen van parlementaire controle over EU-aangelegenheden. Deze 'gemiddelde positie' van bevolking, lidstaat en nationaal parlement ten opzichte van andere EU-lidstaten maakt dat Nederland beschouwd kan worden als een *typical case study* (De Ruiters, 2013; Winzen, 2010).

De reden waarom dit artikel zich uitsluitend op de Tweede Kamer en schriftelijke vragen³ richt is dat de schriftelijke Kamervragen die Nederlandse parlementariërs stellen aan de Nederlandse regering over EU-aangelegenheden unieke mogelijkheden bieden om na te gaan van welke bronnen leden van nationale parlementen gebruik maken. In de database van de Nederlandse Tweede Kamer wordt namelijk per kamerstuk met schriftelijke vragen over EU-aangelegenheden vermeld op welke informatiebron het Kamerlid of de groep van Kamerleden de vragen heeft gebaseerd. Wij delen de informatiebronnen die vermeld worden in de Kamerstukken als volgt in: interparlementaire samenwerkingsverbanden, mediaberichtgeving, informatie uit supranationale EU-instituties zoals debatten gevoerd in het Europees Parlement of wetgevingsvoorstellen ingediend door de Europese Commissie, of informatie van intergouvernementele EU-instituties zoals de Europese Raad en de Raad van Ministers.

De gegevens die zijn verzameld om de dataset te construeren voor het testen van bovenstaande hypothesen komen uit verschillende bronnen. Ten eerste, voor het meten van de afhankelijke variabelen zijn alle schriftelijke Kamervragen over EU-zaken in de periode 1995-2013 geselecteerd uit de online database van het Nederlandse parlement (www.overheid.nl). In deze database zijn 128 Kamerstukken opgenomen met daarin sets van samenhangende schriftelijke vragen over EU-zaken gesteld door één Kamerlid of door meerdere Kamerleden gezamenlijk. Van deze 128 Kamerstukken worden 47 Kamerstukken door meerdere Kamerleden gezamenlijk ondertekend als vragensteller. Er is vervolgens per Kamerstuk nagegaan welk Kamerlid of Kamerleden de vragen heeft/hebben gesteld en op welke informatiebron de vraag is gebaseerd. Dit betekent dat de gebruikte informatiebronnen worden gewogen naar het aantal vragenstellers. Concreet betekent dit dat bijvoorbeeld vragen die gebaseerd zijn op mediaberichtgeving en die gesteld worden door vijf Kamerleden gezamenlijk, als vijf cases meetellen. Er is gekozen voor deze weging, omdat een vraag die door vijf Kamerleden wordt gesteld meer gewicht heeft en serieuzer genomen zal worden door de

bewindspersoon aan wie de vraag gesteld wordt dan een vraag die maar door één Kamerlid gesteld wordt. Dit resulteert in een totaal van 219 Kamerstuk-per-Kamerlid-observaties.

De informatiebron waarvan Kamerleden aangeven gebruik te hebben gemaakt bij het formuleren van de vragen wordt per set van samenhangende vragen aangegeven in een noot en het is de praktijk dat dit alleen vermeld wordt voor schriftelijke Kamervragen en niet bij notulen voor commissievergaderingen of plenaire debatten waarin mondelinge vragen worden gesteld. De vermelding van een bron bestaat uit een verwijzing naar de bron waar de informatie is gevonden. Op basis van deze informatie valt overigens niet vast te stellen of Kamerleden strategische overwegingen hebben bij het noemen van bepaalde bronnen of dat daadwerkelijk de informatie uit deze bronnen is gebruikt waarop de schriftelijke vragen zijn gebaseerd. Er zijn 97 sets van samenhangende schriftelijke vragen (steeds opgenomen in afzonderlijke Kamerstukken per set) die gebaseerd zijn op één informatiebron. Er zijn 31 Kamerstukken met sets van samenhangende vragen die gebaseerd zijn op twee of meer informatiebronnen. Voor 12 Kamerstukken met sets van samenhangende schriftelijke vragen over EU-zaken in de periode 1995-2013 is niet aangegeven op welke informatiebron deze zijn gebaseerd. Deze 12 Kamerstukken met sets van samenhangende vragen worden behandeld als ontbrekende waarden. Omdat een aantal van deze sets van samenhangende vragen per Kamerstuk meerdere vragenstellers heeft, komt het totaal aantal Kamerstuk-per-Kamerlid-observaties voor de analyses op 199 uit.

In een tweede stap zijn de kenmerken van de Kamerleden die de vragen hebben gesteld in kaart gebracht. Voor de tweede hypothese is het relevant na te gaan welke Kamerleden vragen hebben gesteld in hetzelfde jaar als dat waarin zij naar COSAC-bijeenkomsten zijn gegaan. De deelnamelijsten van deze COSAC-bijeenkomsten van leden van alle nationale parlementen van EU-lidstaten in de periode 1995-2013 zijn terug te vinden op www.cosac.eu. Verder is per politieke partij die zitting heeft gehad in de Tweede Kamer tussen 1995-2013 de mate vastgesteld waarin de partij positief of negatief tegenover verdere verdieping van Europese integratie staat (Bakker *et al.*, 2015; Hooghe *et al.*, 2010; Steenbergen & Marks, 2007) (zie H3) en wat het percentage behaalde zetels is in verkiezingen (www.overheid.nl/overheidsinformatie/) (zie H4). Voor het testen van de eerste hypothese zijn er dummyvariabelen opgenomen, zodat kan worden vastgesteld of het gebruik van informatiebronnen anders is voor en na de instelling van de COSAC-pilot-subsidiariteitstoetsen (2006) en voor en na de formele subsidiariteitstoets in werking gesteld door het Verdrag van Lissabon (2009). Ten slotte nemen we een controlevariabele in de analyse mee die mogelijk het gebruik van type informatiebron beïnvloedt; we kijken naar of een Kamerlid deel uitmaakt van een partij in de oppositie of in de regering. Tabel 1 geeft een overzicht van de variabelen in de analyses en de codering.

TABEL 1. Beschrijvende statistieken van schriftelijk gestelde vragen door Tweede Kamerleden (n = 199).

Variabele	Gemiddelde	St.Dev.	Min	Max
Bron interparlementaire samenwerkingsverbanden	.07		0	1
Bron supranationale EU-instituties	.28		0	1
Bron intergouvernementele instituties	.10		0	1
Bron mediaberichtgeving	.64		0	1
Bron nationale organen	.23		0	1
Aanwezigheid COSAC in gegeven jaar schriftelijke vraag	.12		0	1
Pro-Europese houding partij	4.22	1.81	1.09	6.82
Regeringspartij	.24		0	1
Percentage zetels partij	12.75	9.00	1.33	30
Vraag na COSAC (2006)	.70		0	1
Vraag na Lissabon (2009)	.46		0	1
SP	0.18		0	1
PVV	0.14		0	1
VVD	0.13		0	1
PvdA	0.13		0	1
CDA	0.12		0	1
GroenLinks	0.10		0	1
D66	0.08		0	1
PvdD	0.06		0	1
CU	0.02		0	1
SGP	0.02		0	1
GPV	0.01		0	1
LPF	0.01		0	1
RPF	0.01		0	1

Noot. De waarde '1' is telkens gecodeerd als 'waar': het gebruik van een type informatiebron, het type partij, schriftelijke vraag gesteld na COSAC-bezoek, schriftelijke vraag afkomstig van genoemde partij.

Tabel 1 laat al direct zien dat mediaberichtgeving de meest gebruikte bron is door Kamerleden om vragen op te baseren. Verder valt op dat SP- en PVV-Kamerleden de meeste schriftelijke vragen stellen over EU-zaken in de periode 1995-2013.

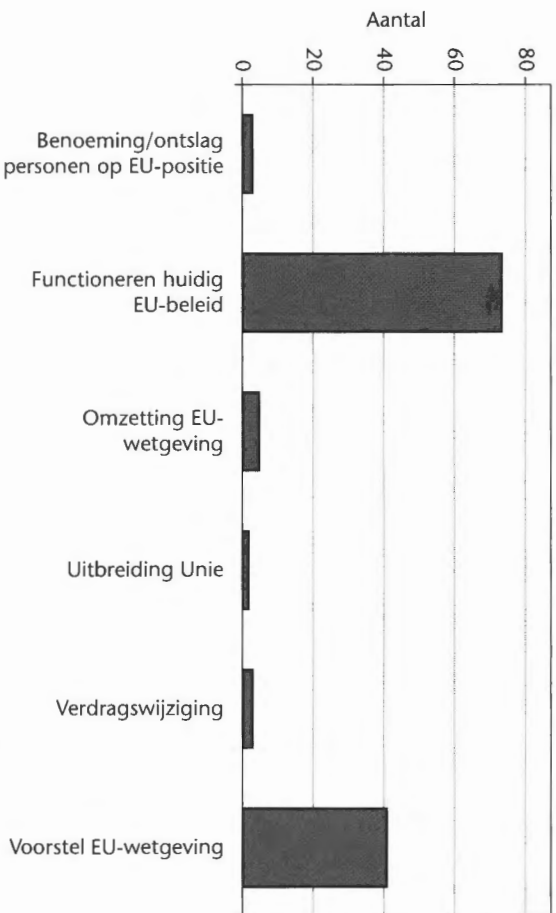
We analyseren de data op een aantal manieren om de hypothesen te toetsen. Eerst beschrijven we welke bronnen meer of minder worden gebruikt, hoe dit gebruik verschilt over de jaren, en of parlementariërs die COSAC hebben bezocht meer en andere bronnen gebruiken dan parlementariërs die dat niet hebben gedaan. Vervolgens toetsen wij hypothesen 3 en 4 middels een logistische regressie. De reden waarom we hiervoor kiezen – en niet voor een multinomiale analyse waarin de afhankelijke variabele vijf categorieën heeft (één voor elk type informatiebron) – is tweeledig. Ten eerste veronderstellen hypothesen 3 en 4 dat het theoretisch relevante onderscheid niet zozeer bestaat tussen elk van de vijf bron-

nen, maar tussen enerzijds media en nationale organen, en anderzijds supranationale en intergouvernementele instituties en interparlementaire netwerken. Ten tweede worden sommige informatiebronnen maar marginaal gebruikt, zoals interparlementaire netwerken en informatie van intergouvernementele instituties (zie tabel 1). Dat betekent dat de celfrequenties erg klein zijn voor deze categorieën, waardoor de schattingen in een multinomiale regressie instabieler zijn.

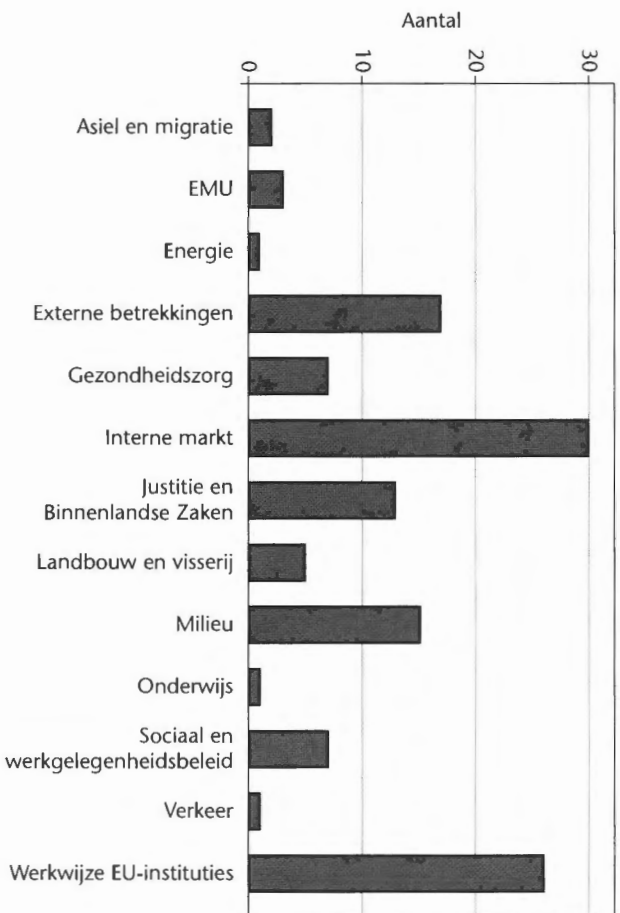
Om dezelfde reden kiezen we ervoor om de logistische regressieanalyse alleen uit te voeren voor die sets van vragen waarvoor geldt dat er slechts van een enkele bron gebruik werd gemaakt. In logistische en multinomiale regressie wordt verondersteld dat de antwoordcategorieën wederzijds uitsluitend zijn. In een multinomiale regressie zou dit kunnen worden opgelost door te schatten welke specifieke *combinatie* van informatiebronnen wordt gebruikt. Elke combinatie van twee of drie typen informatiebronnen wordt dan echter een aparte antwoordcategorie, wat resulteert in erg lage celfrequenties per combinatie. Van de 199 cases nemen we er dus 52 niet mee. We beschrijven deze cases in onderstaande paragraaf wel op kwalitatieve wijze en geven alle cases weer in een netwerk tussen partijen en Kamerstukken met sets van samenhangende vragen.

5. Resultaten

Kamerleden stellen de meeste schriftelijke vragen over voorstellen voor EU-wetgeving waarover onderhandeld wordt op EU-niveau tussen het Europees Parlement, de Commissie en de Raad en over het functioneren van huidig EU-beleid, vaak met een verwijzing naar gevolgen van dit beleid voor Nederland (figuur 1, zie Navarro & Brouard 2014 voor vergelijkbare resultaten voor het Franse Parlement). Voorbeelden van specifieke onderwerpen die in deze laatste categorie vallen, zijn vragen omtrent het vervroegen van de invoering van de euro, btw-teruggaafprocedures in andere EU-lidstaten, de effecten van Europese milieu-regelgeving op het Nederlandse verkeersbeleid, en de toename van werkloze arbeidsmigranten uit nieuwe EU-lidstaten. Voorbeelden van voorstellen voor EU-wetgeving waarover Kamerleden schriftelijke vragen stellen tijdens onderhandelingen op EU-niveau zijn het openstellen van de Europese binnengrenzen voor afval, de instelling van een Europese officier van Justitie, het Europees Burgerlijk Wetboek, de gevolgen voor de Nederlandse chemiesector van een verscherpt Europees CO₂-beleid, en de onderhandelingen tussen de Europese Commissie en de VS over het *Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA)*-verdrag. Nederlandse Kamerleden stellen minder schriftelijke vragen over de omzetting van richtlijnen in Nederlands beleid, de uitbreiding van de Europese Unie, en wijzigingen van de EU-verdragen.

FIGUUR 1. Aantal Kamerstukken per type schriftelijke vraag (n = 128).

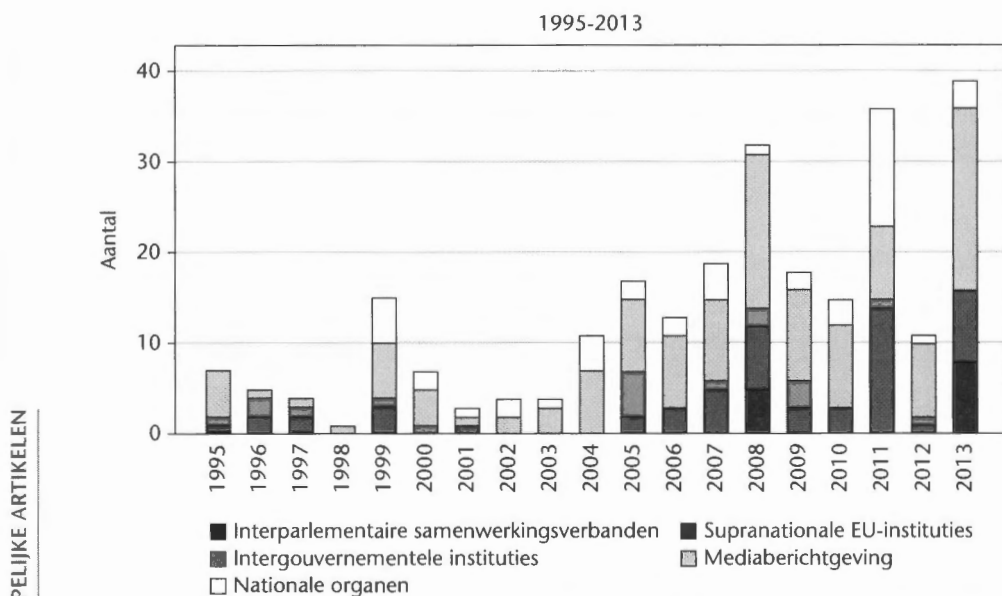

FIGUUR 2. Aantal Kamerstukken per thema schriftelijke vraag (n = 128).

Verder blijkt uit figuur 3 dat er maar een beperkt aantal Kamervragen is die gezamenlijk gesteld worden door Kamerleden uit meer dan twee verschillende politieke partijen en die dus breed gesteund worden. De voornaamste uitzonderingen hierop zijn vragen over de relatie tussen het functioneren van de Raad van Europa en de Europese Unie, vragen over kinderarbeid bij de hazelnootpluk in Turkije en de noodzaak dit aan de kaak te stellen bij de onderhandelingen over de toetreding van Turkije tot de Europese Unie, en vragen over een rapport van COSAC waarin een inventarisatie gemaakt wordt van de toegang van verschillende nationale parlementen van EU-lidstaten tot documenten die gebruikt worden op EU-niveau tijdens onderhandelingen over EU-wetgeving.

Het gebruik van informatiebronnen voor schriftelijke vragen over EU-zaken door Tweede Kamerleden vertoont een grote variatie in de periode 1995-2013 (zie figuur 4). Een eerste opmerkelijke trend is de toename van het aantal schriftelijke Kamervragen over EU-aangelegenheden, met onder de 10 vragen per jaar voor vrijwel de gehele periode 1995-2003. Na 2005 komt het aantal vragen per jaar over EU-aangelegenheden niet meer onder de 10. Deze toename⁴ verloopt parallel aan de verdieping en verbreding van Europese integratie en, als gevolg daarvan, een toename van de politisering van Europese integratie op nationaal niveau en de uitbreiding van de ondersteunende EU-staf van de Tweede Kamer op nationaal en EU-niveau.

FIGUUR 4. Gebruikte bronnen voor schriftelijke vragen door Tweede Kamerleden (n = 199).

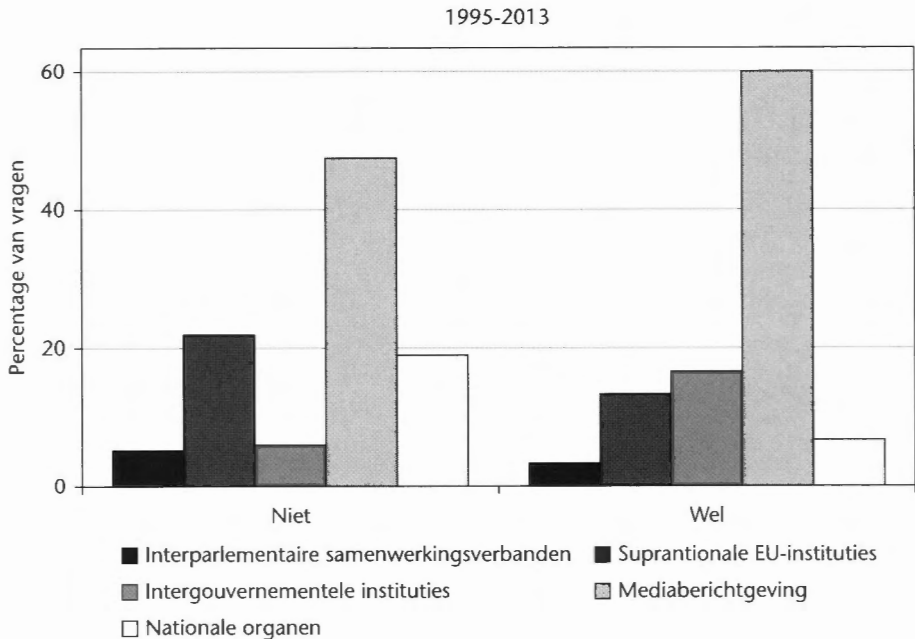
Het tweede dat opvalt in figuur 4 is dat mediaberichtgeving veruit de belangrijkste informatiebron voor Kamerleden is om schriftelijke vragen aan de regering over EU-zaken op te baseren. Het zijn met name artikelen uit landelijke kranten die gebruikt worden door Kamerleden om vragen te stellen over voorstellen voor EU-wetgeving of het (gebrek) functioneren van het huidige EU-beleid. Belangrijk hierbij is om op te merken dat de mediaberichtgeving die aangehaald wordt als bron voor de schriftelijke Kamervragen vaker transmissie van informatie gebaseerd op besluiten genomen door de Commissie, het EP of de Raad behelst dan het creëren van nieuws door journalisten via bijvoorbeeld onderzoeksjournalistiek of een redactioneel commentaar (zie ook Van Aelst & Vliegenthart 2014, p. 403).

Deze twee bevindingen (de toename in het aantal Kamervragen over EU-aangelegenheden en het belang van mediaberichtgeving als informatiebron voor Kamerleden) zijn niet los van elkaar te zien (Van Noije, Kleinnijenhuis & Oegema, 2008, p. 477). Er is een verband tussen het toegenomen aantal schriftelijke Kamervragen na 2005, de algehele toename van de media-aandacht voor EU-zaken en – zo blijkt uit deze studie – de toename van het gebruik van mediabronnen voor het stellen van schriftelijke vragen door Kamerleden (zie ook Van Aelst & Vliegenthart, 2014).

Met gebruik van de cijfers opgenomen in figuur 4 is ook vast te stellen of de eerste hypothese dient te worden verworpen. Het blijkt dat leden van de Nederlandse Tweede Kamer meer geneigd zijn hun schriftelijke vragen aan de Nederlandse regering over EU-aangelegenheden te baseren op informatie verkregen uit interparlementaire samenwerkingsverbanden na het starten van de eerste subsidiariteitstoetsen in de context van COSAC vanaf 2006. De Pearson Chi kwadraat is significant (6.00; $p < 0.05$). De formele inwerkingtreding van het *Early Warning Mechanism* in het Verdrag van Lissabon (2009) kan hier aan bijgedragen hebben, maar opvallend in figuur 4 is dat vóór 2009 door Kamerleden al meer gebruik werd gemaakt van informatie uit interparlementaire netwerken. De Chi kwadraat is dan ook niet significant voor het gebruik van informatie uit interparlementaire netwerken voor het stellen van vragen na de formele inwerkingtreding in 2009 van de subsidiariteitstoets in het Verdrag van Lissabon.

Het toegenomen gebruik van informatie verkregen uit interparlementaire samenwerkingsverbanden door parlementariërs kan mogelijk veroorzaakt zijn door de uitbreiding van ondersteunende EU-staf op het nationale niveau in de Tweede Kamer en op EU-niveau door middel van de aanstelling van de permanente vertegenwoordiger voor de Tweede Kamer in Brussel. Het kan zijn dat deze uitbreiding van EU-staf op nationaal en EU-niveau een informatiestroom op gang heeft gebracht over EU-aangelegenheden naar Kamerleden, en een toename van het totaal aantal Kamervragen over de EU en de grotere diversiteit aan bronnen gebruikt door Kamerleden heeft veroorzaakt.

Uit figuur 5 blijkt dat Kamerleden die naar COSAC-bijeenkomsten⁵ gaan en in hetzelfde jaar een schriftelijke vraag stellen over EU-aangelegenheden niet meer gebruik maken van verschillende informatiebronnen of radicaal andere bronnen gebruiken dan Kamerleden die niet naar COSAC-bijeenkomsten gaan en schriftelijke vragen stellen. Kamerleden baseren hun vragen vooral op berichtgeving uit nationale kranten, ongeacht hun aanwezigheid bij COSAC-bijeenkomsten. Het netwerken van Kamerleden met parlementariërs uit andere nationale parlementen heeft dus geen effect op de hoeveelheid en diversiteit aan bronnen die Kamerleden gebruiken voor het stellen van schriftelijke vragen over EU-zaken. Deze bevinding leidt tot het afwijzen van de tweede hypothese. Een verklaring voor deze onverwachte bevinding zou kunnen zijn dat alle Kamerleden gebruik maken van de informatie die de ondersteunende EU-staf aan leden van de Tweede Kamer verschaft, ongeacht of Kamerleden naar COSAC-bijeenkomsten gaan of niet.

FIGUUR 5. Gebruikte bronnen door Tweede Kamerleden die wel en niet COSAC-bijeenkomsten hebben bezocht (n = 199).

Uit de logistische regressieanalyse uitgevoerd in het kader van het toetsen van de hypothesen 3 en 4 blijkt dat leden van de Nederlandse Tweede Kamer die lid zijn van een politieke partij die in het algemeen positief staat ten opzichte van verdie-

ping van Europese integratie *minder* geneigd zijn hun vragen aan de Nederlandse regering over EU-aangelegenheden te baseren op informatiebronnen die in een nationale context zijn geworteld, te weten mediaberichtgeving en nationale organen (OR = .58; $p < .05$) (zie tabel 2). Deze bevinding leidt tot het aannemen van de derde hypothese.

Figuur 6 laat zien hoe dit enige significante effect eruitziet: het geeft de voorspelde *margins* weer op basis van het regressiemodel bij verschillende niveaus van euroscepticisme van de partij die (mede) de vraag stelt. Bij politieke partijen die zeer eurosceptisch zijn (score 1 op de schaal van euroscepticisme), is de kans erg groot dat zij nationale bronnen gebruiken. De onzekerheid – getoond door de betrouwbaarheidsintervallen rondom de voorspelling – bij een hogere mate van euroscepticisme van politieke partijen is beduidend kleiner dan bij politieke partijen met een pro-Europese houding. Bij pro-Europese partijen liggen de voorspelde *margins* op het gebruik van nationale bronnen veel lager. In absolute zin is de kans evenwel nog steeds groot te noemen, namelijk boven de 30 procent. Dit onverwachte resultaat komt vooral voort uit het hoge gebruik van mediabronnen door zowel pro-Europese als eurosceptische politieke partijen.

De regressieanalyse laat ook zien dat het percentage zetels van een politieke partij geen significant effect heeft op het gebruik van informatiebronnen die geworteld zijn in een nationale context. Deze bevinding leidt tot het afwijzen van de vierde hypothese.

TABEL 2. Logistische regressie van gebruik nationale (1) versus niet-nationale (0) bronnen voor het stellen van schriftelijke Kamervragen door leden van de Tweede Kamer (n = 147).

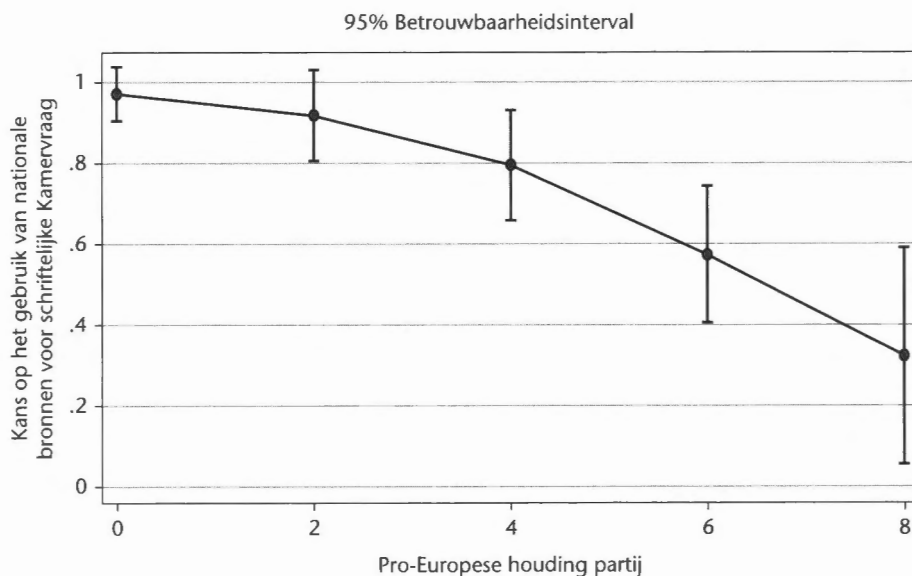
Variable	OR (95% CI)	p*
Pro-Europese houding partij	.584 (.392-.870)	.008
Percentage zetels partij	1.054 (.969-1.146)	.221
Regeringspartij	.453 (.105-1.956)	.289
COSAC-bezoek (voor de schriftelijke vraag)	.520 (.192-1.410)	.199
Constant	23.017 (1.942-272.734)	.013
Wald chi-kwadraat toets (df)	12.94 (4)	.012

Noot. Standaardfouten gecorrigeerd voor clustering van Kamervragen binnen debatten.

OR = odds ratio; CI = Confidence Interval.

* p-waarde voor tweezijdige parameter-test.

'Nationaal' betekent het gebruik van een van de volgende typen bronnen: media en nationale organen.

FIGUUR 6. Voorspelde *margins* voor het gebruik van bronnen in nationale context.

6. Conclusie

De bevindingen in dit artikel wijzen erop dat de leden van de Nederlandse Tweede Kamer actiever zijn geworden in het stellen van schriftelijke vragen over voorstellen voor EU-wetgeving in onderhandeling op EU-niveau. Nederlandse parlementariërs monitoren de toegenomen interactie tussen de Europese Commissie, het Europees Parlement en de Raad in het EU-wetgevingsproces en oefenen controle uit over de besluiten op EU-niveau genomen door de nationale regering door het stellen van meer schriftelijke vragen in de periode 2005-2013 dan in de periode 1995-2003. Ook het functioneren van het huidige EU-beleid (met name op het gebied van externe betrekkingen en de interne markt) en de consequenties daarvan voor Nederland hebben in de loop der tijd meer aandacht gekregen in schriftelijke vragen van Nederlandse Tweede Kamerleden.

Voor beide vormen van parlementaire betrokkenheid is informatie over het voorgenomen of ingevoerde EU-beleid cruciaal. Dit artikel heeft ten eerste inzichtelijk gemaakt van welke informatiebronnen Nederlandse Tweede Kamerleden gebruik maken voor het stellen van Kamervragen over EU-aangelegenheden. Het blijkt dat Kamerleden zich vooral baseren op mediaberichtgeving uit Nederlandse landelijke kranten (zie ook Vliegthart & Walgrave, 2011). Met andere woorden, Kamerleden 'vragen naar de bekende weg' door in hun schriftelijke vragen de mediaberichtgeving over EU-zaken te echoën. De parlementaire betrokkenheid bij het

Europese integratieproject staat of valt dus met de ontwikkeling van een publieke sfeer waarin er aandacht is voor EU-aangelegenheden, weerspiegeld in structurele media-aandacht voor Europese integratie (Bijsmans, 2011; De Vreese, 2007; Eder, 2000; Habermas, 2001; Koopmans, 2007; Trenz, 2004). Op dit moment is een dergelijke publieke sfeer onderontwikkeld in de EU-lidstaten, met als gevolg dat Europese integratie in nationale parlementen beperkt aandacht krijgt. Het aantal Kamervragen over de EU is echter flink toegenomen en als de trend van meer mediaberichtgeving over de EU zich doorzet, zou de publieke sfeer in de EU meer ontwikkeld kunnen raken (Van Noije *et al.*, 2008). Een toename van aandacht voor EU-zaken in mediaberichtgeving – en dus een meer ontwikkelde publieke sfeer in de EU – zal leiden tot meer schriftelijke Kamervragen over EU-aangelegenheden gesteld door eurosceptische politieke partijen.

Ten tweede heeft dit artikel verklaringen getoetst voor verschillen in gebruik van informatiebronnen door Kamerleden. Het blijkt dat leden van de Nederlandse Tweede Kamer meer geneigd zijn hun schriftelijke vragen aan de Nederlandse regering over EU-aangelegenheden te baseren op informatie verkregen uit interparlementaire samenwerkingsverbanden na het starten van de eerste subsidiariteitstoetsen in de context van COSAC in 2006 (H1). Het effect van netwerken tussen parlementariërs in de context van COSAC op de informatiebronnen die worden gebruikt voor het stellen van schriftelijke vragen is echter beperkt. Kamerleden die naar COSAC-bijeenkomsten gaan, maken niet meer gebruik van verschillende informatiebronnen dan Kamerleden die dat niet doen (H2). Belangrijk voor het verklaren van het gebruik door Kamerleden van bepaalde soorten informatiebronnen om er schriftelijke vragen op te baseren is of een parlementariër al dan niet lid is van een politieke partij die in het algemeen negatief staat ten opzichte van verdieping en verbreding van Europese integratie. Leden van de Nederlandse Tweede Kamer die lid zijn van eurosceptische politieke partijen zijn eerder geneigd om hun vragen aan de Nederlandse regering over EU-aangelegenheden te baseren op informatiebronnen die in een nationale context zijn geworteld, te weten mediaberichtgeving, en informatie uit nationale organen zoals het nationale parlement (H3). Kortom, de besproken toename van mediaberichtgeving over EU-aangelegenheden als noodzakelijke voorwaarde voor het ontwikkelen van een publieke sfeer in de EU zal hoogstwaarschijnlijk vooral leiden tot een toename van schriftelijke vragen gesteld door eurosceptische politieke partijen. De grootte van een politieke partij (H4) en of een partij deel uitmaakt van de oppositie of de regering heeft geen significant effect op de mate waarin gebruik gemaakt wordt van informatiebronnen geworteld in een nationale context.

De analyse van schriftelijke Kamervragen kan niet eenvoudig worden gerepliceerd voor andere nationale parlementen van EU-lidstaten. Databases van andere nationale parlementen benoemen de informatiebron waarop een schriftelijke vraag gebaseerd is niet expliciet. Omdat de Nederlandse Tweede Kamer een midden-

positie inneemt onder nationale parlementen in de Europese Unie qua formele instrumenten voor het uitoefenen van parlementaire controle met betrekking tot EU-aangelegenheden, een middelgrote lidstaat is qua inwoners, en de bevolking een gematigd positieve attitude heeft ten opzichte van Europese integratie, kan Nederland mogelijk dienen als *'typical case-study'* (De Ruiter, 2013; Winzen, 2010). De bevindingen uit de Nederlandse casus zijn echter maar in beperkte mate generaliseerbaar naar andere lidstaten, bekeken vanuit de optiek van onderzoek uitgevoerd door politieke communicatiewetenschappers, waarin wordt aangetoond dat politici in Nederland meer dan in andere EU-lidstaten steunen op mediaberichtgeving (Van Santen *et al.*, 2015).

Schriftelijke vragen zijn bovendien lang niet het enige instrument voor leden van de Nederlandse Tweede Kamer om controle uit te oefenen over de besluiten genomen door nationale regeringen op EU-niveau. Schriftelijke vragen zijn vooral een instrument om het (gebrekig) functioneren van EU-beleid aan te kaarten en ze zijn relatief onzichtbaar voor het publiek, zeker in vergelijking met bijvoorbeeld het mondelinge vragenuurtje op dinsdagen (Van Aelst *et al.*, 2015; Van Santen *et al.*, 2015). Deze studie zegt daarom vooral iets over de *policy-seeking*- en *office-seeking*-strategie van Nederlandse politieke partijen in het kader van EU-aangelegenheden en minder over het uitoefenen van controle door Kamerleden over besluiten genomen door de Nederlandse regering op EU-niveau, met het oog op het verwerven van stemmen in volgende parlementsverkiezingen.

Noten

1. De formele instelling van deze subsidiariteitstoets vond plaats in 2009. Binnen de *Conférence des Organes Parlementaires Spécialisés dans les Affaires de l'Union des Parlements de l'Union Européenne* (COSAC) deden verschillende parlementen sinds 2006 – waaronder de Nederlandse Eerste en Tweede Kamer – echter actief mee met enkele *pilots* van deze toets.
2. COSAC is de langstlopende interparlementaire conferentie; ze vindt twee keer per jaar plaats en brengt alle voorzitters en leden van de parlementaire commissie voor Europese Zaken bij elkaar van alle nationale parlementen van EU-lidstaten. De COSAC-bijeenkomsten dienen vooral voor het bediscussiëren van EU-aangelegenheden, zonder tot bindende afspraken te komen.
3. Andere instrumenten waarvan Nederlandse parlementariërs gebruik kunnen maken om parlementaire controle uit te oefenen over EU-aangelegenheden zijn het plaatsen van EU-zaken op de agenda van plenaire debatten of algemeen overleg in de vaste Ka-

mercommissie voor Europese Zaken of in beleidsspecifieke Kamercommissies, het stellen van een mondelinge vraag, het uitvaardigen van een behandelvoorbehoud, of het insturen van een *'reasoned opinion'* als reactie op een wetgevingsvoorstel van de Europese Commissie. Zie Martin (2011) en Russo en Wiberg (2010) voor hoe het instrument van parlementair vraagrecht zich verhoudt tot andere parlementaire controle-instrumenten in verschillende nationale parlementen. Zie Navarro en Brouard (2014) voor een overzicht van de europeanisering van parlementaire vragen in het Franse parlement.

4. Ook het totaal aantal schriftelijke vragen in de Nederlandse Tweede Kamer neemt toe. In een brief aan de Kamer stelt Kamervoorzitter Arib dat in de jaren negentig van de vorige eeuw gemiddeld zo'n 1100 schriftelijke vragen per jaar werden gesteld. In 2015 is dat aantal gestegen tot zo'n 2650 (www.nos.nl, Kamervoorzitter Arib: *Anders omgaan met schriftelijke vragen*, gepubliceerd op 17 maart 2016, geraadpleegd op 30 maart 2016, zie ook Van Aelst en Vliegthart (2014) en Van Holsteijn en Post (2009)).

5. De deelname aan COSAC-bijeenkomsten van Kamerleden is toegenomen in de afgelopen decennia. Waar in de jaren negentig vooral Kamerleden van middenpartijen met een positieve attitude tegenover Europese integratie naar COSAC-bijeenkomsten gingen (*i.e.* CDA, PvdA), zijn er nu ook meer Kamerleden van oppositiepartijen en eurosceptische partijen die COSAC bezoeken (*i.e.* SP, PVV).

Bibliografie

- Auel, K. & Christiansen, T. (Eds.) (2015). After Lisbon: National Parliaments in the European Union. *West European Politics*, 38(2), 261-415.
- Auel, K. & Hoing, O. (2015). National Parliaments and the Eurozone Crisis: Taking Ownership in Difficult Times? *West European Politics*, 38(2), 375-395.
- Auel, K. & Raunio, T. (Eds.) (2014). Connecting with the Electorate? Parliamentary Communication in EU Affairs. *The Journal of Legislative Studies*, 20(1), 1-142.
- Bakker, R., De Vries, C., Edwards, E., Hooghe, L., Jolly, S., Marks, G., Polk, J., Rovny, J., Steenbergen, M. & Vachudova, M. (2015). Measuring Party Positions in Europe: The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999-2010. *Party Politics*, 21(1), 143-152.
- Bijsmans, P. (2011). *Debating Europe: Reflections on EU Affairs in the Public Sphere*. Maastricht: Universitaire Pers.
- Christiansen, T., Hogenauer, A. & Neuhold, C. (2014). National Parliaments in the European Union: Bureaucratization rather than Democratization? *Comparative European Politics*, 12(2), 121-140.
- Cooper, I. (2012). A 'Virtual Third Chamber' for the European Union National Parliaments after the Treaty of Lisbon. *West European Politics*, 35(3), 441-465.

- Cooper, I. (2016). The Politicization of Inter-parliamentary Relations in the EU: Constructing and Contesting the 'Article 13 Conference' on Economic Governance. *Comparative European Politics*, 14(2), 196-214.
- De Ruiter, R. (2013). Under the Radar? National Parliaments and the Ordinary Legislative Procedure in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 20(8), 1196-1212.
- De Ruiter, R. & Schalk, J. (2016). Explaining Cross-national Policy Diffusion in National Parliaments: A Longitudinal Case Study of Plenary Debates in the Dutch Parliament. *Acta Politica*, online gepubliceerd in januari 2016, doi: 10.1057/ap.2015.29.
- De Vreese, C. H. (2007). The EU as a Public Sphere. *Living Reviews in European Governance*, 2(3), <http://www.livingreviews.nl/lreg-2007-3>, geraadpleegd op 5 november 2012.
- De Wilde, P., Leupold, A. & Schmidtke, H. (Eds.) (2016). The Differentiated Politicisation of European Governance. *West European Politics*, 39(1), 3-182.
- Eder, K. (2000). Zur Transformation nationalstaatlicher Öffentlichkeit in Europa. *Berliner Journal für Soziologie*, 2(2), 167-184.
- Finke, D. & Dannwolf, T. (2013). Domestic Scrutiny of European Union Politics: Between Whistle Blowing and Opposition Control. *European Journal of Political Research*, 52(6), 715-746.
- Goetz, K. H. & Meyer-Sahling, J.-H. (2008). The Europeanisation of National Political Systems: Parliaments and Executives. *Living Reviews in European Governance*, 3(2), www.livingreviews.org/lreg-2008-2, geraadpleegd op 20 november 2012.
- Habermas, J. (2001). Warum braucht Europa eine Verfassung? (Why Does Europe Need a Constitution?). http://www.zeit.de/2001/27/Warum_braucht_Europa_eine_Verfassung, geraadpleegd op 6 november 2012.
- Hogenaer, A. L. (2015). The Dutch Parliament and EU Affairs: Decentralizing Scrutiny. In C. Neuhold, O. Rozenberg, J. Smith & C. Heftler (Eds.), *The Palgrave Handbook of National Parliaments and the European Union* (pp. 252-274). Basingstoke: Palgrave.
- Hooghe, L., Bakker, R., Brigevich, A., De Vries, C., Edwards, E., Marks, G., Rovny, J. & Steenbergen, M. (2010). Reliability and Validity of Measuring Party Positions: The Chapel Hill Expert Surveys of 2002 and 2006. *European Journal of Political Research*, 49(5), 684-703.
- Hutter, S. & Grande, E. (2014). Politicizing Europe in the National Electoral Arena: A Comparative Analysis of Five West European Countries, 1970-2010. *Journal of Common Market Studies*, 52(5), 1002-1018.
- Koopmans, R. (2007). Who Inhabits the European Public Sphere? Winners and Losers, Supporters and Opponents in European Political Debates. *European Journal of Political Research*, 46(2), 183-210.
- Kreiling, V. (2013). *The New Inter-parliamentary Conference for Economic and Financial Governance*. *Notre Europe Policy Paper*. <http://www.notre-europe.eu/media/interparliamentaryconferenceecofinkreilingerne-jdioc2013.pdf?pdf=ok>.

- Kröger, S. & Bellamy, R. (2016a). National Parliaments and the Politicization of European Integration. *Comparative European Politics*, 14(2), 131-153.
- Kröger, S. & Bellamy, R. (2016b). Beyond a Constraining Dissensus: The Role of National Parliaments in Domesticating and Normalising the Politicization of European Integration. *Comparative European Politics*, 14(2), 131-153.
- Martin, S. (2011). Parliamentary Questions, the Behavior of Legislators, and the Function of Legislatures: An Introduction. *The Journal of Legislative Studies*, 17(3), 259-270.
- Mastenbroek, E., Spendzharova, A. & Versluis, E. (2015). Clawing Back Lost Powers? Parliamentary Scrutiny of the Transposition of EU Social Policy Directives in the Netherlands. *West European Politics*, 37(4), 750-768.
- Maurer, A. & Wessels, W. (Eds.) (2001). *National Parliaments on their Ways to Europe: Losers or Latecomers?* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Miklin, E. (2012). Inter-parliamentary Cooperation in EU Affairs and the Austrian Parliament: Empowering the Opposition? *The Journal of Legislative Studies*, 19(1), 22-41.
- Navarro, J. & Brouard, S. (2014). Who Cares about the EU? French MPs and the Europeanisation of Parliamentary Questions. *The Journal of Legislative Studies*, 20(1), 93-108.
- Neunreither, K. (2005). The European Parliament and National Parliaments: Conflict or Cooperation? *The Journal of Legislative Studies*, 11(3-4), 466-489.
- Raunio, T. (2009). National Parliaments and European Integration: What We Know and Agenda for Future Research. *Journal of Legislative Studies*, 15(4), 317-334.
- Raunio, T. (2011). The Gatekeepers of European Integration? The Functions of National Parliaments in the EU Political System. *Journal of European Integration*, 33(3), 303-321.
- Raunio, T. & Hix, S. (2000). Backbenchers Learn to Fight Back: European Integration and Parliamentary Government. *West European Politics*, 23(4), 142-168.
- Russo, F. & Wiberg, M. (2010). Parliamentary Questioning in 17 European Parliaments: Some Steps towards Comparison. *The Journal of Legislative Studies*, 16(2), 215-232.
- Saalfeld, T. (2003). The Bundestag: Institutional Incrementalism and Behavioural Reticence. In K. Dyson & K. Goetz (Eds.), *Germany, Europe and the Politics of Constraint* (pp. 73-96). Oxford: Oxford University Press.
- Sprungk, C. (2013). A New Type of Representative Democracy? Reconsidering the Role of National Parliaments in the European Union. *Journal of European Integration*, 35(5), 547-563.
- Stavridis, S. (2014). *The New Inter-parliamentary Conference on the CFSP/CSDP. Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, 14(12), <http://aei.pitt.edu/63630/>.
- Steenbergen, M. & Marks, G. (2007). Evaluating Expert Judgments. *European Journal of Political Research*, 46(3), 347-366.
- Strøm, K. (1990). A Behavioral Theory of Competitive Political Parties. *American Journal of Political Science*, 34(2), 565-598.

- Trenz, H. J. (2004). Media Coverage on European Governance: Exploring the European Public Sphere in National Quality Newspapers. *European Journal of Communication*, 19(3), 291-319.
- Van Aelst, P., Van Santen, R., Melenhorst, L. & Helfer, L. (2015). Van de krant naar de Kamer en terug? Een studie naar media-aandacht als inspiratie voor en resultaat van het Nederlandse Vragenuur. *Res Publica*, 57(4), 433-457.
- Van Aelst, P. & Vliegthart, R. (2014). Studying the Tango. An Analysis of Parliamentary Questions and Press Coverage in the Netherlands. *Journalism Studies*, 15(4), 392-410.
- Van Holsteijn, J. & Post, V. (2009). De Mensen in het land... Opmerkingen over Rita Verdonk en Geert Wilders als volksvertegenwoordigers. *Migrantenstudies*, 25(3), 177-197.
- Van Keulen, M. & Vollaard, H. (2015). Het Europees functioneren van het Nederlands parlement. In H. Vollaard, J. Van der Harst & G. Voerman, *Van Aanvallen! Naar verdedigen?* (pp. 183-222). Boom: Den Haag.
- Van Noije, L., Kleinnijenhuis, J. & Oegema, D. (2008). Loss of Parliamentary Control Due to Mediatization and Europeanization: A Longitudinal and Cross-sectional Analysis of Agenda Building in the United Kingdom and the Netherlands. *British Journal of Political Science*, 38(3), 455-478.
- Van Santen, R., Van Aelst, P. & Helfer, L. (2015). When Politics Becomes News: An Analysis of Parliamentary Questions and Press Coverage in Three West European Countries. *Acta Politica*, 50(1), 45-63.
- Vliegthart, R. & Walgrave, S. (2010). When the Media Matter for Politics: Partisan Moderators of the Mass Media's Agenda-setting Influence on Parliament in Belgium. *Party Politics*, 17(3), 321-342.
- Vliegthart, R. & Walgrave S. (2011). The Dynamics of Parliamentary Questioning in Belgium and Denmark. *Comparative Political Studies*, 44(8), 1031-1059.
- Winzen, T. (2010). Political Integration and National Parliaments in Europe. *Living Reviews in Democracy*, 2(1), <http://www.livingreviews.org/lrd-2010-5>, geraadpleegd op 20 november 2012.
- Winzen, T. (2013). European Integration and National Parliamentary Oversight Institutions. *European Union Politics*, 14(2), 297-323.

Politiciologen in het Vlaamse televisienieuws: wetenschappers of commentatoren?

Julie Sevenans en Stefaan Walgrave

ABSTRACT: Political Scientists in Flemish Television News: Scholars or Commentators?

This paper studies how scientists appear as news sources in Flemish television news. The focus lies on (1) which political scientists serve as news source, (2) how they are portrayed, and (3) whether their appearances in the news differ from those of scientists from other disciplines. By means of a content analysis over a three-year period (July 2011 – June 2014), the paper shows that political scientists mainly appear in the news to comment upon topical events. Items featuring scientists from other disciplines – other human sciences and especially natural sciences – are more often related to scientific research. Political scientists use other arguments than natural scientists, whose contributions contain less own opinions, and more concrete data and figures, and human scientists (including political scientists) are less often interviewed in a research environment. In the concluding section, the potential consequences of these media appearances for political science as a discipline are discussed.

KEYWORDS: scientists, media, news sources, television news, experts

---

1. Inleiding

De discussie over experten en wetenschappers in het nieuws laait af en toe op in medialand. In 2013 publiceerde *De Morgen*, een Vlaamse krant: “Te krant en op tv: de mediaprofessor. Waarom redacties blijven vissen in hetzelfde kleine vijvertje van experts” (Eeckhout, 2013). Het artikel was een reactie op het herhaaldelijk verschijnen van toxicoloog Jan Tytgat in verschillende media (meer dan dertig optredens op vijf dagen) naar aanleiding van een treinramp waarbij giftige stoffen waren vrijge-

komen. De vraag waarom – zowel binnen als buiten de politieke wetenschap – een kleine groep experts het publieke debat lijkt te domineren, wordt op regelmatige basis gesteld. Buiten de ‘wie’-vraag van wetenschappers in het nieuws is de ‘hoe’-vraag minstens even belangrijk. Als wetenschappers in het nieuws komen, hoe doen ze dat dan, hoe worden ze gebruikt in het nieuws, en wat zeggen ze? Treden ze op als wetenschappers of eerder als commentatoren met een wetenschappelijke titel?

Welke wetenschappers er in de media komen en op welke manier ze dat doen, is relevant omwille van de potentiële consequenties van deze mediaverschijningen. Onderzoek heeft aangetoond dat de opinie van experts over nieuwsfeiten de mening van het publiek over deze feiten beïnvloedt (Page, Shapiro & Dempsey, 1987). Bovendien spelen de media een belangrijke rol in het dichteren van de kloof tussen wetenschap en publiek. Ze vormen voor veel mensen de belangrijkste bron van informatie over wetenschappelijk onderzoek. Als bepaalde onderzoekers of disciplines minder aan bod komen in de media, heeft dat gevolgen voor het maatschappelijke bereik van onderzoeksresultaten (Mazur, 1981). Ten slotte kunnen effecten op het imago van een bepaalde onderzoekdiscipline zelf optreden, wat dan weer gevolgen kan hebben voor de legitimiteit ervan of voor het subsidiebeleid ten aanzien van de discipline (Schäfer, 2010).

De kwestie van het verschijnen van wetenschappers in het nieuws belangt wetenschappers van alle disciplines aan en politieke wetenschappers misschien nog het meest van al. Wie regelmatig het nieuws volgt, krijgt al snel de indruk dat politicologen bij uitstek gevraagd worden om een interpretatie te geven van de politieke actualiteit, eerder dan hun eigen onderzoek te duiden. Onderzoek door Brewer en Sigelman (2002) in de Verenigde Staten toont bijvoorbeeld aan dat politieke wetenschappers, wanneer ze optreden als commentator bij campagnenieuws, eerder het dominante ‘*game frame*’ versterken – en dus de nadruk leggen op strategie en tactieken – dan dat ze alternatieve perspectieven aanbieden en bijvoorbeeld meer op beleidsonderwerpen focussen. Dat kan gevolgen hebben voor de perceptie die mensen hebben van de wetenschappelijke discipline. Enerzijds is het mogelijk dat de effecten alleen positief zijn; dat mensen vinden dat het de taak is van een politieke wetenschapper om een dergelijke interpretatie van de actualiteit te verschaffen. Anderzijds zou zo’n berichtgeving de geloofwaardigheid van de discipline en zelfs de perceptie van politieke wetenschappen als *wetenschap* kunnen aantasten. Vooraleer een dergelijk normatief debat zinvol kan gevoerd worden, moeten we eerst zicht hebben op hoe vaak en hoe politieke wetenschappers in het nieuws komen. Het is onze ambitie om in deze paper basisfeiten aan te leveren die ons een idee geven hoe het gesteld is met de politieke wetenschap in het nieuws.

Deze paper onderzoekt verschijningen van wetenschappers in het algemeen en van politicologen in het bijzonder in het Vlaamse televisienieuws. Drie concrete vragen vormen de leidraad voor het onderzoek. Ten eerste gaan we na *welke* politicologen gebruikt worden als nieuwsbron. We beschouwen een wetenschapper als

nieuwsbron wanneer hij of zij in een nieuwsitem aan het woord komt. Ten tweede wordt bestudeerd *op welke manier* zij in het nieuws komen. Drie aspecten worden daarbij belicht: (1) de aanleiding voor de nieuwsitems; (2) het type argumenten gebruikt door de wetenschapper; en (3) de visuele beeldvorming van de wetenschapper. Ten derde wordt nagegaan of de beeldvorming van politieke wetenschappers verschilt van die van het voorkomen in het nieuws van wetenschappers uit *andere disciplines*.

We steunen op een uitgebreide inhoudsanalyse van drie jaar Vlaams televisienieuws (juli 2011 – juni 2014). Uit de resultaten blijkt dat politieke wetenschappers voornamelijk in het nieuws komen om de actualiteit te duiden. Hun optredens in het nieuws zijn zeer zelden gerelateerd aan onderzoek. Wanneer andere humane wetenschappers optreden als nieuwsbron, gaat het vaker om onderzoek; en voor exacte wetenschappers is dat nog vaker het geval. Humane wetenschappers (inclusief politicologen) worden ook minder vaak in een onderzoeksomgeving in beeld gebracht. Ze gebruiken verder andere argumenten dan exacte wetenschappers wanneer ze in het nieuws komen. Ze geven vaker een eigen opinie en halen minder concrete data of cijfers aan. Over de potentiële gevolgen van deze beeldvorming wordt gespeculeerd in de conclusie.

2. Wetenschappers in het nieuws

Hoewel er reeds heel wat literatuur over wetenschap in de media bestaat, benaderen de meeste studies het onderwerp vanuit een andere invalshoek dan dat wij hier doen. Onze opzet kan gecontrasteerd worden met de meeste voorgaande studies, zoals blijkt door de meta-analyses van Schäfer (2010; 2011) als uitgangspunt te nemen.

Wetenschapsjournalistiek vs. Algemeen nieuws – Het gros van het bestaande onderzoek focust specifiek op wetenschapsjournalistiek. De auteurs bestuderen slechts de secties van het nieuws die specifiek over wetenschap gaan en onderzoeken daarbij hoe wetenschappelijke onderzoeksresultaten weergegeven worden in de media (zie bv. Bucchi & Mazzolini, 2003; Hijmans, Pleijter & Wester, 2003; León, 2008). De aanpak van onze studie is anders, aangezien wij focussen op het volledige gamma van nieuwsberichtgeving. We kijken niet enkel naar nieuws over wetenschap, maar ook naar andere berichtgeving waarin wetenschappers aan bod komen, bijvoorbeeld als commentator naar aanleiding van actuele nieuwsfeiten. Wanneer we spreken over “wetenschappers als nieuwsbron”, bedoelen we dus niet noodzakelijk dat de wetenschapper ook de bringer van nieuws is; het is voldoende dat de wetenschapper in het nieuwsitem aan het woord komt.

Uni- vs. Multidisciplinair – Quasi alle bestaande studies nemen slechts één specifiek onderzoeksveld onder de loep (Schäfer, 2010). In meer dan 90% van de stu-

dies gaat het om natuurwetenschappelijke subdomeinen zoals stamcelonderzoek (bv. Nisbet, Brossard & Kroepsch, 2003) of klimaatverandering (bv. Boykoff, 2007). Slechts nu en dan is een sociaalwetenschappelijk thema onderwerp van studie (bv. Brewer & Sigelman, 2002). Zelden worden meerdere wetenschappelijke disciplines tegelijk opgenomen in één studie. Onze studie brengt daarentegen wetenschappers van alle disciplines in rekening.

Kranten vs. Televisienieuws – Ongeveer 80% van het onderzoek over de relatie tussen wetenschap en massamedia focust op kranten (Schäfer, 2010). Slechts 12% van het onderzoek focust op televisie, een medium dat nochtans een groot bereik heeft en dat, zelfs in een tijdperk waarin internet en nieuwe media centraal komen te staan, nog één van de primaire informatiebronnen is voor veel mensen (Schulz, 2014). In deze studie wordt gefocust op televisienieuws.

Slechts een handvol bestaande studies leunt aan bij ons onderzoeksdesign. Deze paper beoogt dan ook verder te bouwen op deze studies. We zullen ze hieronder kort bespreken bij het opstellen van onze onderzoeksvragen.

3. Onderzoeksvragen

Vooreerst willen we graag weten welke wetenschappers fungeren als nieuwsbron. Zijn er enkele wetenschappers die heel vaak in het nieuws komen, of is er een redelijk grote spreiding? Welke wetenschappelijke disciplines beoefenen deze wetenschappers? Komen de Vlaamse universiteiten evenwaardig aan bod in het nieuws of zijn er verschillen tussen de instellingen?

Voor zover wij weten, zijn deze vragen nog nooit onderzocht in Vlaanderen. Wel voerde een handvol wetenschappers onderzoek naar de stand van zaken in Denemarken en Duitsland (Albæk, Christiansen & Togeby, 2003; Summ & Volpers, 2015). In Denemarken behoorde, in 2001, ongeveer 55% van alle onderzoekers in het nieuws tot de sociale en humane wetenschappen (Albæk *et al.*, 2003). De sociale wetenschappen waren daarbij wel sterk gestegen ten opzichte van voorgaande jaren, waarin exacte wetenschappers de meerderheid van de verschijningen voor hun rekening namen. In Duitsland is het aandeel van de sociale en humane wetenschappers kleiner, met slechts 35% van alle verschijningen in 2011 (Summ & Volpers, 2015).

Deze studies geven geen concrete namen van wetenschappers in het nieuws, noch kijken ze naar de universitaire affiliatie van de wetenschappers. Omdat wij voor dit artikel een specifiek Nederlandstalig publiek voor ogen hebben – hoofdzakelijk bestaand uit politieke wetenschappers – dat misschien wel interesse heeft in deze gegevens, zullen wij in de resultatensectie wel ingaan op deze details. Onze eerste onderzoeksvraag is de volgende:

OV1: Welke wetenschappers, en in het bijzonder politicologen, figureren als bron in het Vlaamse televisienieuws? Tot welke universiteit en wetenschappelijke discipline behoren zij?

Naast een zuivere beschrijving van wie er in het nieuws komt, willen we graag weten op welke manier deze wetenschappers in beeld komen en of er daarbij verschillen optreden tussen onderzoeksdisciplines. Ook dat is, voor zover wij weten, niet eerder onderzocht in Vlaanderen. We formuleren volgende overkoepelende onderzoeksvraag, die we hieronder zullen opsplitsen in drie concrete subvragen:

OV2: Op welke manier komen wetenschappers in het Vlaamse televisienieuws? Zijn er verschillen tussen disciplines?

Opnieuw kunnen enkele Deense studies als voorbeeld dienen (Albæk *et al.*, 2003; Wien, 2014). Ten eerste kijken deze onderzoekers naar de *aanleiding* voor de verschijning van wetenschappers in het nieuws. Ze bestuderen met andere woorden om welke redenen journalisten wetenschappers inzetten als nieuwsbron. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat een wetenschapper uitleg geeft in een nieuwsitem over zijn eigen onderzoeksresultaten; maar hij of zij kan ook ingezet worden door de journalist om duiding te verschaffen over allerlei andere thema's. Albæk en collega's (2003) tonen aan dat het groeiende aantal wetenschappers in het nieuws doorheen de jaren voornamelijk toe te schrijven is aan de opmars van wetenschappers die als commentator duiding komen geven bij actuele nieuwsfeiten. Voorheen kwamen onderzoekers nog vaker in het nieuws om hun eigen bevindingen te presenteren. Een gelijkaardige opdeling wordt gemaakt door Summ en Volpers (2015). Zij spreken van wetenschapsjournalistiek "in de enge zin", d.w.z. berichtgeving over wetenschappelijke gebeurtenissen, en wetenschapsjournalistiek "in de brede zin", waarbij wetenschappelijke experts uitspraken doen over gebeurtenissen die niet noodzakelijk te maken hebben met onderzoek.

De verandering in het type nieuws waarin wetenschappers opduiken, ging in Denemarken gepaard met een verschuiving in het profiel van de wetenschappers die geregeld op televisie kwamen (Albæk *et al.*, 2003). Waar een halve eeuw geleden, in 1961, vooral exacte wetenschappers in de Deense kranten verschenen, waren het in recente jaren eerder sociale wetenschappers die optraden als nieuwsbron in Denemarken. Zij zijn immers het best geplaatst om het brede gamma aan sociale en politieke evoluties te becommentariëren.

We vragen ons af of zich in Vlaanderen een gelijkaardig patroon aftekent, en stellen volgende onderzoeksvraag:

OV2a: Wat is de aanleiding voor de verschijningen van wetenschappers in het nieuws? Zijn er verschillen tussen disciplines?

Uit het werk van Summ en Volpers (2015) blijkt, ten tweede, dat de *argumenten* van een wetenschapper in een nieuwsitem verschillen, naargelang de rol die de wetenschapper in het item speelt. Wanneer wetenschappers als commentatoren optreden, beperken ze zich niet tot 'objectieve' data of uitleg, maar doen ze soms ook voorspellingen, of ze maken inschattingen van risico's, of ze evalueren de zaak in kwestie. Hun argumentatie is met andere woorden minder exclusief gericht op feiten, maar meer op speculatie of opinies. Enkele onderzoekers die surveys en interviews afnamen met journalisten en onderzoekers om de interactie tussen beide nader te bestuderen, bevestigen dit en leggen de oorzaak ervan uit (Albæk, 2011). Vaak contacteren journalisten experts net omdat ze op zoek zijn naar een interpretatie van een bepaald nieuwsfeit. Ze hopen dat wetenschappers hen een gefundeerde opinie over de feiten kunnen verschaffen. De geïnterviewde onderzoeker bepaalt op die manier soms mee welke *framing* een bepaald artikel of nieuwsitem krijgt.

In deze studie meten we aan de hand van inhoudsanalyse wat voor soort argumenten wetenschappers gebruiken. We gaan na of ze persoonlijke opinies uitdrukken in nieuwsitems, of zich daarentegen aan de feiten houden. Verder kijken we of ze die feiten effectief onderbouwen met concrete data en cijfers, of niet. Onze onderzoeksvraag luidt:

OV2b: Welk type argumenten gebruiken wetenschappers in het nieuws? Zijn er verschillen tussen disciplines?

Ten derde kan het beeld van een bepaalde wetenschap bepaald worden door de omgeving waarin de wetenschappers getoond worden. Inderdaad, visuele aspecten bepalen mee het effect van televisienieuws op mensen, zowel cognitief als affectief (Graber, 1990). Niet alleen wat wetenschappers in het nieuws zeggen (zie OV2b), maar ook de visuele context waarin ze in beeld gebracht worden kan dus een rol spelen en het gewicht van hun woorden kracht bijzetten door ze wetenschappelijke legitimiteit te geven (of net niet). Wetenschappers kunnen gefilmd worden in een context die wetenschap accentueert, bijvoorbeeld in hun laboratorium, wat hun onderzoek en hun identiteit en legitimiteit als wetenschapper benadrukt. Of ze kunnen gefilmd worden tegen een achtergrond die helemaal niets met wetenschap te maken heeft. Voor zover wij weten werd dit aspect niet eerder onderzocht in de literatuur over wetenschap in het nieuws, wellicht vooral omdat het merendeel van het onderzoek kranten betreft. Wij coderen in deze studie daarom de achtergrond waartegen wetenschappers getoond worden tijdens hun interview of quote en we gaan na in welke mate deze achtergrond aan wetenschap refereert.

OV2c: In welke mate is de omgeving waarin wetenschappers getoond worden een wetenschappelijke omgeving? Zijn er verschillen tussen disciplines?

4. Data en methoden

De drie onderzoeksvragen worden beantwoord op basis van een inhoudsanalyse van Vlaams televisienieuws gedurende een periode van drie jaar (juli 2011 – juni 2014). Met behulp van het *Elektronisch Nieuwsarchief* (ENA) selecteerden we alle nieuwsitems van het 19u-journaal van zowel Eén (publieke omroep) als VTM (commerciële zender) waarin een wetenschapper gelinkt aan een Vlaamse onderzoeksinstelling als nieuwsbron aan het woord kwam. Dat gebeurde in twee stappen. Eerst werd een lijst gemaakt van alle items waarin een actor voorkwam die door het ENA gelabeld was als ‘expert’ of ‘medicus’. Vervolgens werden al deze items bekeken door codeurs, die aanduidden of het item een wetenschapper gelinkt aan een Vlaamse onderzoeksinstelling bevatte, dan wel een ander type expert die voor dit onderzoek niet relevant is. De items uit de eerste groep werden beschouwd als relevant en vervolgens in de diepte geanalyseerd door getrainde codeurs.

De eigenlijke codering gebeurde op het niveau van de verschijning van de wetenschapper. Dat wil zeggen dat één nieuwsitem meerdere malen in de dataset opgenomen kan zijn, wanneer in het item meerdere wetenschappers als nieuwsbron aan bod komen. Voor elke mediaverschijning werd eerst en vooral nagegaan welke wetenschapper precies aan bod kwam en tot welke universiteit en wetenschapstak hij of zij behoorde. Om de wetenschapstak te bepalen, werd uitgegaan van de informatie die in het nieuwsitem over de wetenschapper verschaft werd. Als dat onvoldoende bleek om de discipline te achterhalen, werd het internet geraadpleegd. Alle Vlaamse wetenschappers zijn immers terug te vinden op de website van hun universiteit. De codering van de wetenschappelijke discipline gebeurde oorspronkelijk op gedetailleerd niveau en werd daarna herleid naar de bredere categorieën ‘humane en sociale wetenschappen’ en ‘exacte wetenschappen’. We behouden een aparte indicator die aangeeft of een wetenschapper politicoloog is. Voor de codering van de universiteit werd, wanneer een wetenschapper gelinkt is aan meerdere universiteiten, uitgegaan van degene die in het nieuwsitem het eerst genoemd werd.

Tabel 1 bevat beschrijvende gegevens van de data. De dataset bevat in totaal 1.061 verschijningen van wetenschappers in het nieuws, die aan bod komen in 1.023 verschillende items. Dat wil zeggen dat in slechts een fractie van alle nieuwsitems een wetenschapper aan het woord komt (totaal aantal nieuwsitems in de onderzoeksperiode: 44.375). Het gaat om 534 verschillende individuele personen. Sommigen van hen kwamen slechts eenmaal aan bod in het nieuws, anderen figuurden meerdere malen als nieuwsbron. Jan Tytgat, toxicoloog aan de KU Leuven, kwam het vaakst aan bod met in totaal 51 tv-verschijningen.

Exacte wetenschappen en sociale/humane wetenschappen kwamen relatief evenwaardig aan bod in het Vlaamse televisienieuws. Van de eerstgenoemde groep verschenen 348 wetenschappers in het nieuws in 588 verschillende items (55%

van alle items). Dat wil zeggen dat elke exacte wetenschapper in het databestand gemiddeld 1,69 keer in het nieuws kwam. Wat sociale en humane wetenschappers (inclusief politicologen) betreft, kwamen 186 wetenschappers in het nieuws in 473 items (45% van alle items). Het gemiddeld aantal verschijningen per wetenschapper ligt hier dus hoger (2,54 verschijningen per wetenschapper). Er is met andere woorden wat meer concentratie: het zijn vaker dezelfde gezichten die terugkomen in de sociale/humane wetenschappen. Dit is in het bijzonder het geval bij de politicologen, die we in deze paper als aparte categorie bestuderen. Er zitten 23 politicologen in de data, die in totaal 114 keer in het nieuws verschenen. Elke politicoloog kwam op die manier gemiddeld bijna vijf keer (4,96 keer) in het nieuws.

TABEL 1. Beschrijvende gegevens.

	Aantal nieuwsitems	Aantal verschijningen van wetenschapper	Aantal verschillende wetenschappers
Alle nieuwsitems (juli 2011 – juni 2014)	44.375	–	–
Nieuwsitems met actor gelabeld als 'expert' of 'medicus'	1.437	1.544	880
Nieuwsitems met actor die wetenschapper gelinkt aan Vlaamse onderzoeksinstituut is	1.023	1.061	534
... waarvan uit politieke wetenschappen	111	114	23
... waarvan uit humane en sociale wetenschappen (exclusief politicologen)	355	359	163
... waarvan uit exacte wetenschappen	564	588	348

Naast feitelijke gegevens nodig voor het beantwoorden van onze eerste onderzoeksvraag (zoals de naam, discipline en universiteit van de wetenschapper) coördereerden we een aantal specifieke variabelen over het optreden van de wetenschapper die ons helpen de tweede onderzoeksvraag te beantwoorden. Eerst en vooral keken we naar de aanleiding voor de verschijning van de wetenschapper in het nieuws (OV2a). Codeurs konden kiezen uit vier mogelijke aanleidingen:

- (1) *Eigen onderzoeksresultaten*. Deze categorie is van toepassing wanneer het onderzoek van de wetenschapper het onderwerp van het nieuwsitem is. De wetenschapper is met andere woorden de bringer van informatie.
- (2) *Commentaar op ander onderzoek*. Deze categorie is van toepassing wanneer de wetenschapper uitleg of commentaar geeft bij onderzoek uitgevoerd door andere academici. Met andere woorden, niet het onderzoek van de wetenschapper zelf, maar onderzoek van andere wetenschappers vormt de aanleiding voor het gebruik van de wetenschapper als nieuwsbron.

- (3) *Duiding van de actualiteit.* Deze categorie is van toepassing wanneer de wetenschapper in het nieuwsitem externe actuele gebeurtenissen duidt. De aanleiding voor het nieuwsitem is dus gewoon een actuele gebeurtenis; de rol van de wetenschapper bestaat uit het duiden van deze actualiteit als ‘commentator’.
- (4) *Andere.* Indien een nieuwsitem niet past onder één van bovenstaande categorieën, wordt deze categorie toegekend. Bijvoorbeeld, wanneer een conflict tussen academici het nieuws haalt en een wetenschapper in deze context in het nieuws komt, zou dat nieuwsitem onder ‘andere’ vallen. Het gaat immers niet om onderzoek, noch om externe actuele gebeurtenissen die de wetenschapper komt duiden.

Voor politicologen werd daarnaast nog aangeduid of in het nieuwsitem verwezen wordt naar verkiezingen. Zo kunnen we nagaan hoe vaak verkiezingen de aanleiding zijn voor het brengen van een politieke wetenschapper in een nieuwsitem.

Ten tweede analyseerden we de argumenten die door de wetenschappers gebruikt worden (OV2b). Twee verschillende dummyvariabelen werden gecodeerd:

- (1) *Eigen mening.* De dummy krijgt waarde 1 wanneer de wetenschapper zijn eigen mening geeft in de nieuwsuitzending. Indicatoren van een eigen mening zijn: ‘ik denk dat’, ‘ik vind dat’, ‘naar mijn mening’, ‘ik heb gepleit voor’, ...
- (2) *Concrete data of cijfers.* De dummy krijgt waarde 1 wanneer de wetenschapper in de nieuwsuitzending refereert aan concrete data of cijfers die het argument onderbouwen.

De aanwezigheid van het ene type argument sluit het voorkomen van het andere type argument niet uit. Het is mogelijk dat één tussenkomst van een wetenschapper in het nieuws zowel concrete cijfers bevat als een eigen mening; en het komt eveneens voor dat een wetenschapper geen van beide types argumenten gebruikt. Dat is geen probleem voor het beantwoorden van onze onderzoeksvraag: we kunnen op basis van deze variabelen zonder probleem onderzoeken hoe frequent wetenschappers de verschillende types argumenten gebruiken, en of daarbij verschillen tussen disciplines opduiken.

Opnieuw hebben we een extra variabele voor items met politicologen, die in navolging van het onderzoek van Brewer en Sigelman (2002) aangeeft of de argumentatie van de wetenschapper focust op de politieke ‘horse race’ (d.w.z. de strijd tussen politici, politiek-strategische overwegingen, wie de verkiezingen zal winnen) dan wel op substantieve ‘beleidsissues’ zoals economie of mobiliteit. Het is uiteraard mogelijk dat beide aspecten in een argumentatie aan bod komen, maar dan kiest de codeur voor de focus die overwegend gehanteerd wordt: *horse race* of *issue*.

Ten derde werd gekeken naar aspecten gerelateerd aan de visuele context (OV2c). Voor de interviewomgeving konden codeurs kiezen uit vijf categorieën:

- (1) *Onderzoeksomgeving*. Hieronder behoren bijvoorbeeld: een kantoor met bureau, een laboratorium, de sterrenwacht, een boekenkast, ...
- (2) *Op locatie, relevant voor het onderwerp*. Deze categorie is van toepassing wanneer de wetenschapper getoond wordt op een locatie die toepasselijk is voor het onderwerp waarover het nieuwsitem gaat. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer de visuele achtergrond een benzinstation is in een nieuwsitem over energieprijzen.
- (3) *In de studio*. De wetenschapper is live te gast in de studio van de nieuwsuitzending.
- (4) *Woonkamer*. We zien typische huiselijke elementen zoals een salon, een eettafel, ...
- (5) *Andere*. Bijvoorbeeld: een willekeurige muur of boom op de achtergrond.

Als tweede indicator van de visuele context van het nieuwsitem codeerden we aan de hand van een dummyvariabele of we de wetenschapper 'in actie' zien. De dummy krijgt waarde 1 wanneer we de wetenschapper niet enkel zien praten in functie van het nieuwsitem, maar wanneer er ook beelden getoond worden van de wetenschapper die aan onderzoek doet. Voorbeelden zijn: handelingen uitvoeren in het labo, iets opzoeken op de computer, een boek lezen enz. We proberen met andere woorden te meten of de beelden refereren aan de handeling van onderzoek doen.

De intercodeurbetrouwbaarheid van alle variabelen (exclusief *Verkiezingen* en *Horse race of issue focus*) werd berekend op basis van een dubbelcodering van een random steekproef van 36 items door twee codeurs. De betrouwbaarheid bleek voldoende. Om de betrouwbaarheid van *Verkiezingen* en *Horse race of issue focus* te berekenen – de twee variabelen die enkel gecodeerd werden wanneer het nieuwsitem een verschijning van een politicoloog bevatte – werd een additionele dubbelcodering uitgevoerd van deze variabelen op een random steekproef van 20 items waarin een politicoloog voorkwam. Een beknopt overzicht van alle variabelen, inclusief betrouwbaarheidsscores (Krippendorffs alpha), wordt weergegeven in tabel 2. Het volledige codeboek met codeerinstructies voor alle variabelen kan opgevraagd worden bij de auteurs van het artikel.

De data zijn, omwille van de relatief uitgebreide inhoudsanalyse, noodzakelijk beperkt. Onze onderzoeksperiode omvat bijvoorbeeld slechts drie jaar, wat er ongetwijfeld toe leidt dat sommige wetenschappers, disciplines of universiteiten als bij toeval wat vaker in het nieuws verschijnen. Eenmalige, grote gebeurtenissen zoals een vulkaanuitbarsting zouden er bijvoorbeeld toe kunnen leiden dat een bepaalde geoloog frequenter in het nieuws komt dan je zou verwachten. Daarenboven analyseerden we enkel nieuwsuitzendingen (19u) en keken we niet naar

radio- of duidingsprogramma's, waarin wetenschappers mogelijkwerwijs een andere functie vervullen. Niettegenstaande deze beperkingen, zijn we ervan overtuigd dat de data relevant zijn. Op drie jaar tijd kwamen er toch heel wat verschillende wetenschappers in het nieuws. Het Journaal op Eén en Het Nieuws op VTM (beide om 19u) trokken in 2015 samen dagelijks gemiddeld 2.183.896 kijkers en haalden daarmee samen een marktaandeel van 87,6% (CIM, 2015). Dat betekent dat hun potentiële invloed op de perceptie door kijkers van wetenschappers substantieel is, en alleszins groter is dan die van de minder bekeken duidingsprogramma's. We komen nog kort terug op deze en andere beperkingen van de studie in de conclusie.

TABEL 2. **Overzicht van variabelen.**

Variabele	Betekenis	Categorieën	Kalpa
<i>Feitelijk</i>			
Discipline	Tot welke onderzoeksdiscipline behoort de wetenschapper?	Politieke wetenschappen Sociale/humane wetenschappen (geen politicologie) Exacte wetenschappen KULeuven UGent	1
Onderzoekinstelling	Aan welke onderzoekinstelling werkt de wetenschapper?	UHasselt UAntwerpen VUB Andere	0,97
<i>Aanleiding</i>			
Algemeen	Wat was de aanleiding voor de verschijning van de wetenschapper in het nieuws?	Eigen onderzoek Commentaar op ander onderzoek Duiding actualiteit Andere	0,62
Verkiezingen	Indien de wetenschapper politicoloog is: gaat het item over verkiezingen?	Ja Nee	0,67
<i>Argumenten</i>			
Eigen mening	Geeft de wetenschapper zijn eigen mening in het item?	Ja Nee	0,75
Concrete data of cijfers	Verwijst de wetenschapper in het item naar concrete data of cijfers?	Ja Nee	0,93
Horse race of issue focus	Indien de wetenschapper politicoloog is: hanteert hij een horse race of issue focus?	Horse race focus Issue focus	0,88
<i>Beeldvorming</i>			
Interviewomgeving	In welke omgeving wordt de wetenschapper getoond?	Onderzoeksomgeving Op locatie, relevant voor het onderwerp In de studio Woonkamer Andere	0,88
Wetenschapper in actie	Worden er beelden getoond waarop je de wetenschapper onderzoek ziet uitvoeren?	Ja Nee	0,81

5. Resultaten

Vooraleer we onze onderzoeksvragen beantwoorden, geven we eerst enige informatie over de politieke wetenschappers in onze dataset en hun affiliatie. De 23 politicologen die minstens eenmaal in het journaal van 19u verschenen, worden weergegeven in tabel 3. De kolommen geven aan hoe vaak ze te zien waren op Eén, op VTM, en in totaal. We zien dat VTM ongeveer dubbel zoveel politicologen in het nieuws brengt als Eén.

TABEL 3. Aantal verschijningen van politicologen in het nieuws (juli 2011 – juni 2014).

	Eén	VTM	Totaal
Herman Matthijs	4	18	22
Dave Sinardet	8	11	19
Nicolas Bouteca	0	18	18
Rik Coolsaet	6	5	11
Hendrik Vos	4	6	10
Carl Devos	3	3	6
Thijs Van de Graaf	2	3	5
Bart Kerremans	0	3	3
Dries Lesage	1	1	2
Herwig Reynaert	0	2	2
Johan Ackaert	2	0	2
Jonathan Holslag	2	0	2
Marc Hooghe	1	1	2
Bilal Benyaich	0	1	1
Dirk Rochtus	0	1	1
Koenraad De Ceuninck	1	0	1
Lieven De Winter	1	0	1
Meryem Kanmaz	1	0	1
Ria Laenen	0	1	1
Stefaan Walgrave	1	0	1
Steven Van Hecke	0	1	1
Tom Sauer	0	1	1
Zeynep Balci	1	0	1
Totaal	38	76	114

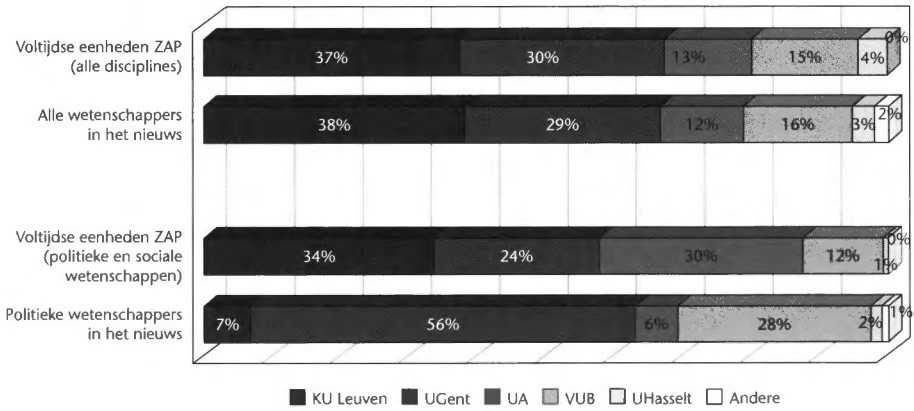
Als we kijken hoe nieuwsaandacht verdeeld is over de verschillende Vlaamse onderwijsinstellingen (alle wetenschappers inclusief), zien we dat dit globaal gezien quasi perfect overeenkomt met de grootte van de instellingen. De verhoudingen tussen de verschillende universiteiten – uitgedrukt in voltijdse eenheden Zelfstandig Academisch Personeel (op 1 februari 2012; zie VLIR, 2012) en in mediaverschijningen door wetenschappers van alle disciplines – worden weergegeven in figuur 1 (bovenste balken). De grootste universiteit in Vlaanderen is de KU Leuven, die 37% van alle vol-

tijdse ZAP-eenheden bezit en ook het grootste aantal mediaverschijningen voor haar rekening neemt (38%). Ze wordt gevolgd door respectievelijk de UGent, met 29% van de verschijningen; de VUB, met 16% van de verschijningen; de UA, met 12% van de mediaverschijningen; en ten slotte de UHasselt, met 3% van de mediaverschijningen.

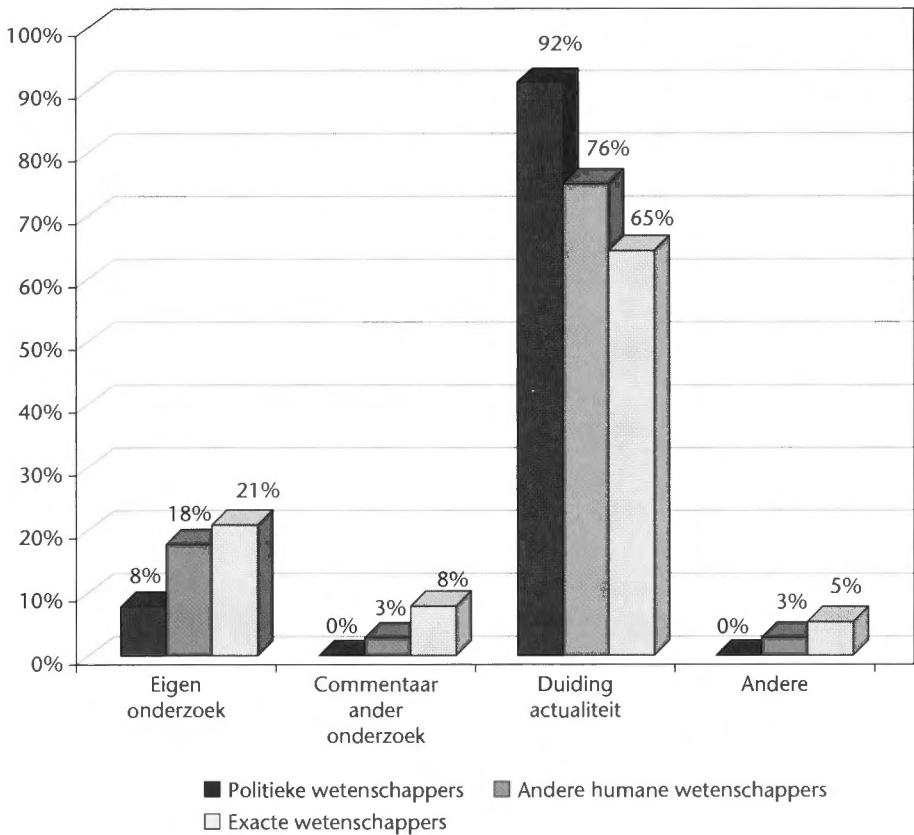
Zoomen we in op de politieke wetenschappers, zoals aangegeven in de onderste balken van figuur 1, dan krijgen we een heel ander beeld. De UGent neemt met een score van 56% meer dan de helft van de verschijningen voor haar rekening, een stuk meer dan de 24% die ze heeft aan voltijdse eenheden ZAP in politieke en sociale wetenschappen. Een aantal van haar politieke wetenschappers komt erg vaak in het nieuws. De UGent wordt gevolgd door de VUB (28% van de verschijningen), waarvan een aantal politicologen regelmatig op het scherm te zien is. Vooral de KU Leuven (7%) en de UA (6%) brengen, in vergelijking met de hoeveelheid ZAP-personeel in politieke en sociale wetenschappen, weinig politieke wetenschappers in het nieuws.

Naar aanleiding waarvan komen wetenschappers van verschillende disciplines in het nieuws? Figuur 2 toont dat dit varieert naargelang discipline. De belangrijkste aanleiding is, ongeacht de discipline, het duiden van actuele nieuwsfeiten. Maar vooral politicologen zijn quasi uitsluitend om deze reden in het nieuws (92% van de items). Ze geven bijvoorbeeld uitleg bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen, bij internationale conflicten, enz. Ze doen dat significant vaker dan andere humane wetenschappers ($\text{Chi}^2 = 14,89$; $p = 0,002$), die op hun beurt significant vaker de actualiteit duiden dan exacte wetenschappers ($\text{Chi}^2 = 36,34$; $p = 0,000$). Toch is ook het optreden van exacte wetenschappers als nieuwsbron in 65% van de gevallen getriggerd door het duiden van een actuele gebeurtenis. Dat kan dan een natuurverschijnsel zijn, of een epidemie, enz. De exacte wetenschappers komen het vaakst van alle wetenschappers in het nieuws met eigen onderzoek – bijvoorbeeld wanneer ze een medische doorbraak bereikt hebben – of ze reageren op onderzoek dat is uitgevoerd door andere wetenschappers. In totaal draait 29% van de items waarin exacte wetenschappers verschijnen om onderzoek. Dat is slechts 21% bij humane wetenschappers en 8% bij de politicologen. Ten slotte is er een restcategorie van ‘andere’ aanleidingen. Het gaat bijvoorbeeld om een nieuwsitem waarbij wetenschappers een oproep doen in het algemeen belang, zoals vragen om te vermijden dat tieners te veel energiedrankjes drinken.

Voor de nieuwsitems met politieke wetenschappers gingen we nog na in welke mate deze nieuwsitems over verkiezingen gaan. Het blijkt dat de nieuwsitems met politicologen in 38% van de gevallen over verkiezingen gaan. Daarbij zijn zowel nieuwsitems over ‘eigen onderzoek’ (zo verscheen er bijvoorbeeld op 10 maart 2014 een boek, geschreven door 11 politicologen, over de verkiezingen die enkele maanden later zouden plaatsvinden) als nieuwsitems waarin politieke wetenschappers de verkiezingsactualiteit duiden en waarbij ze bijvoorbeeld proberen in te schatten welke campagne strategieën de politieke partijen zullen hanteren.

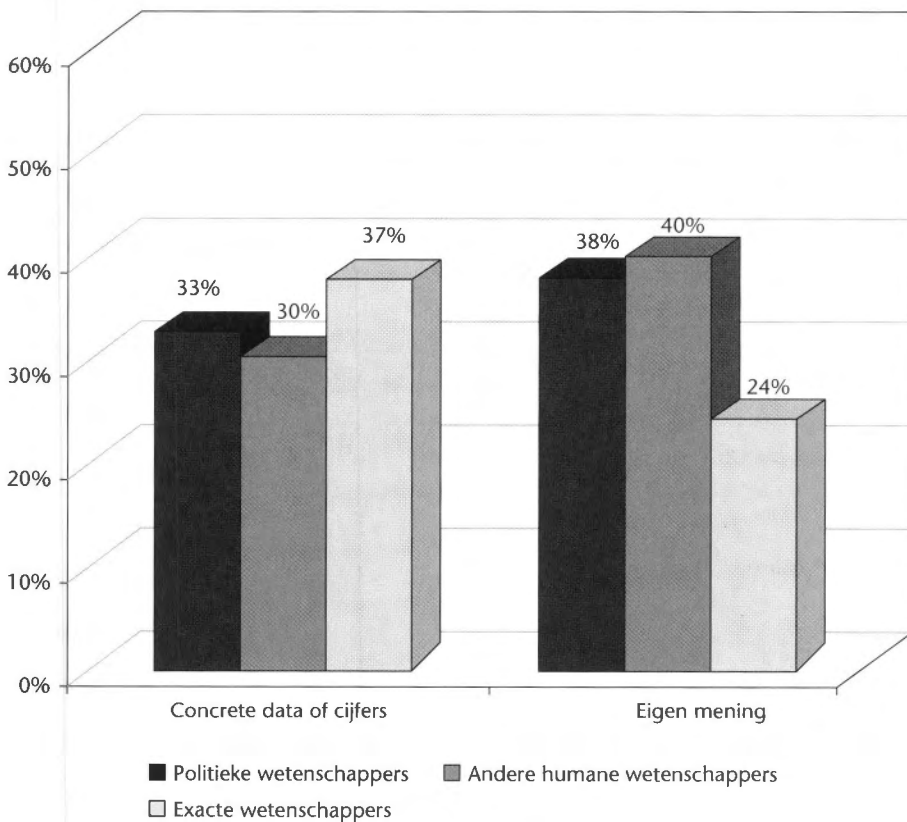
FIGUUR 1. Nieuwsaandacht naar onderwijsinstelling.

FIGUUR 2. Aanleiding voor nieuwsitems met wetenschappers.

WETENSCHAPPELIJKE ARTIKELEN

Wetenschappers kunnen in een nieuwsitem verschillende types argumenten gebruiken. In deze studie analyseren we er twee. Enerzijds kunnen wetenschappers verwijzen naar concrete gegevens of cijfers die hun uitspraak onderbouwen. Een voorbeeld is een item over rellen in bepaalde wijken in Londen, waarin een criminoloog duiding geeft door te verwijzen naar de werkloosheidscijfers van de bevolking uit die wijken, of verbanden legt met rellen in Parijs enkele jaren voordien. Anderzijds kunnen wetenschappers in een nieuwsitem hun eigen mening ventileren. Zo kan een politicoloog, bijvoorbeeld naar aanleiding van een schandaal met een politicus, uitleggen dat hij van mening is dat er een deontologische code zou moeten bestaan voor politici.

FIGUUR 3. Gebruikte argumenten in nieuwsitems met wetenschappers.

De cijfers in figuur 3 laten zien dat er, wat betreft het gebruik van argumenten, geen verschil bestaat tussen politieke wetenschappers en andere humane wetenschappers. Beide groepen geven in ongeveer vier op de tien items een eigen mening ($\chi^2 = 0,16$; $p = 0,687$). Er wordt in ongeveer een derde van de items verwezen

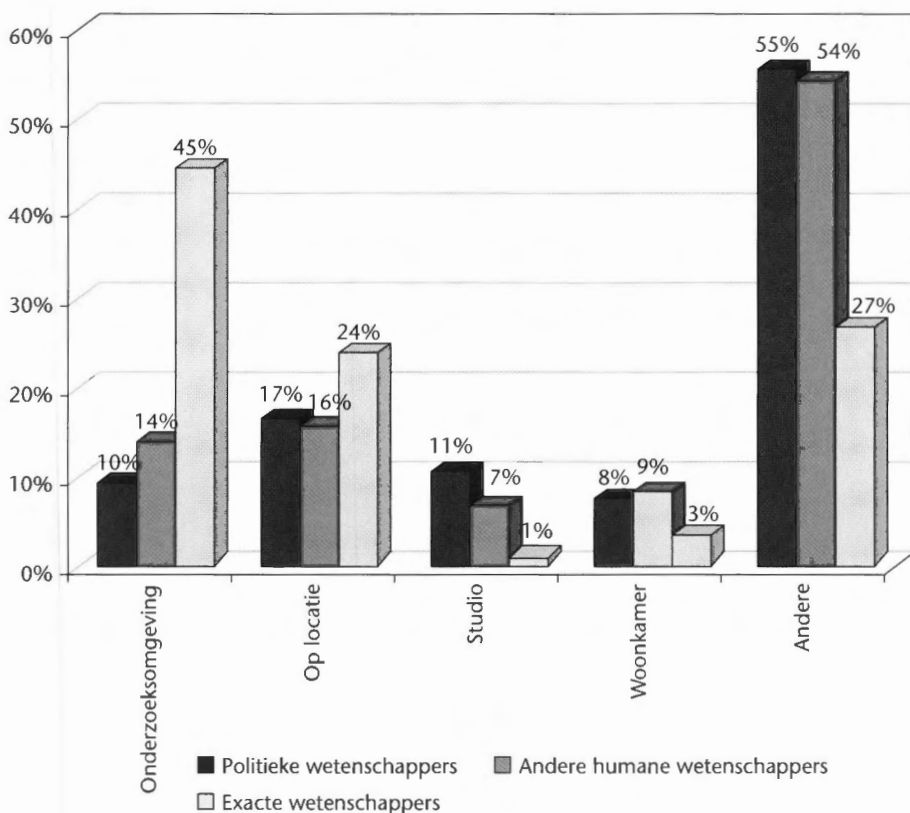
naar concrete cijfers of data ($\text{Chi}^2 = 0,229$; $p = 0,632$). De humane wetenschappers (inclusief politieke wetenschappers) verschillen wel significant van de exacte wetenschappers, die veel minder vaak hun eigen mening uitdrukken in een nieuwsitem ($\text{Chi}^2 = 28,26$; $p = 0,000$) en die iets vaker verwijzen naar concrete data of cijfers ($\text{Chi}^2 = 5,05$; $p = 0,025$).

Wat argumentatie betreft, zoomen we verder even in op de items waarin politicologen aan het woord zijn over verkiezingen ($N = 43$). Naar analogie met de studie van Brewer en Sigelman (2002) gaan we na of de bijdrage van politieke wetenschappers in deze nieuwsitems focust op 'horse race'- (of 'game frame-') aspecten van de verkiezingen of eerder op substantiële beleidsissues. We willen met andere woorden weten of de duiding door de politicoloog hoofdzakelijk gaat over wie de verkiezingen zal winnen, over strategieën en tactieken van politieke partijen, enz. (*horse race focus*); of daarentegen eerder alternatieve perspectieven biedt en focust op specifieke beleidsdomeinen die deel uitmaken van de campagne (*issue focus*). Uit de resultaten blijkt dat de *horse race focus* en de *issue focus* ongeveer even vaak een nieuwsitem domineren, namelijk in respectievelijk 51% en 49% van de gevallen.

Figuur 4 en figuur 5 bevatten informatie over de manier waarop wetenschappers in het nieuws in beeld gebracht worden. We argumenteerden eerder dat die visuele context vermoedelijk mee de wetenschappelijke legitimiteit van de spreker bepaalt en een rol speelt in het creëren van een beeld van wat dat type wetenschapper nu precies doet. Figuur 4 toont gegevens over de omgeving waarin de wetenschapper geïnterviewd wordt. Een interview kan plaatsvinden in de onderzoeksomgeving van de wetenschapper, zoals in zijn of haar kantoor of in het labo. Soms bevindt de onderzoeker zich op een locatie die toepasselijk is voor het onderwerp waarover het nieuwsitem gaat. Een specialist energiepolitiek die uitleg geeft over de stijging van de olieprijs wordt dan bijvoorbeeld geïnterviewd met een benzinstation op de achtergrond. Verder worden wetenschappers uitgenodigd in de studio. Ze kunnen zich bij het interview ook gewoon thuis bevinden (in de woonkamer) of op een willekeurige andere plaats die niets betekent, bijvoorbeeld met een willekeurige boom of muur op de achtergrond.

Vooreerst blijken er geen significante verschillen te bestaan tussen politieke wetenschappers en andere humane wetenschappers wat interviewomgeving betreft ($\text{Chi}^2 = 2,88$; $p = 0,578$). In de meerderheid van de gevallen vinden de interviews plaats op een willekeurige locatie, die niet te classificeren valt in één van onze categorieën. Humane wetenschappers worden geregeld uitgenodigd in de studio: dat is het geval in 7% van de items met niet-politicologen en in 11% van de items met politicologen. Ze worden ook relatief frequent in beeld gebracht op een 'toepasselijke' locatie (in ongeveer 17% van de items). Slechts in 10% van de gevallen worden politicologen getoond in een onderzoeksomgeving en in 8% van de gevallen bevinden ze zich (vermoedelijk) gewoon thuis.

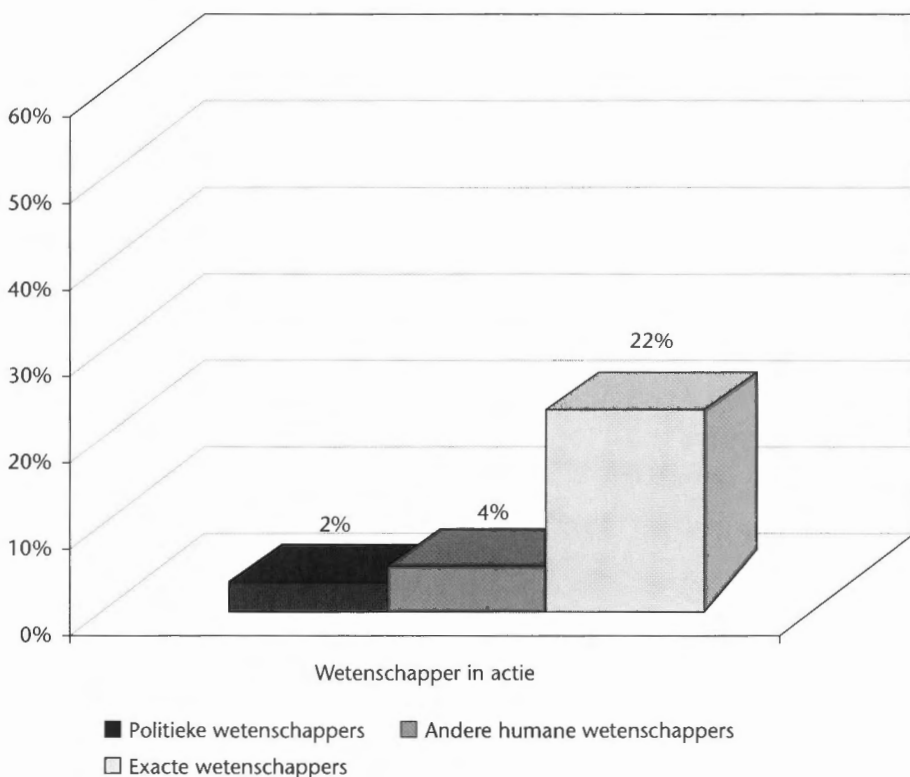

FIGUUR 4. Interviewomgeving in nieuwsitems met wetenschappers.

Er zijn wel grote verschillen tussen humane wetenschappers en exacte wetenschappers ($\text{Chi}^2 = 187,90$; $p = 0,000$). Deze laatsten worden veel vaker geïnterviewd in hun onderzoeksomgeving (45%), wat uiteraard te maken heeft met de visuele aantrekkelijkheid van hun omgeving: een laboratorium, bijvoorbeeld, ziet er nu eenmaal interessanter uit dan een eenvoudig bureau met een computer en een boekenkast. Het aandeel items op een toepasselijke locatie ligt ook iets hoger dan bij de humane wetenschappers (24%). Exacte wetenschappers worden opmerkelijk minder vaak uitgenodigd in de studio (1%) en worden zelden thuis geïnterviewd (3%).

Het percentage items waarin een wetenschapper getoond wordt terwijl hij 'in actie' is, wordt weergegeven in figuur 5. We bedoelen hiermee dat de wetenschapper in beeld gebracht wordt terwijl hij of zij (schijnbaar) onderzoek doet. Exacte wetenschappers zien we soms bijvoorbeeld in de weer met een microscoop of met proefbuisjes in het labo. Humane wetenschappers zitten dan weer eerder te werken achter hun bureau of ze nemen enquêtes af. Uit de cijfers blijkt dat

exacte wetenschappers veel vaker 'in actie' te zien zijn dan humane wetenschappers ($\text{Chi}^2 = 79,39$; $p = 0,000$). Dat heeft uiteraard opnieuw te maken met de aantrekkelijkheid van dergelijke beelden: het labo is simpelweg 'exotischer' dan de onderzoeksomgeving van een humane wetenschapper. Politieke wetenschappers verschillen niet significant van andere humane wetenschappers op dit vlak ($\text{Chi}^2 = 1,22$; $p = 0,270$).

FIGUUR 5. Percentage nieuwsitems waarin de wetenschapper in actie getoond wordt.

6. Conclusie en discussie

De resultaten van ons onderzoek kunnen als volgt worden samengevat. Tussen juli 2011 en juni 2014 kwamen in Vlaanderen 534 verschillende wetenschappers één keer of meermaals in het nieuws. Daarvan zijn er 23 politicoloog. Globaal gezien is de verdeling van nieuwsaandacht over de verschillende universiteiten quasi perfect

evenredig met de grootte van de instellingen. Binnen de politieke wetenschappen zijn de UGent en de VUB op basis van personeelsaantallen echter wat oververtegenwoordigd in het nieuws, terwijl de KU Leuven en de UA eerder ondervertegenwoordigd zijn. Een aantal politicologen van de twee eerstgenoemde universiteiten is erg prominent in het Vlaamse televisienieuws.

Kijken we naar de manier waarop wetenschappers in beeld komen, dan zouden we mediaverschijningen van wetenschappers ruwweg kunnen opdelen in twee categorieën. Enerzijds komen wetenschappers soms in het nieuws *'als wetenschapper'*. Daarmee bedoelen we dat ze in het nieuwsitem expliciet gelinkt worden aan onderzoek. De aanleiding voor het nieuwsitem zijn dan bijvoorbeeld concrete onderzoeksresultaten, hetzij van de wetenschapper in kwestie zelf, hetzij van zijn of haar academische collega's. Als wetenschapper onderbouwt de onderzoeker zijn argumenten idealiter met concrete data of cijfers. De visuele context waarin de wetenschapper getoond wordt, is een onderzoeksomgeving. Soms wordt de wetenschapper in beeld gebracht terwijl hij of zij aan onderzoek doet. Anderzijds treden wetenschappers soms op *'als commentator'*. De aanleiding van het nieuwsitem heeft in dit geval niets met onderzoek te maken. Eerder geeft de wetenschapper duiding bij een actuele gebeurtenis. De wetenschapper geeft soms ook zijn persoonlijke mening over de feiten. Qua visuele omgeving bevindt de wetenschapper zich bijvoorbeeld op een locatie die relevant is voor het onderwerp van het nieuwsitem, in de studio, thuis, of op een willekeurige andere locatie. Uiteraard kan een wetenschapper nu eens als wetenschapper, dan weer als commentator in het nieuws verschijnen. Dat varieert naargelang van het concrete nieuwsitem.

Wanneer we deze opdeling hanteren, blijken er verschillen te zijn tussen wetenschappelijke disciplines. Sociale en humane wetenschappers komen minder als wetenschappers aan bod in de Vlaamse nieuwsmedia dan exacte wetenschappers, en meer als commentatoren. Significant vaker duiden humane wetenschappers de actualiteit, in plaats van in het nieuws te komen in het kader van onderzoeksresultaten. Terwijl ze minder vaak concrete data of cijfers aanhalen in hun betoog, geven ze vaker een eigen mening. En veel minder vaak dan exacte wetenschappers worden ze getoond in een visuele omgeving die gerelateerd is aan onderzoek of worden ze al vorsende in beeld gebracht.

Binnen de sociale en humane wetenschappers lijken vooral de politicologen degenen te zijn die nog meer worden opgevoerd als commentatoren. Dat is vooral het geval wanneer we kijken naar de aanleiding van nieuwsitems. Concreet zijn politicologen het meest van alle bestudeerde groepen duiders van actuele gebeurtenissen en worden ze het minst aan het woord gelaten om hun eigen onderzoek voor te stellen of om onderzoek van anderen toe te lichten. Het is niet zo dat deze duiding steeds gerelateerd is aan verkiezingen (in 38% van de items). Wat argumentatie en interviewomgeving betreft, wijken politicologen niet af van hun menswetenschappelijke collega's.

Op de vraag of Vlaamse politicologen in het televisienieuws wetenschappers dan wel commentatoren zijn, kunnen we dus een eenduidig antwoord geven. Politicologen treden veelal op als commentatoren, zeker in vergelijking met hun collega's uit andere wetenschappelijke disciplines. We hebben er voorlopig het raden naar wat de gevolgen van die mediatieke beeldvorming van de politieke wetenschap zijn. Enerzijds zijn er een aantal positieve potentiële consequenties voor de discipline. Politieke wetenschappers krijgen, puur kwantitatief, waarschijnlijk meer nieuwsaandacht doordat ze de rol van commentator opnemen. Op die manier winnen zij, en de discipline meer algemeen, aan bekendheid bij het bredere publiek. Het is mogelijk dat ze bovendien geapprecieerd worden omwille van hun bijdragen als commentator: sommigen zien het verschaffen van duiding misschien zelfs als één van de kerntaken van politieke wetenschappers. Als de duiding die politicologen geven inhoudelijk sterk is – en dat is prima mogelijk, zelfs al wordt er niet over eigen onderzoek gepraat – kunnen ze een waardevolle maatschappelijke functie vervullen. Anderzijds zijn er aan de optredens als commentator mogelijk ook negatieve gevolgen verbonden. Zou het kunnen dat mensen de politicologie als minder 'wetenschappelijk' beschouwen dan pakweg de biologie, door de manier waarop politicologen in het nieuws komen? Zou het kunnen dat de beeldvorming van politicologie als niet uitgesproken wetenschappelijk een weerslag heeft op de beschikbaarheid van onderzoeksfondsen voor politicologen? Terwijl in de Verenigde Staten volop debat woedt over het afschaffen van de fondsen voor politiek-wetenschappelijk onderzoek uitgaande van de *National Science Foundation* (degenen die pleiten voor het droogleggen van de politicologie gebruiken daarbij het argument dat de discipline ideologisch, niet wetenschappelijk en niet nuttig is) lijkt het in de Lage Landen voorlopig zo'n vaart niet te lopen. Onderzoek naar de effecten van wetenschap in het nieuws is noodzakelijk om hierover effectief uitspraken te kunnen doen.

Omwille van de relatief uitgebreide inhoudsanalyse in dit onderzoek, die met beperkte codeercapaciteit uitgevoerd moest worden, focusten we uitsluitend op het Vlaamse televisienieuws van 19u. In welke mate zijn, vooreerst, de conclusies die we trokken op basis van televisie relevant en te veralgemenen naar andere media? Onzes inziens doet televisie er zeker nog toe. De hoofdjournaals op Eén en VTM vormen veruit het belangrijkste nieuws van het land met dagelijks vele honderdduizenden kijkers; het journaal is in ieder geval nog steeds een medium met een grote publieke impact, zelfs in een tijdperk waarin nieuwe media aan belang winnen (Schulz, 2014). Of onze resultaten veralgemeend kunnen worden naar, bijvoorbeeld, kranten, is moeilijker te zeggen. Het is mogelijk dat in kranten, doordat er wat meer ruimte is voor kleinere nieuwsfeiten dan in een televisiejournaal, meer wetenschappers 'als wetenschapper' aan bod komen. In de frontsecties verwachten we echter dat zich een gelijkaardig patroon aftekent als op televisie.

Verder bestudeerden we alleen de hoofdjournaals van de twee belangrijkste Vlaamse nieuwskanalen. Radio- of duidingsprogramma's werden in dit onderzoek niet geanalyseerd. Het is mogelijk dat andere politicologen aan bod komen in andere programma's en dat ze daar op een andere manier benaderd worden en zelfs op een andere manier hun verhaal brengen. Als er wat meer tijd is, omdat het een echt gesprek is en geen aaneenrijging van twee of drie quotes, bijvoorbeeld, zou het wel kunnen dat de geïnterviewde politicologen meer tijd krijgen om hun onderzoek in de verf te zetten of om wetenschappelijke argumenten te gebruiken. Dat zal toekomstig onderzoek moeten uitwijzen.

Ten slotte onderzochten we enkel Vlaanderen. We kunnen ons de vraag stellen of onze bevindingen ook gelden voor landen buiten het Vlaamse landsdeel. Vlaanderen is qua medialandschap niet zo uitzonderlijk te noemen in een Europese context. Met een sterke publieke omroep is het medialandschap er niet extreem versnipperd, wat de tabloidisering (die ook minder aandacht voor wetenschappelijke onderwerpen impliceert) wellicht afremt. Verder lijkt ook de Vlaamse politicologie niet sterk af te wijken van de toestand van de discipline in de landen om ons heen, dus het aanbod van politieke wetenschappers dat eventueel in de media aan bod kan komen is wellicht niet sterk verschillend. Kortom, het zou kunnen dat onze bevindingen verder strekken dan de Vlaamse regio. Maar ook dat is voer voor toekomstig onderzoek.

Bibliografie

- Albæk, E. (2011). The Interaction between Experts and Journalists in News Journalism. *Journalism*, 12(3), 335-348.
- Albæk, E., Christiansen, P. M. & Togeby, L. (2003). Experts in the Mass Media: Researchers as Sources in Danish Daily Newspapers, 1961-2001. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 80(4), 937-948.
- Boykoff, M. T. (2007). From Convergence to Contention: United States Mass Media Representations of Anthropogenic Climate Change Science. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 32(4), 477-489.
- Brewer, P. R. & Sigelman, L. (2002). Political Scientists as Color Commentators Framing and Expert Commentary in Media Campaign Coverage. *The Harvard International Journal of Press/Politics*, 7(1), 23-35.
- Bucchi, M. & Mazzolini, R. G. (2003). Big Science, Little News: Science Coverage in the Italian Daily Press, 1946-1997. *Public Understanding of Science*, 12(1), 7-24.
- CIM (2015). *Top 100 best bekeken programma's*. Brussel: CIM.
- Eeckhout, B. (2013, 10 mei). Te krant en op tv: de mediaprofessor. Waarom redacties blijven vissen in hetzelfde kleine vijvertje van experts. *De Morgen*, 3.

- Graber, D. A. (1990). Seeing Is Remembering: How Visuals Contribute to Learning from Television News. *Journal of Communication*, 40(3), 134-156.
- Hijmans, E., Pleijter, A. & Wester, F. (2003). Covering Scientific Research in Dutch Newspapers. *Science Communication*, 25(2), 153-176.
- León, B. (2008). Science Related Information in European Television: A Study of Prime-time News. *Public Understanding of Science*, 17(4), 443-460.
- Mazur, A. (1981). Media Coverage and Public Opinion on Scientific Controversies. *Journal of Communication*, 31(2), 106-115.
- Nisbet, M. C., Brossard, D. & Kroepsch, A. (2003). Framing Science The Stem Cell Controversy in an Age of Press/Politics. *The International Journal of Press/Politics*, 8(2), 36-70.
- Page, B. I., Shapiro, R. Y. & Dempsey, G. R. (1987). What Moves Public Opinion? *American Political Science Review*, 81(1), 23-43.
- Schäfer, M. S. (2010). Taking Stock: A Meta-analysis of Studies on the Media's Coverage of Science. *Public Understanding of Science*, 21(6), 650-663.
- Schäfer, M. S. (2011). Sources, Characteristics and Effects of Mass Media Communication on Science: A Review of the Literature, Current Trends and Areas for Future Research. *Sociology Compass*, 5(6), 399-412.
- Schulz, W. (2014). Mediatization and New Media. In F. Esser & J. Strömbäck (Eds.), *Mediatization of Politics* (pp. 57-73). Palgrave Macmillan UK. Geraadpleegd op http://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137275844_4.
- Summ, A. & Volpers, A.-M. (2015). What's Science? Where's Science? Science Journalism in German Print Media. *Public Understanding of Science*, 0963662515583419. doi:10.1177/0963662515583419.
- VLIR (2012). *Statistische gegevens betreffende het personeel aan de Vlaamse universiteiten. Telling 1 februari 2012*. Vlaamse Interuniversitaire Raad.
- Wien, C. (2014). Commentators on Daily News or Communicators of Scholarly Achievements? The Role of Researchers in Danish News Media. *Journalism*, 15(4), 427-445.

Links-libertarisme als aantrekkelijke theorie van sociale rechtvaardigheid

Kasper Ossenblok

ABSTRACT: Left-libertarianism as an Attractive Theory of Social Justice

Left-libertarianism is a marginal theory in the debate on social justice. In this article, I argue that this peripheral status is a mistake. The two basic principles of left-libertarianism, the full self-ownership principle and an egalitarian interpretation of the world-ownership principle, are sufficiently attractive and sound for the theory to be taken seriously. I introduce the two principles, explain their attractiveness and argue for their plausibility by contrasting them to the right-libertarian theory of Robert Nozick and the liberal egalitarian theory of John Rawls. I conclude that left-libertarianism has some considerable advantages over both those theories.

KEYWORDS: left-libertarianism, justice, self-ownership, Lockean proviso, liberty, equality

---

Het 'links-libertarisme' is een van de kleine broertjes in het politiek-filosofische debat over sociale rechtvaardigheid. Het is welbekend dat de afgelopen halve eeuw, sinds de publicatie van John Rawls' *A Theory of Justice* (1971) (Rawls, 1999 (1971)), dit debat een ware herwaardering kende.¹ De afgelopen 45 jaren waren bijzonder productief voor de ontwikkeling van theorieën en principes die ons vertellen hoe de baten en lasten die voortvloeien uit het samenleven met anderen, op een rechtvaardige wijze verdeeld dienen te worden. De meest populaire theorieën zijn, naast Rawls' eigen liberaal-egalitaire theorie, onder meer de rechts-libertaire theorieën van Nozick (1974) en Narveson (2001), de *luck*-egalitaire theorieën van Dworkin (2000) en Cohen (2011) en de sociaal-egalitaire theorieën van Anderson (1999) en Wolff (1998). Het links-libertarisme, daarentegen, is steeds een marginale theorie gebleven, die slechts verdedigd wordt door een handvol theoretici.

Het doel van dit artikel is tweeledig. Ten eerste wordt het links-libertarisme ingeleid en worden enkele historische inspiratiebronnen belicht. Het links-libertarisme verdedigt zowel libertaire individuele vrijheden als herverdelingsprincipes die men

terugvindt in het egalitarisme. In essentie betoogt deze theorie, zoals Nozick, dat personen een recht hebben op volledig zelf-eigenaarschap (*full self-ownership*) en, zoals Rawls, Dworkin en andere egalitairers, dat de eigendomsrechten over externe hulpbronnen (natuurlijke rijkdommen zoals vruchtbare grond en olie en artefacten zoals geld en goederen) op een egalitaire wijze herverdeeld moeten worden. Ten tweede toont dit artikel de plausibiliteit van het links-libertarisme aan. De unieke combinatie van libertaire vrijheden en egalitaire herverdelingsmechanismen levert namelijk enkele voordelen op ten opzichte van de traditionele theorieën van, bijvoorbeeld, Nozick en Rawls. De conclusie is dan ook dat het links-libertarisme ten onrechte wordt genegeerd door de overgrote meerderheid van de theoretici die vandaag participeren in het debat over sociale rechtvaardigheid.

Het artikel verloopt als volgt. Ten eerste leid ik het links-libertarisme in. Ik zal de twee basisprincipes, het volledige zelf-eigenaarschap en de egalitaire verdeling van externe hulpbronnen, uiteenzetten en het links-libertarisme kort kaderen binnen de geschiedenis van het politieke denken. Ten tweede beargumenteer ik waarom het links-libertarisme enkele voordelen biedt ten opzichte van het rechts-libertarisme van Nozick enerzijds en het liberaal-egalitarisme van Rawls anderzijds. Ten derde wordt de kern van mijn betoog nogmaals weergegeven in de conclusie.

1. Inleiding op het links-libertarisme

1.1. *Zelf-eigenaarschap*

Het links-libertarisme is een politiek-filosofische theorie van rechtvaardigheid met een eigen invulling over de morele rechten en plichten die personen bezitten. De inhoud van die rechten en plichten leidt deze theorie af van twee fundamentele principes. Ten eerste stelt het links-libertarisme, zoals het rechts-libertarisme, dat personen volledig eigenaar zijn over zichzelf. Dit is het *volledig zelf-eigenaarschapsprincipe* (*full self-ownership principle*). Mensen hebben eigendomsrechten over hun eigen persoon en kunnen bijgevolg naar believen beschikken over zichzelf, zolang ze de eigendomsrechten van anderen niet schenden. Libertairen beschouwen, minstens, het lichaam, de geest en talenten als deel van de eigen persoon. De morele eigendomsrechten die voortvloeien uit het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe hebben dus minstens betrekking op deze zaken. Het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe garandeert een aantal fundamentele rechten en vrijheden met betrekking tot de eigen persoon, zoals een sterke bescherming van de persoonlijke (lichamelijke en geestelijke) integriteit en een ruim zelfbeschikkingsrecht.

Voor libertairen hebben personen dezelfde eigendomsrechten over zichzelf als ze kunnen hebben over externe goederen zoals een auto. Als we eigenaar zijn van

een auto, kunnen we deze naar believen gebruiken (zolang we de eigendomsrechten van anderen niet schenden), ruïneren, uitlenen of verkopen. Binnen het libertarisme hebben personen dus net zo goed het recht om hun eigen lichaam, geest en productieve talenten te gebruiken, te vernietigen of te transfereren naar anderen. Hier stopt de vergelijking met eigendomsrechten over externe goederen echter niet. Zoals het jou niet is toegestaan gebruik te maken van mijn auto zonder mijn voorafgaande toestemming, mag je geen gebruik maken van mijn persoon zonder dat ik hiermee voorafgaandelijk akkoord ben gegaan (bv. verkrachting, dwangarbeid). Het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe zorgt er dus voor dat een persoon de volledige controle heeft over zijn eigen lichaam, geest en talenten, deze naar goeddunken mag gebruiken en anderen de toegang ertoe mag ontzeggen. Cohen verduidelijkt het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe krachtig door het te vergelijken en tegelijkertijd te contrasteren met de meest radicale vorm van slavernij. Volgens hem is het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe de idee dat *“each person possesses over himself, as a matter of moral right, all those rights that a slaveholder has over a complete chattel slave as a matter of legal right, and he is entitled, morally speaking, to dispose over himself in the way such slaveholder is entitled, legally speaking, to dispose over his slave”* (Cohen, 1995, p. 68, zie ook p. 214).

Het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe heeft twee belangrijke componenten (Vallentyne, 2012). Ten eerste voorziet dit principe in een uitgebreide vrijheid om het eigen leven naar goeddunken in te vullen. Het garandeert morele rechten die noodzakelijk zijn om vrij te handelen en een eigen idee van ‘het goede leven’ na te streven. Deze vrijheid wordt onder meer gevat in een absoluut zelfbeschikkingsrecht. Ten tweede beschermt het principe zelf-eigenaars tegen ongewenste inmenging van buitenaf. Iedereen, inclusief de overheid, moet respect hebben voor de eigendomsrechten die personen hebben over zichzelf. Het zorgt bij uitstek voor een bescherming tegen dwang en agressie zoals geweld en manipulatie. De combinatie van deze twee componenten, vrijheid van handelen en bescherming tegen inmenging, verleent personen de fundamentele rechten en vrijheden van onze liberale democratie. De bescherming van de lichamelijke en geestelijke integriteit, de vrijheid van meningsuiting, religie, vergadering en vereniging en het recht op vrije beweging en privacy kunnen afgeleid worden van het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe. Deze ideeën zijn dan ook weinig controversieel.

De controverse van het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe volgt uit twee zaken. Ten eerste is de bescherming van deze fundamentele rechten en vrijheden voor libertairen (zo goed als) absoluut. Bijna geen enkele andere morele overweging, zoals een grotere herverdeling van welvaart, een meer productieve economie of het vermijden van een catastrofe, vormt een voldoende argument om de rechten en vrijheden die voortvloeien uit het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe te beperken. Ten tweede beschermt dit libertaire principe niet enkel de alombekende liberale rechten en vrijheden, maar ook een absoluut recht op de (geldelijke of andere) inkomsten

die gegeneerd kunnen worden door het gebruik van de eigen persoon (Otsuka, 2003). Deze twee elementen worden vaak als te extreem aangezien, en bijgevolg verwerpen de meeste theoretici het libertarisme. Verderop in het artikel zal ik argumenteren dat het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe voldoende plausibel is om het te overwegen als richtinggevend principe voor ons idee van rechtvaardigheid.

1.2. *Wereld-eigenaarschap*

Het tweede fundamentele principe dat links-libertairen verdedigen is een egalitaire interpretatie van het *wereld-eigenaarschapsprincipe* (*world-ownership principle*). Personen hebben niet enkel morele eigendomsrechten over hun eigen persoon, zoals het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe voorschrijft, maar kunnen ook eigendomsrechten verwerven over de externe goederen die te vinden zijn in de wereld rondom hen. Dergelijke eigendomsrechten zijn noodzakelijk, want zonder het recht om externe goederen te gebruiken en te controleren is het onmogelijk om ons eigen leven te leiden en onze persoonlijke doelen na te streven. We hebben, bijvoorbeeld, minimaal nood aan toegang tot voedsel, water en lucht om in leven te blijven. Een libertaire theorie is dan ook pas volledig indien ze een principe bevat, dat voorschrijft hoe we rechtmatig eigenaar kunnen worden van externe goederen. Het is in de invulling van dit tweede principe dat links-libertairen zich onderscheiden van de meer bekende rechts-libertairen. Terwijl rechts-libertairen een grote mate van ongelijkheid in eigendomsrechten over externe goederen toelaten, pleiten links-libertairen voor een gelijke of egalitaire verdeling van dergelijke goederen.

Links-libertairen stellen dat natuurlijke hulpbronnen (bv. grond, water, mineralen, energiebronnen, enz.) en geproduceerde goederen die in niemands bezit zijn (zogenaamde 'opgegeven goederen', zoals gevonden goederen en goederen die werden afgestaan) aan iedereen in gelijke mate toebehoren. Zoals John Arthur (1987, p. 344) beargumenteert: "*[No person is] born deserving a smaller share of the earth's wealth, nor is anybody else naturally entitled to a larger than average share*". Niemand heeft, vanuit moreel oogpunt, een grotere aanspraak op dergelijke hulpbronnen en goederen dan anderen. Bijgevolg moet deze '*manna from heaven*' op een gelijke of eerlijke wijze (her)verdeeld worden onder alle personen. Links-libertairen stellen, met andere woorden, dat iedereen recht heeft op een eerlijk stukje van de rijkdom die de natuur en de opgegeven goederen ons bieden.

De discussie binnen het links-libertarisme richt zich voornamelijk op de vraag wat een 'eerlijk deel van de koek' juist inhoudt. Er zijn, *grosso modo*, drie verschillende benaderingen binnen het links-libertarisme: een strikte middelenconceptie, een uitgebreide middelenconceptie en een welzijnsconceptie (Quong, 2011). Volgens de strikte middelenconceptie, zoals verdedigd door de vroege Hillel Steiner,

heeft iedereen recht op een gelijkwaardig deel van 's werelds natuurlijke hulpbronnen en opgegeven goederen (Quong, 2011; Vallentyne, 2000). Wanneer men zich natuurlijke hulpbronnen of opgegeven goederen wil toe-eigenen, moet men daarvoor huur betalen aan een gemeenschappelijk fonds. De hoogte van die huur wordt bepaald door een systeem van vraag en aanbod, zijnde de huurprijs van het goed zoals bepaald in een competitieve markt of op een veiling (Vallentyne, 2012). Nadien moet dit gemeenschappelijk fonds gelijk verdeeld worden onder alle personen (Vallentyne, 2000). Het voordeel van dit systeem is dat, per definitie, zij die zichzelf meer goederen toe-eigenen dan wat hen eigenlijk toekomt (*i.e.* meer dan hun gelijk deel), meer huur zullen betalen aan het gemeenschappelijk fonds en bijgevolg een compensatie betalen aan diegenen die zichzelf minder toe-eigenen dan hun gelijk deel. Zo eindigt iedereen toch met zijn of haar gelijk deel van de totale waarde van de natuurlijke hulpbronnen en opgegeven goederen. Het nadeel van dit systeem is echter dat het onvoldoende egalitair is. Het houdt namelijk geen rekening met de verschillen tussen mensen die voortvloeien uit puur geluk of brute pech en zou daarom grote ongelijkheden toelaten die ontstaan door verschillen in, bijvoorbeeld, natuurlijke talenten (Cohen, 1995; Vallentyne, 2012). In dit systeem heeft een zeer gezond en getalenteerd persoon recht op een even groot stuk van de gemeenschappelijke pot als een ziek of gehandicapt persoon.

Daarom stelt Hillel Steiner in zijn latere werk de uitgebreide middelenconceptie voor (Steiner, 1994; 2011). In deze versie van links-libertarisme worden genetische informatie en brute pech of geluk dat gerelateerd is aan natuurlijke fenomenen bij de verzameling van 'te herverdelen goederen' geplaatst (naast natuurlijke hulpbronnen en opgegeven goederen). De genetische informatie die leidt tot een bepaald talent of de aan- of afwezigheid van schadelijke natuurfenomenen (bv. aardbeving, storm, ...) zijn net zo goed '*mana from heaven*' als andere natuurlijke hulpbronnen zoals vruchtbare grond of de aan- of afwezigheid van gas of olie in de bodem. Door deze toevoeging kan Steiner een extra compensatie voorzien aan personen die geboren worden met weinig talenten of een handicap, en aan slachtoffers van natuurrampen. De uitgebreide middelenconceptie van links-libertarisme erkent dat niet iedereen dezelfde mogelijkheden heeft om gebruik te maken van (de waarde van) natuurlijke hulpbronnen en opgegeven goederen (Quong, 2011).

Michael Otsuka (2003) en Peter Vallentyne (2009; 2012) argumenteren dat ook deze uitgebreide middelenconceptie onvoldoende egalitair is. Ten eerste houdt Steiner geen rekening met de ongelijkheid tussen mensen die ontstaat door de verschillende sociale omgeving waarin men opgroeit en leeft. Sommigen worden geboren in een stimulerende omgeving, waarin alle kansen worden geboden en onderwijs de kern vormt van de opvoeding. Anderen worden daarentegen geboren in een conflictueuze omgeving waarin overleven een dagelijkse strijd is. Die tweede groep heeft minder mogelijkheden en kansen om in hun leven een bepaald welzijnsniveau te bereiken dan die eerste. Een correcte theorie van sociale recht-

vaardigheid, zo stellen Otsuka en Vallentyne, moet voor dergelijke ongelijke kansen compenseren. Ten tweede stellen deze auteurs dat de uitgebreide middelenconceptie vergeet dat toegang tot middelen slechts instrumenteel is voor het welzijn van mensen. Het links-libertarisme moet daarom niet pleiten voor een egalitaire verdeling van middelen, maar garanderen dat iedereen een gelijke kans heeft om een bepaald welzijnsniveau te bereiken. Het is mogelijk dat sommigen meer middelen nodig hebben dan anderen om hetzelfde welzijnsniveau te kunnen bereiken. Indien dit zo is, moeten we de sociale pot ongelijk verdelen, opdat iedereen een gelijke kans op welzijn heeft. Otsuka en Vallentyne verdedigen daarom een welzijnsconceptie van links-libertarisme.² Ik zal in dit artikel geen standpunt innemen in dit intern debat tussen links-libertairen. Een argumentatie voor een bepaalde positie leidt noodzakelijkerwijze tot een uitgebreide en gespecialiseerde discussie, terwijl het doel hier is het links-libertarisme in te leiden en zijn plausibiliteit in vergelijking met meer populaire theorieën aan te tonen.³

Belangrijk is om aan te geven dat een links-libertaire interpretatie van het wereld-eigenaarschapsprincipe zeer herverdelende gevolgen heeft. Dit kan de lezer enigszins verbazen. Het links-libertarisme spreekt zich namelijk enkel uit over de rechtvaardige (her)verdeling van ongerepte natuurlijke hulpbronnen en opgegeven goederen (eventueel vermeerderd met genetische informatie en de gevolgen van natuurfenomenen). Het overgrote deel van de externe wereld bestaat vandaag echter uit geproduceerde goederen die niet werden opgegeven en waar, integendeel, een duidelijke eigendomsclaim over bestaat. Het mag duidelijk zijn dat mijn auto, computer en eettafel geen ongerepte natuurlijke hulpbronnen zijn en door mij, tot op heden, nog niet werden opgegeven. Maar wat kan het links-libertarisme dan vertellen over de hedendaagse verdeling van welvaart?

De verstreckende gevolgen van een links-libertaire theorie liggen in het feit dat alle externe goederen, van een auto tot een bedrijfsmachine, hun oorsprong vinden in natuurlijke hulpbronnen. Alle externe goederen waarover in onze samenleving een eigendomsclaim geldt, zijn vervaardigd uit materialen die ooit als ongerepte natuurlijke hulpbronnen van niemand waren. De mate waarin ik de rechtmatige eigenaar ben van mijn eettafel is bijgevolg mede bepaald door de rechtvaardige eigendomsverwerving van het hout (*i.e.* de bomen) door de producent. Aangezien die producent, volgens een links-libertaire theorie, slechts rechtmatig eigenaar kan worden van ongerepte natuurlijke hulpbronnen indien hij een compensatie betaalt aan de gemeenschappelijke pot, wordt die compensatieplicht aan mij doorgegeven wanneer ik de eettafel verwerf. Eigendomsrechten over alle externe goederen, en niet alleen over natuurlijke hulpbronnen of opgegeven goederen, zijn dus belast met een compensatieplicht als gevolg van het toe-eigenen van de oorspronkelijke natuurlijke hulpbronnen waaruit het goed werd vervaardigd. Het mag duidelijk zijn, dat een links-libertaire theorie de basis kan vormen voor een uitgebreid belasting- en herverdelingssysteem door de overheid.

1.3. *Historische inspiratiebronnen*

Het links-libertarisme kent zijn oorsprong in de geschriften van grote denkers als, onder meer, John Locke, John Stuart Mill en Henry George (Vallentyne & Steiner, 2000). John Locke stelde dat *“every Man has a Property in his own Person. This no Body has any Right to but himself. The Labour of his Body, and the Work of his Hands, we may say, are properly his”* (1698, II, 27). Uit deze gedachte, die sterk doet denken aan het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe, leidde hij zijn theorie van eigendomsverwerving over natuurlijke hulpbronnen af. Vermits mensen eigenaar zijn van hun eigen lichaam, kunnen ze eigendom verwerven over onbeheerde natuurlijke hulpbronnen door er hun arbeid mee te vermengen. Locke denkt dat wanneer ik met mijn arbeid een boom, die nog niemand's eigendom was, omvorm tot een stoel, de stoel mijn privaat eigendom is. Toch vindt Locke, zoals links-libertairen, dat er grenzen zijn aan een dergelijke eigendomsverwerving. Niemand heeft het recht alle bomen op aarde om te vormen tot zijn persoonlijke stoelen. Hij stelt daarom het bekende ‘lockeaanse proviso’ voor met betrekking tot de eigendomsverwerving van natuurlijke hulpbronnen. Men moet steeds *“enough, and as good”* natuurlijke hulpbronnen overlaten voor anderen om toe te eigenen (Locke, 1698, p. 288, sectie 33). Dit proviso garandeert dat iedereen zich een deel van de aarde kan toe-eigenen of, in een andere interpretatie, dat iedereen op een minimale wijze kan genieten van de vruchten van de natuurlijke rijkdom van de aarde. Zoals we zagen, zijn links-libertairen het onderling niet eens over de precieze invulling en betekenis van het *“enough, and as good”*-proviso.

Ook bij John Stuart Mill zijn er raakvlakken met de twee basisprincipes van het links-libertarisme terug te vinden. In *Over Vrijheid* (1859) verdedigt Mill een vrijheidsprincipe, het schadebeginsel, dat stelt dat een overheid de vrijheid van een individu enkel mag beperken indien dat individu schade berokkent aan anderen.⁴ Met andere woorden, men is vrij om met de eigen persoon te doen wat men wil zolang men anderen niet schaadt. De focus op het vermijden van ‘schade’ toont een eerste link met het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe. Beide ideeën leiden namelijk tot een zeer verregaande bescherming van de persoonlijke (lichamelijke en geestelijke) integriteit. Mill en links-libertairen denken dat schade toebrengen aan anderen slechts in zeer uitzonderlijke omstandigheden is toegestaan. Daarnaast garandeert Mills schadebeginsel een uitgebreid zelfbeschikkingsrecht zolang gedrag enkel de eigen persoon aangaat. Paternalisme is bijgevolg uit den boze.⁵ Het behoort tot de keuzevrijheid van personen om al dan niet alcohol te drinken, tabak te roken of drugs te nemen. Individuen behoren daarnaast zelf te kunnen kiezen met wie ze een (seksuele) relatie onderhouden en of ze al dan niet een bepaalde godsdienst aanhangen of religieuze praktijk belijden. Deze zaken worden slechts problematisch indien ze schade berokkenen aan anderen. Hier is dus een tweede link met het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe dat links-libertairen aanhangen.

Als mijn persoon, inclusief lichaam, geest en talenten, mijn volledig eigendom is, dan is het vanzelfsprekend dat, zolang ik de eigendomsrechten van niemand anders schend, paternalisme uitgesloten is en ik zelf over, bijvoorbeeld, het gebruik van genotsmiddelen, de partnerkeuze en het aanhangen van een godsdienst mag beslissen.

Ook daar waar Mill schrijft over eigendomsrechten in externe goederen is het niet moeilijk om te ontdekken waarom hedendaagse links-libertairen inspiratie halen uit zijn teksten. Mill verdedigt private eigendomsrechten, maar stelt dat niemand de ongerepte natuurlijke hulpbronnen op aarde heeft gecreëerd en dat bijgevolg niemand zich deze hulpbronnen disproportioneel mag toe-eigenen (Mill, 2000 (1848)). Natuurlijke hulpbronnen zijn *“the original inheritance of the whole species”* en het systeem van eigendomsrechten moet daarom iedereen ten goede komen (Mill, 2000 (1848), p. 163). Privaat eigendom van grond is ondergeschikt aan het beleid van de overheid of het maatschappelijk belang. *“The principle of property gives [landowners] no right to the land, but only a right to compensation for whatever portion of their interest in the land it may be the policy of the state to deprive them of”* (Mill, 2000 (1848), p. 164). Als een overheid een landeigenaar wil onteigenen, moet ze hem daar voor compenseren. Maar ook op grondbezitters rust een compensatieplicht. Mensen die eigendomsrechten verwerven over natuurlijke hulpbronnen moeten anderen, die dergelijke eigendomsrechten niet bezitten, compenseren. Het privilege van eigenaars van private eigendom die over niet-geproduceerde zaken als natuurlijke hulpbronnen beschikken *“is only defensible as a necessary evil; it becomes an injustice when carried to any point to which the compensating good does not follow it”* (Mill, 2000 (1848), p. 165). Het compenserende goed waarover sprake, wordt gecreëerd door de cultivatie van de grond. Een dergelijke cultivatie komt normaliter de hele gemeenschap ten goede. Een landeigenaar heeft de morele plicht zijn land te bewerken om zo landloos te compenseren.

Daar waar Mill pleit voor een compensatie voor landeigenaars indien hun land wordt genationaliseerd, gaat Henry George (2000 (1882)) nog een stap verder. Als natuurlijke hulpbronnen inderdaad iedereen in gelijke mate toekomen, en daar is George van overtuigd, dan is een systeem van private eigendom van zaken als grond en grondstoffen een vorm van diefstal. Diefstal blijft diefstal, zelfs al handelden de landeigenaars zonder slechte bedoelingen. Wanneer een overheid het onrechtmatig verworven en gehouden goed dan teruggeeft aan de rechtmatige eigenaars, namelijk de gemeenschap in haar geheel, is compensatie voor de voormalige eigenaars overbodig. Georges eigen alternatief, in een ideale situatie, is een systeem waarbij alle landeigendommen publieke eigendommen worden, waarna deze verhuurd kunnen worden aan de hoogste bidder. Privaat eigendom over grond en grondstoffen zou dan niet meer mogelijk zijn, maar huurders zouden wel anderen kunnen uitsluiten van het gebruik van het door hen gehuurde stuk land zolang ze een compensatie betalen, in de vorm van huur, aan de samen-

leving. Wanneer deze huur betaald wordt, kunnen huurders het land gebruiken en cultiveren. Omdat mensen ook volgens George recht hebben op volledig zelf-eigenaarschap en bijgevolg recht hebben op de inkomsten die verworven worden door het gebruik van lichaam, geest en talenten, zouden de winsten die gehaald worden uit het cultiveren van het gehuurde land de huurders toekomen. Deze ideale situatie is echter erg moeilijk te bewerkstelligen. Het vraagt een uitgebreid staatsapparaat om alle natuurlijke hulbronnen te verhuren aan de hoogste bidder. Daarnaast vergt de afschaffing van privaat eigendom van land een revolutie in het huidige systeem van eigendom. Daarom stelt George voor om zijn ideale systeem na te bootsen via een belasting op landeigendom. Iedereen mag zijn huidige bezittingen behouden, maar wordt wel verplicht huur te betalen in de vorm van een belasting aan de gemeenschap. Deze belasting op grondbezit zou alle andere bestaande belastingen moeten vervangen en vooral gebruikt moeten worden om armoede te bestrijden.

2. De voordelen van links-libertarisme

Nu het duidelijk is waar het links-libertarisme in grote lijnen voor staat en waar het vandaan komt, is het tijd voor een korte en bescheiden verdediging van de theorie. Het is niet de bedoeling een volledige argumentatie voor het links-libertarisme te ontwikkelen. Wellicht is dit zelfs onmogelijk. Bestaan er überhaupt fundamentele morele principes die een volledig sluitende argumentatie hebben? Het doel is hier de plausibiliteit van het links-libertarisme aan te tonen. De theorie heeft, zo is de stelling, voldoende geloofwaardigheid om serieus genomen te worden in het bredere debat rond sociale rechtvaardigheid, haar principes te bestuderen en conclusies te evalueren.

De plausibiliteit van het links-libertarisme wordt hieronder aangetoond door het te contrasteren met de theorieën van Robert Nozick (1974) en John Rawls (1999 (1971)). Door het links-libertarisme af te zetten tegenover de rechts-libertaire theorie van Nozick wordt getracht de plausibiliteit van het egalitaire wereld-eigenaarschapsprincipe te duiden. Het contrast met de liberaal-egalitaire theorie van Rawls toont de plausibiliteit van het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe aan.

2.1. *Links-libertarisme versus Nozick*

In zijn rechts-libertaire theorie verdedigt Nozick het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe in combinatie met een inegalitaire interpretatie van het wereld-eigenaarschapsprincipe. Nozicks doel in *Anarchy, State, and Utopia* (1974) is een nachtwa-

kerstaat te verdedigen. Deze minimale staat moet eigendomsrechten beschermen via politie, defensie en een justitieel systeem, maar heeft geen herverdelende taken.⁶ Nozick probeert, met andere woorden, een filosofische grondslag te geven voor een uitgebreid vrijemarktsysteem en baseert deze op absolute individuele eigendomsrechten over externe middelen.

Nozick denkt dat mensen op drie verschillende wijzen rechtmatig eigendom kunnen verwerven, namelijk door het op een rechtvaardige wijze te ontvangen van de vorige eigenaar (bv. kopen, erven, ontvangen van een gift, enz.) door het krijgen van een compensatie omwille van voorgaande rechtenschendingen (bv. een dief die je horloge teruggeeft en eventueel een schadevergoeding moet betalen) en door zich ongerepte natuurlijke hulpbronnen toe te eigenen (bv. wanneer je stoot op een ongerept stuk land dat niemands eigendom is en je beslist jezelf dit stukje natuur toe te eigen).⁷

Nozicks theorie van rechtvaardige eigendomsverwerving heeft dan ook drie principes: (1) een principe van rechtvaardige initiële eigendomsverwerving; (2) een principe van rechtvaardige overdracht; en (3) een principe van rechtvaardige rechtzetting. Het principe van rechtvaardige initiële eigendomsverwerving behandelt de vraag hoe mensen rechtmatig eigenaar kunnen worden van ongerepte natuurlijke hulpbronnen. Onder welke voorwaarden kan iemand zichzelf, bijvoorbeeld, een stuk grond toe-eigenen dat voordien van niemand was? Zoals we zagen, vinden alle materiële objecten die we bezitten hun oorsprong in natuurlijke hulpbronnen die ooit niemands eigendom waren. Een theorie van rechtvaardige eigendomsverwerving moet kunnen uitleggen hoe mensen over dergelijke goederen eigendom kunnen verwerven. Aangezien dit principe het voorwerp zal uitmaken van mijn kritiek, bespreek ik eerst nog kort de overige twee principes. Het principe van rechtvaardige overdracht legt uit hoe een eigendom op een rechtmatige wijze kan worden getransfereerd van persoon A naar persoon B. Nozick argumenteert dat elke overdracht waarbij A en B de condities aanvaarden, en waarbij er een wederzijds akkoord is, rechtvaardig is. Wanneer ik u mijn versie van *Anarchy, State, and Utopia* wil verkopen en we raken het eens over plaats, prijs, tijdstip van verkoop en dergelijke, is de overdracht rechtvaardig. Het principe van rechtvaardige rechtzetting bepaalt daarentegen de compensatie die iemand moet voorzien, wanneer hij de rechten van iemand anders heeft geschonden. Wanneer u tegen mijn geparkeerde wagen aanrijdt of de laptop steelt die op de passagierszetel ligt, behoort u mij te compenseren voor de geleden schade. Het principe van rechtvaardige rechtzetting bepaalt, met andere woorden, wat er moet gebeuren wanneer een van de andere twee principes, het principe van rechtvaardige overdracht of het principe van rechtvaardige initiële eigendomsverwerving, geschonden wordt.

Van deze drie principes is Nozicks principe van rechtvaardige initiële eigendomsverwerving de kern om de links-libertaire kritiek op het rechts-libertarisme te begrijpen. Om uit te leggen hoe iemand op een rechtmatige en rechtvaardige wijze

eigendom kan verwerven over ongerepte natuurlijke hulpbronnen hanteert Nozick een aangepaste versie van het lockeaanse proviso, dat stelt dat een dergelijke eigendomsverwerving slechts kan indien men “*enough, and as good*” overlaat voor anderen.⁸ Het nozickeaanse proviso luidt daarentegen:

“A process normally giving rise to a permanent bequeathable property right in a previously unowned thing will not do so if the position of others no longer at liberty to use the thing is thereby *worsened*” (Nozick, 1974, p. 178, mijn cursivering).⁹

Voor Nozick moet er niet “*enough, and as good*” overblijven voor anderen, maar moet men er wel voor zorgen dat het verwerven van eigendomsrechten over natuurlijke hulpbronnen niemands situatie ‘verslechtert’. Niemand mag erop achteruit gaan wanneer ik mezelf een stukje ongerepte natuur toe-eigen om bijvoorbeeld door middel van landbouw in mijn onderhoud te voorzien.

Cohen heeft overtuigend beargumenteerd dat dit nozickeaanse proviso niet volstaat om initiële eigendomsverwerving te rechtvaardigen. Cohen (1995, hoofdstuk 3) ziet twee grote problemen, die beide gerelateerd zijn aan het feit dat Nozicks vergelijkingsbasis arbitrair en zwak is. Wanneer Nozick zegt dat een initiële eigendomsverwerving niemands situatie mag ‘verslechteren’, dan stelt hij dat de nieuwe situatie (na de initiële eigendomsverwerving) moet vergeleken worden met de hypothetische situatie waarbij het eigendom niet werd toegeëigend en, dus, in de gemeenschap (*commons*) bleef. Nozick stelt deze gemeenschap voor als een ongestructureerde natuurstaat waar iedereen naar believen gebruik kan maken van de natuurlijke rijkdom. Garret Hardin (1968) heeft echter aangetoond dat zo’n ongestructureerd gemeenschappelijk gebruik van middelen snel kan leiden tot een ware tragedie (“*tragedy of the commons*”), aangezien iedereen zijn eigenbelang nastreeft en niemand een *incentive* heeft om het behoud van de natuurlijke rijkdom op lange termijn te verzekeren. Nozick is daarom overtuigd van de superioriteit van een systeem van individuele private eigendomsrechten en stelt dat een initiële eigendomsverwerving nooit iemands situatie verslechtert. Met andere woorden, Nozick denkt dat hij zijn tegenstanders opzadelt met de onmogelijke opdracht om ‘verslechtering’ als gevolg van initiële eigendomsverwerving aan te tonen.

Maar door een ongestructureerde natuurstaat als vergelijkingsbasis te nemen, stelt Nozick zich open voor de twee kritieken van Cohen. Ten eerste laat Nozicks principe van initiële eigendomsverwerving een arbitraire *first come, first served*-praktijk toe. Stel je een wereld voor met twee personen, A en B, waarin nog geen privaat eigendom bestaat. Het nozickeaanse proviso laat A toe om zichzelf alle natuurlijke hulpbronnen toe te eigenen, zolang A ervoor zorgt dat B in deze nieuwe situatie materieel niet slechter af is dan in de natuurstaat. Dit zou A kunnen doen door, bijvoorbeeld, B een inkomen te geven dat hoger ligt dan wat hij in de na-

tuurstaat zou kunnen bemachtigen. In ruil kan A nu alleen beslissen over, onder meer, de economische activiteiten die er zullen plaatsvinden, welke natuurlijke hulpbronnen zullen worden vernietigd en hoe hun wereld fysiek georganiseerd zal worden. Deze totale en unilaterale eigendomsverwerving door A is voor Nozick aanvaardbaar, zelfs ondanks het feit dat (a) B nu afhankelijk is van A voor zijn inkomen, (b) B zelf eerder geen privaat eigendom verwierf uit bezorgdheid voor A of (c) B net te laat was om zelf alle natuurlijke hulpbronnen toe te eigenen. Zelfs indien een totale eigendomsverwerving door B (i.p.v. door A), omwille van B's superieure fysieke en mentale capaciteiten, ervoor zou kunnen zorgen dat zowel A als B beter af zijn dan in een situatie waarin A zich het gehele aardoppervlak toe-eigent, is de totale eigendomsverwerving door A rechtvaardig volgens het nozickeaanse proviso (omdat, zo is de stelling, B beter af is *dan in de ongestructureerde natuurtoestand*). Het nozickeaanse proviso laat dus een *first come, first served*-praktijk van initiële eigendomsverwerving toe. Nozick pleit voor een soort loopwedstrijd, waarbij de eerste die aankomt bij een stuk ongerepte natuur het recht heeft zich het gehele stuk toe te eigenen, zolang er een kleine compensatie wordt betaald. Zelfs indien het eigendom vele malen meer opbrengt dan de compensatie die betaald moet worden, is de private eigendomsverwerving rechtvaardig volgens het rechts-libertarisme van Nozick. Een extra pervers element van zijn theorie is dat hij een rechtvaardiging tracht te geven voor "*a permanent bequeathable property right*" (Nozick, 1974, p. 178). In zo'n systeem kan je maar best hopen dat je voorouders voldoende snel en creatief waren om zichzelf ongerepte natuurlijke hulpbronnen toe te eigenen.

Ten tweede vernauwt de arbitraire vergelijkingsbasis (een ongestructureerde natuurstaat) de betekenis van 'verslechteren'. Nozick stelt zichzelf de vraag of een systeem van individuele eigendomsrechten de situatie verslechtert van de minstbedeelden, namelijk van personen die zichzelf geen eigendom meer kunnen toe-eigenen, omdat (zo goed als) alles reeds in privaat bezit is. Zijn conclusie is dat, omwille van bovenvermelde efficiëntieredenen, zelfs de minstbedeelden beter af zijn in een kapitalistische vrije markt dan in de ongestructureerde natuurstaat en bijgevolg voldoende gecompenseerd worden. Hardins "*tragedy of the commons*" verklaart de superioriteit van een systeem met private eigendomsrechten. Maar, zo vraagt Cohen (1995, hoofdstuk 3) zich terecht af, waarom zouden we enkel moeten vergelijken met een situatie waarbij de natuurlijke hulpbronnen in gemeenschappelijk gebruik zijn in een ongestructureerde natuurtoestand? Waarom zouden we de situatie van de minstbedeelden in Nozicks vrije markteconomie niet vergelijken met de situatie van diezelfde personen in, bijvoorbeeld, een rawlsiaanse egalitaire samenleving, een West-Europese welvaartstaat of een socialistisch regime waarin de productiefactoren onder collectief eigendom vallen? De kans lijkt onbestaande dat er geen enkel alternatief systeem bestaat waar de minstbedeelden uit Nozicks samenleving geen baat bij zouden hebben. Indien dit klopt, kan Nozick zijn claim

niet hard maken dat niemands situatie verslechtert door de initiële eigendomsverwerving van alle natuurlijke hulpbronnen op aarde.

De links-libertaire conclusie van deze kritiek op Nozick klinkt nu zeer plausibel. Het is geen goed idee om het lockeaanse proviso op nozickaanse wijze aan te passen. Veel aannemelijker is om het "enough, and as good"-proviso strikter te interpreteren. In een wereld waar natuurlijke hulpbronnen schaars zijn, betekent *enough, and as good* overlaten voor anderen dat een initiële eigendomsverwerving slechts rechtvaardig is indien alle personen op aarde zichzelf een gelijk, of egalitair, deel van de koek kunnen toe-eigenen. Zoals we zagen, verschillen links-libertairen onderling van mening over hoe we dit 'gelijk' of 'egalitair' deel moeten invullen. Waar ze het, terecht, wel over eens zijn, is dat de inegalitaire interpretatie van het lockeaanse proviso die rechts-libertairen erop nahouden niet volstaat.

2.2. Links-libertarisme versus Rawls

John Rawls verdedigt in zijn baanbrekende werk over rechtvaardigheid, *A Theory of Justice* (1999 (1971)), een liberaal egalitaire theorie die vaak gecontrasteerd wordt met libertaire theorieën, en in het bijzonder met die van Robert Nozick. De theorieën van Rawls en Nozick blijken op verschillende vlakken elkaars tegenpolen te zijn, niet in het minst omdat Nozicks *Anarchy, State, and Utopia* (1974) geschreven werd als een rechtstreekse kritiek op Rawls. Omdat links-libertairen, ondanks hun coheniaanse kritieken op Nozick, toch enkele fundamentele uitgangspunten van het rechts-libertarisme aanvaardden, zoals het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe en het belang van historische eigendomsrechten, is het nuttig om te zien hoe groot het contrast is tussen het links-libertarisme en de theorie van Rawls. Door het links-libertarisme te vergelijken en te contrasteren met de theorie van rechtvaardigheid van Rawls zal ik pogen de plausibiliteit van het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe aan te tonen.

Omdat het links-libertarisme bestaat uit twee fundamentele principes, het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe en het wereld-eigenaarschapsprincipe, zijn er ook twee uiteenlopende wijzen om deze theorie af te zetten tegen de rechtvaardigheidstheorie van Rawls. Een eerste route wordt gevolgd door Vallentyne, Steiner en Otsuka (2005), die focussen op de verschillen tussen een links-libertaire interpretatie van het wereld-eigenaarschapsprincipe en de theorie van Rawls. Daar waar volgens links-libertairen het normatieve werk ligt bij de rechtvaardiging van 'initiële eigendomsverwerving', handelt de theorie van Rawls over de rechtvaardige verdeling van de 'vruchten van sociale coöperatie'. Deze verschillende focus levert links-libertairen enkele voordelen op ten opzichte van een rawlsiaans project. Zo is het voor links-libertairen eenvoudiger om uit te leggen waarom personen zich niet op basis van hun superieure talenten meer natuurlijke hulpbronnen en onbeheerde

goederen kunnen toe-eigenen, alsook waarom plichten tot herverdeling niet stoppen aan de grenzen van een samenleving van sociale coöperatoren maar eerder globaal van toepassing zijn (Vallentyne *et al.*, 2005). In wat volgt zal ik de andere, tweede route nemen en nagaan hoe het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe zich verhoudt tot de libertair egalitaire theorie van Rawls.

Wanneer we de argumentatie voor het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe vergelijken met de argumentatie van Rawls voor zijn theorie van rechtvaardigheid, valt de grote gelijkenis op. Verschillende libertairen, zowel rechts (Mack, 2002; Nozick, 1974) als links (Otsuka, 2003; Steiner, 1994), delen de ambitie van Rawls om een deontologisch alternatief te bieden voor het utilitarisme. Volgens het utilitarisme moeten politieke instellingen beoordeeld worden op basis van de mate waarin ze het totale nut in een samenleving maximaliseren. Deze theorie laat toe om het welzijnsniveau van enkele personen drastisch te doen dalen indien het welzijnsniveau van vele anderen hierdoor stijgt, zelfs wanneer de individuele stijging bij de 'winnaars' veel kleiner is dan de individuele daling bij de 'verliezers'. Het utilitarisme streeft naar een samenleving waarin het totale nut (of welzijnsniveau) gemaximaliseerd wordt. Hierbij is het onbelangrijk hoe het nut tussen verschillende personen is verdeeld. Deze theorie laat, met andere woorden, toe om afwegingen te maken tussen verschillende personen, en het welzijn van een bepaalde persoon op te offeren indien dit zorgt voor meer totaal welzijn voor anderen. Zowel libertairen als Rawls verwerpen het utilitarisme, omdat het de 'verscheidenheid van individuen' ("*separateness of persons*") miskent (zie bv. Nozick, 1974, pp. 32-33; Rawls, 1999 (1971), p. 24). In een utilitaire theorie volgt het respect voor individuen enkel uit het feit dat ze bijdragen tot het totale nut in de samenleving. Omdat het welzijn van sommigen kan opgeofferd worden voor het grotere welzijn voor anderen, beschouwt het utilitarisme individuen als "*resources for others*" (Nozick, 1974, p. 33). Het miskent dus het kantiaanse principe dat we individuen steeds als een doel in zichzelf moeten behandelen en niet enkel als een middel.

De libertaire argumentatie voor volledig zelf-eigenaarschap komt overeen met de redenen die Rawls aangeeft om individuele rechten en vrijheden te verdedigen in zoverre dat ze door bovenstaande kantiaanse redenering steunen op het liberaal individualisme. Het liberaal individualisme stelt dat de samenleving is opgebouwd uit autonome en zelfstandige individuen die hun eigen conceptie van het goede leven kunnen en mogen nastreven. De rechten van deze individuen zijn strikt individueel, onafhankelijk van een concrete conceptie van het goede leven, en het behoort de samenleving en haar politieke instituties niet toe om een bepaald idee van het goede leven op te leggen aan haar burgers. De overheid moet, met andere woorden, neutraal zijn ten opzichte van de verschillende doelen die individuen zich stellen en die ze trachten na te streven. Het mag dan niet verbazen dat, ondanks de ontegensprekelijke verschillen tussen libertaire en liberaal egalitaire

theorieën, er ook grote overeenkomsten zijn tussen de ideeën en voorstellen van libertairen en Rawls.

Rawls denkt het liberaal individualisme te respecteren door de belangrijkste politieke, sociale en economische instellingen van een samenleving (de basisstructuur) uit te denken achter een sluier van onwetendheid. Wanneer we de basisstructuur van de samenleving willen kiezen, zouden we dit idealiter moeten doen vanuit een situatie waarin we niet weten wie we zijn (bv. vrouw/man, blank/zwart, getalenteerd/niet getalenteerd, ...) en wat de kans is dat we in een benadeelde positie in de samenleving terecht zullen komen (bv. de kans om ziek te worden, gehandicapt geboren te worden of op te groeien in een achtergestelde sociale omgeving). Vanuit een dergelijke beslissingspositie, zo stelt Rawls, zouden we twee principes van rechtvaardigheid afspreken (Lehning, 2006, p. 52; Rawls, 1999 (1971), p. 266):

1. Elke persoon dient een gelijk recht te hebben op het meest uitgebreide totale systeem van gelijke fundamentele vrijheden, dat verenigbaar is met een vergelijkbaar systeem van vrijheid voor allen.
2. Sociaaleconomische ongelijkheden dienen zodanig te worden geordend dat ze:
  - a. samenhangen met posities en ambten die voor allen toegankelijk zijn onder voorwaarden van billijke gelijkheid van kansen;
  - b. in het grootste voordeel zijn van die leden van de samenleving die het minst bevoordeeld zijn, en dit op een manier die consistent is met het rechtvaardige spaarbeginsel.

Het eerste principe van rechtvaardigheid van Rawls, het vrijheidsprincipe, klinkt libertairen uiteraard als muziek in de oren. Rawls verdedigt de meest uitgebreide set van vrijheden die verenigbaar is met gelijke vrijheden voor anderen. Deze vrijheden zijn, concreet, (a) politieke vrijheden (bv. vrijheid van meningsuiting, vrijheid van pers en het recht om te stemmen en politieke functies te bekleden), (b) vrijheid van geweten, (c) vrijheid van vereniging, (d) de vrijheid en integriteit van de persoon en (e) de rechten en vrijheden gerelateerd aan de rechtsstaat, zoals bescherming tegen arbitraire aanhouding en vervolging (Freeman, 2007, pp. 46-48; Rawls, 1993, p. 291). Niet alleen moet deze set van maximale vrijheden alle individuen de ruimte bieden om hun eigen conceptie van het goede leven in te vullen en na te streven, het vrijheidsprincipe heeft bovendien voorrang op het principe dat de sociaaleconomische ongelijkheden regelt (het tweede principe van Rawls) wanneer deze met elkaar in conflict zouden treden. Zoals Loren Lomasky (2005, p. 180) vraagt: *"Is it possible to deny the fundamentally libertarian flavor of a theory in which [maximal liberty for all] enjoys lexical priority?"*. Daarnaast definieert Lomasky (1987, p. 100), zelf een libertair, het meest fundamentele morele gebod als *"each person is to have an equal right to the most extensive basic liberty compatible with a similar liberty for others"*. De gelijkenis met het vrijheidsprincipe van Rawls is opvallend.

Ook als we kijken naar de betekenis van het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe zien we dat veel van de rechten en vrijheden die het beschermt overeenkomen met het vrijheidsprincipe van Rawls. Als ik de volledige eigenaar ben van mijn lichaam, geest en talenten, is het vanzelfsprekend dat ik mag denken wat ik wil (vrijheid van geweten) en dat ik deze gedachten mag uiten ten aanzien van personen die naar mij willen luisteren (vrijheid van meningsuiting). Als ik eigenaar ben van mijn persoon en jij eigenaar bent van jouw persoon, staat het ons daarnaast vrij om ons te associëren in een sociale (bv. vriendschap, liefdesrelatie), politieke (bv. politieke partij), economische (bv. vrije beroepskeuze) of godsdienstige vereniging. Verder beschermt het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe bij uitstek de persoonlijke en lichamelijke integriteit van individuen. Zoals eigendomsrechten over een fiets beschermen tegen diefstal en schade en een compensatie voorzien wanneer iemand zich toch zonder toestemming inmengt in het gebruik van de fiets, voorziet het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe in een bescherming tegen ongewenste inmenging met de eigen persoon. Het principe biedt, met andere woorden, een uitgebreide bescherming tegen fysieke en mentale agressie, verkrachting, slavernij, onderdrukking en manipulatie. Het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe beschermt zoals het vrijheidsprincipe van Rawls een uitgebreid kader waarin mensen hun eigen doelen kunnen vormen en nastreven, waarin ze kunnen leven volgens hun eigen idee van het goede leven.

Toch zijn er ook minstens twee belangrijke verschillen tussen het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe en de rechten en vrijheden die Rawls beschermt. Beide verschillen spreken bovendien in het voordeel van het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe.¹⁰ Een eerste verschil, wat tegelijk een kritiek vormt op zijn vrijheidsprincipe, is dat het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe meer in lijn ligt met de kantiaanse idee dat personen onafhankelijk en soeverein behoren te zijn om hun eigen doelen te bepalen en na te streven. Dit is voornamelijk een gevolg van de inhoudelijke evolutie die zijn vrijheidsprincipe door de jaren heen heeft doorlopen. Daar waar er in *A Theory of Justice*, op basis van een kantiaanse redenering (individuen die hun individuele conceptie van het goede leven moeten kunnen nastreven), nog gesproken wordt over “het meest uitgebreide totale systeem van gelijke fundamentele vrijheden” (cf. *supra*),¹¹ focust Rawls in *Political Liberalism* (1993, p. 5) op het belang van respect voor “vrije en gelijke burgers” in een democratische samenleving, waarbij het volstaat ze een “volledig adequaat schema van gelijke fundamentele vrijheden”¹² te garanderen. In het vernieuwde vrijheidsprincipe worden de vrijheden gegarandeerd zolang ze noodzakelijk zijn voor ons vermogen te leven als vrije en gelijke burgers. Vrije en gelijke burgers moeten (a) een conceptie van rechtvaardigheid kunnen ontwikkelen en respecteren en (b) een individueel idee van het goede leven kunnen ontwikkelen, nastreven en herzien (Rawls, 1993, lecture VIII). Wanneer vrijheden noodzakelijk zijn voor de ontwikkeling en voor de uitoefening van deze “twee morele vermogens” van vrije en gelijke

burgers, spreken we over “fundamentele vrijheden”. Die basisvrijheden kunnen enkel beperkt worden om andere basisvrijheden te garanderen. Ze vormen samen een uitgebalanceerd “adequaat schema” van gelijke fundamentele vrijheden. Niet-fundamentele vrijheden kunnen daarentegen wel beperkt worden om andere redenen, zoals bijvoorbeeld uit respect voor het tweede principe van rechtvaardigheid of omwille van “publieke waarden” die verwijzen naar de politieke waarden van rechtvaardigheid (Freeman, 2007, hoofdstuk 2). Rawls geeft zo een genuanceerd kader voor het bepalen van de basisvrijheden en de criteria op basis waarvan basis- en andere vrijheden kunnen worden beperkt.

De aangepaste versie van het vrijheidsprincipe van Rawls stapt echter onterecht af van de kantiaanse idee dat respect voor de morele status van personen verlangt dat ze maximaal onafhankelijk en soeverein zijn, dat ze een aangeboren recht op maximale gelijke vrijheid hebben (Ripstein, 2009), om hun eigen doelen te bepalen en na te streven. Maximale gelijke onafhankelijkheid veronderstelt een universele plicht van fysieke non-interventie (Taylor, 2004). Als Pieter soeverein behoort te zijn in het bepalen en nastreven van zijn individuele doelen, dan moet het voor Tom niet toegestaan zijn om Pieters integriteit aan te tasten. Wanneer Tom Pieter dwingt om een bepaalde actie te stellen, bijvoorbeeld door middel van een dreigement, fysieke agressie of bedrog, dan miskent Tom de onafhankelijkheid van Pieter en gebruikt hij Pieter als een middel voor zijn eigen doelen. Maar als anderen een plicht hebben om niet te interveniëren in het kiezen en nastreven van doelen door Pieter, dan heeft Pieter ook het recht om anderen uit te sluiten van het gebruik van zijn persoon. Daarnaast heeft Pieter, als gevolg van de universele plicht van fysieke non-interventie, het recht om de rechten die hij bezit met betrekking tot zijn eigen persoon over te dragen aan anderen onder de condities die ze samen overeenkomen. Dus als we de morele status van personen als “onafhankelijk in het bepalen en nastreven van doelen” willen respecteren, moeten we zelf-eigenaarschapsrechten erkennen.

Rawls miskent de onafhankelijkheid van personen, wanneer hij enkele doelen en vrijheden die niemands rechten schenden niet opneemt in de lijst van fundamentele vrijheden. Zo merkt Samuel Freeman (2007, hoofdstuk 2) bijvoorbeeld op dat het gebruik van zelfdestructieve drugs, het uitvoeren van een zelfmoord, prostitutie, homoseksuele relaties en het consumeren, verspreiden en produceren van pornografie door Rawls niet beschouwd worden als deel van de fundamentele vrijheden. Dit betekent dat deze vrijheden kunnen worden beperkt om andere redenen (bv. sociaaleconomische rechtvaardigheid of andere politieke waarden zoals respect voor een meerderheidsbeslissing) dan het beschermen van de eigen vrijheid of de vrijheid van anderen.¹³ Deze voorbeelden zijn echter alle uitingen van individuele concepties van het goede leven die mensen kunnen kiezen en nastreven zonder de maximale gelijke vrijheid van anderen te schenden. Als ik ervoor kies om elke avond marihuana te roken, mijn seksuele capaciteiten te vermarkten

of het bed te delen met iemand van hetzelfde geslacht, zijn dat expressies van de vrijheid die ik behoor te hebben als onafhankelijk en soeverein persoon. Wanneer anderen, of de staat, me hierin beperken door mijn persoonlijke of fysieke integriteit aan te tasten (bv. door te dreigen met geweld), miskennen ze mijn morele status als persoon die vrij behoort te zijn het leven naar goeddunken in te vullen zolang de gelijke maximale vrijheid van anderen gerespecteerd wordt. De overheid moet dus het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe aanvaarden en individuen zelf laten kiezen met wie (en tegen welke prijs) ze het bed willen delen en erkennen dat een gedeeltelijke (bv. drugs) of volledige (bv. zelfmoord) destructie van de eigen persoon een keuze is die vrije, onafhankelijke en soevereine personen kunnen maken zonder de gelijke vrijheid van anderen aan te tasten. Het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe garandeert bijgevolg beter de rechten die noodzakelijk zijn om als soeverein en onafhankelijk persoon eigen doelen te bepalen en na te streven dan het vrijheidsprincipe van Rawls.

Een tweede verschil tussen het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe en de rechten en vrijheden die Rawls beschermt, is dat het libertaire principe, in tegenstelling tot de theorie van Rawls, impliceert dat personen recht hebben op het inkomen dat gegenereerd wordt door middel van het gebruik van de eigen talenten. Wanneer iemand volledig eigenaar is over zijn eigen persoon, houdt dit in dat deze persoon zijn talenten kan gebruiken zoals hij wil en ze ook ten dienste kan stellen van derden onder de condities die ze samen overeenkomen. Redelijkerwijze kan een wederdienst deel uitmaken van zo'n overeenkomst. Het volledig zelf-eigenaarschap impliceert dus dat personen recht hebben op de inkomsten die vergaard kunnen worden door het gebruik van de eigen persoon, inclusief zijn talenten.

Voor Rawls is dit een problematische eigenschap van het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe omdat het, volgens hem, betekent dat de verdeling van welvaart in een samenleving grotendeels zou afhangen van de verdeling van vermarktbaar talenten. Getalenteerde personen zullen de mogelijkheid hebben om veel welvaart te vergaren door het verkopen van hun talenten, terwijl zij die geboren worden met weinig talenten niet over dezelfde mogelijkheden beschikken. Maar voor Rawls is het fundamenteel oneerlijk indien de verdeling van welvaart "[is] *improperly influenced by these factors so arbitrary from a moral point of view*" (Rawls, 1999 (1971), pp. 62-63). De talenten waarover we beschikken zijn namelijk bepaald door het geluk dat we hadden bij de geboorte. Zoals het historische of sociale geluk dat we hebben geen rol zou mogen spelen in het bepalen van onze sociaaleconomische positie in de samenleving, zo zou onze natuurlijke constellatie geen invloed mogen hebben. De basisstructuur van de samenleving moet georganiseerd worden opdat dergelijke geluksfactoren geen beslissende invloed hebben.

Het links-libertarisme heeft drie argumenten om deze rawlsiaanse kritiek te weerleggen of af te zwakken. Ten eerste is het bezit over onze natuurlijke talenten

essentieel voor het erkennen van de waardigheid van personen, zelfs indien personen deze talenten niet ‘verdienen’ (Nozick, 1974). De reden waarom liberalen en libertairen personen waardevol vinden en een vorm van onafhankelijkheid en autonomie willen garanderen om hun eigen leven in te richten, is omdat ze erkennen dat personen wezens zijn die plannen kunnen maken en hun eigen idee van het goede leven kunnen vormen en nastreven. Personen zijn daarin uitzonderlijke wezens, vermits dieren en planten deze rationele capaciteiten niet bezitten. Maar de plannen die we maken, het idee van het goede leven dat we vormen en de levensprojecten die we nastreven worden in erg grote mate bepaald door de talenten, mogelijkheden en persoonlijkheidskenmerken die we hebben. Onze talenten zijn een belangrijk deel van wie we zijn en wat we willen, waarom we bepaalde keuzes maken en doelen nastreven en op basis waarvan we een conceptie van het goede leven ontwikkelen. Indien dit klopt, is de koppeling van specifieke natuurlijke talenten aan een bepaalde persoon essentieel om die persoon te erkennen als een waardevol en autonoom wezen. Mensen behoren daarom de vrijheid te hebben hun talenten te gebruiken (zolang ze niemands rechten schenden), vrij van inmenging door derden en, in tegenstelling tot de idee van Rawls, de eigendomsrechten over hun personen te verhandelen met anderen tegen de voorwaarden die ze overeenkomen.¹⁴

Ten tweede hebben we ook sterke intuïties die bevestigen dat we een speciale relatie hebben ten opzichte van onze natuurlijke talenten en dat we een recht hebben op de inkomsten die deze talenten kunnen genereren. Otsuka (2003, pp. 16-19) toont dit aan door volgend gedachtenexperiment. Stel je een wereld voor met twee inwoners: Haar en Kaal. De enige hulpbron die Haar en Kaal hebben om zich te beschermen tegen de koude is door menselijk haar te weven tot kledij. Het probleem is dat enkel Haar haar heeft, want Kaal is kaal. Mag een denkbeeldige ‘staat’ een herverdelende belasting heffen op Haar, telkens zij haar eigen haar weeft tot kledij, om zo Kaal te voorzien van voldoende kledij om niet blootgesteld te worden aan het risico op vriesdood? Wellicht zouden enkel libertaire fanatici beargumenteren dat een dergelijke belasting onrechtvaardig is. Het is redelijk te veronderstellen dat Haar een plicht heeft om, indien de lasten hiervoor niet te groot zijn, ervoor te zorgen dat Kaal voldoende kleren heeft om te overleven en nog iets waardevols van zijn leven te maken. Haar heeft echter wellicht niet de plicht om voor Kaal evenveel kleren te weven als voor zichzelf. Het zou onrechtvaardig zijn indien de staat niet enkel een “sufficiency-tax” maar zelfs een egalitaire belasting heft op Haar en ervoor zorgt dat de kleerkast van Kaal even uitgebreid is als die van Haar. Indien deze intuïtie klopt, heeft Haar wel degelijk een speciale claim over haar natuurlijke talenten. Zij kan namelijk de inkomsten die zij kan genereren door het gebruik van haar talenten grotendeels zelf houden, zolang zij aan haar (humanitaire) plicht voldoet om Kaal van voldoende kleren te voorzien.¹⁵

Ten derde heeft het links-libertarisme de mogelijkheid om de kritiek van Rawls af te zwakken. Ondanks het feit dat de volledig zelf-eigenaarschapsrechten van personen gerespecteerd dienen te worden om hen te erkennen als waardevolle en onafhankelijke wezens, kunnen ongelijkheden die voortvloeien uit het bezit en gebruik van de eigen talenten namelijk ook door libertairen als oneerlijk worden beschouwd, omdat ze het gevolg zijn van brute pech en puur geluk. Dit geeft links-libertairen wel degelijk een reden om, zoals Rawls voorstelt, welvaart te herverdelen, opdat de ongelijkheden in welvaart die voortvloeien uit de ongelijke natuurlijke talenten die personen bezitten, af te zwakken. Al kunnen links-libertairen voor een dergelijke herverdeling niet voortbouwen op het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe, hun tweede principe, het wereld-eigenaarschapsprincipe, biedt hun wel de mogelijkheid om de meer egalitaire verdeling van welvaart te verzekeren. Zoals we eerder zagen, is dit de weg die de meeste links-libertairen bewandelen. Vallentyne, Steiner en Otsuka, bijvoorbeeld, interpreteren het lockeaanse proviso om “*enough and as good*” over te laten voor anderen bij een initiële eigendomsverwerving op een wijze die brute pech (bv. door gebrek aan talenten) (gedeeltelijk) moet compenseren.

3. Conclusie

Het links-libertarisme is een aantrekkelijke theorie van rechtvaardigheid. Het garandeert uitgebreide individuele rechten om een eigen conceptie van het goede leven te vormen en na te streven. Enerzijds beschermt het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe tegen ongewenste externe inmenging met de eigen persoon. Het veroordeelt paternalisme en biedt individuen een sterk zelfbeschikkingsrecht. Anderzijds garandeert het dat elke persoon zijn egalitair deel van de natuurlijke rijkdom van de aarde krijgt. Dit zorgt ervoor dat mensen niet enkel formele, maar ook substantiële rechten hebben om iets waardevols van hun leven te maken. Deze links-libertaire basisprincipes vormen zo een uiting van wat liberale voorvaders als Locke, Mill en George reeds argumenteerden. De aantrekkelijkheid van de theorie wordt vergroot wanneer ze wordt gecontrasteerd met de theorieën van Nozick en Rawls. In tegenstelling tot Nozick laat het links-libertarisme geen arbitraire *first come, first served*-verdeling van natuurlijke hulpbronnen toe. Het biedt ook een betere bescherming van een aantal individuele vrijheden dan het vrijheidsprincipe van Rawls en erkent dat iemands natuurlijke talenten erg bepalend zijn voor de identiteit en de doelen van individuen. Een samenleving moet dan ook toelaten dat mensen hun talenten naar goeddunken gebruiken en er de vluchten van plukken. Uiteraard hebben links-libertairen nog een opdracht in het verder uitwerken van hun theorie en mogelijke kritieken te weerleggen. Dit artikel toont echter aan dat

de basisprincipes voldoende aantrekkelijk zijn om deze theorie te overwegen als plausibele theorie van rechtvaardigheid.

Noten

1. Ik dank de drie anonieme reviewers van *Res Publica* voor hun suggesties ter verbetering van dit artikel.
2. Ook Philippe Van Parijs (1995) verdedigt, in een speciale vorm, een welzijnsconceptie van het links-libertarisme. Zijn ideale theorie heeft echter ook kenmerken van een middelenconceptie en is bijgevolg een hybride theorie.
3. Merk op dat zowel de uitgebreide middelenconceptie als de welzijnsconceptie qua herverdelingsprincipes aansluiten bij de *luck*-egalitaire theorieën van Cohen en Dworkin (zie inleiding). Steiner, Otsuka en Vallentyne delen namelijk de *luck*-egalitaire intuïtie dat ongelijkheden die het gevolg zijn van brute pech gecompenseerd dienen te worden.
4. Voor alternatieve lezingen van Mills schadebeginsel en een uiteenzetting van de uitzonderingen die Mill toelaat op het principe, zie David Brink (2014). Brink geeft onder meer aan waarom Mills schadebeginsel niet overeenkomt met het libertaire vrijheidsprincipe. In de tekst wil ik Mill niet voorstellen als een libertair, maar enkel aangeven dat het links-libertarisme Mills schadebeginsel als inspiratiebron kan hanteren.
5. Ook hier laat Mill uitzonderingen toe. Zo stelt hij dat men zich niet vrijwillig in slavernij mag verkopen. Daarnaast laat Mill zogenaamde 'zachte' vormen van paternalisme toe, waarbij een paternalistische interventie is toegelaten wanneer het onduidelijk is of de handelende persoon vrijwillig en zich bewust van de gevolgen handelt. Bijvoorbeeld, voor zowel Mill als de meeste links-libertairen is het toegestaan om iemand een duw te geven om te vermijden dat die persoon van een berg zal vallen. Normaal gezien is het onwaarschijnlijk dat iemand zich vrijwillig en bewust van de gevolgen van een berg laat vallen en meestal ontbreekt de tijd om het hem te vragen. Als achteraf toch blijkt dat deze persoon zelfmoord wilde plegen, gebieden Mills schadeprincipe en het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe om bij een tweede poging niet meer te intervenieren.
6. Al erkent Nozick dat zijn theorie, op korte termijn, bijzonder herverdelende maatregelen zou kunnen vereisen. Dit omdat vele van de bestaande eigendomsclaims het gevolg zijn van grove onrechtvaardigheden in het verleden (bv. diefstal, kolonisatie,

slavernij, onderdrukking ...). Om deze geschiedenis van onrechtvaardige eigendomsverwerving recht te zetten zou, ook volgens Nozicks theorie, een eenmalige enorme herverdelingsoefening gerechtvaardigd zijn (Nozick, 1974, pp. 230-231).

7. Het moge duidelijk zijn dat deze situatie in de 21ste eeuw zelden voorkomt. Zo goed als alle gronden op aarde zijn vandaag in private of publieke handen. Desalniettemin stellen libertairen dat de structuur van de morele eigendomsrechten die vandaag gelden mede ingegeven zijn door de rechtvaardigheid van hun initiële eigendomsverwerving, zelfs indien deze initiële toe-eigening eeuwen geleden plaatsvond. Uiteraard is het onmogelijk om de geschiedenis van elk eigendomsrecht te onderzoeken. Nozicks theorie, alsook de links-libertaire tegenhanger die ik in dit artikel verdedig, bieden dan ook een abstract kader om na te denken over de rechtvaardige verdeling van eigendom in het algemeen, eerder dan een leidraad voor het rechtvaardigen van specifieke eigendomsrechten.

8. Voor Nozicks kritiek op het lockeaanse proviso, zie Nozick (1974, pp. 175-176).

9. Merk op dat Nozick spreekt over “*a process*”, zonder te specificeren wat dit proces precies moet inhouden. Welke handeling moet iemand stellen om initieel eigendom te verwerven? Volstaat het om een claim uit te spreken, of moet een persoon meer doen (zoals de ongerepte natuurlijke hulpbronnen bewerken of verbeteren)? Omdat Nozick hier zelf vaag over blijft, ga ik er niet verder op in. De precieze invulling van het proces is onbelangrijk voor de argumentatie die volgt.

10. Een derde verschil wordt hier niet besproken. De theorie van rechtvaardigheid van Rawls verduidelijkt beter welke rechten en vrijheden voorrang hebben indien ze met elkaar in conflict komen. Dit stelt een van de belangrijkste uitdagingen voor libertairen: hoe verhouden de rechten en vrijheden gerelateerd aan het volledig zelf-eigenaarschapsprincipe zich ten opzichte van elkaar indien ze onderling tegenstrijdig zijn? (cf. Fried, 2004) De argumentatie die hier wordt opgebouwd ten voordele van het zelf-eigenaarschapsprincipe en ten nadele van de rechtvaardigheidstheorie van Rawls is dus onvoldoende voor een doorslaggevende argumentatie. Voor zo’n argumentatie moeten alle voor- en nadelen van beide theorieën besproken worden. Hier heb ik slechts de ruimte om te beargumenteren dat het zelf-eigenaarschapsprincipe enkele eigenschappen bezit die, in vergelijking met de theorie van Rawls, in haar voordeel spreken en dat dit hedendaagse politieke theoretici voldoende reden geeft om het links-libertarisme verder te bestuderen.

11. Deze formulering komt uit de herziene versie van het boek. De oorspronkelijke formulering uit 1971 luidde: “*each person is to have an equal right to the most extensive basic liberty compatible with a similar liberty for others*” (Rawls, 1971, p. 60).

12. Voor de volledige versie van het vrijheidsprincipe in *Political Liberalism*, zie Rawls (1993, p. 5).
13. Let wel: het is niet omdat een vrijheid niet tot de basisvrijheden behoort, dat Rawls deze vrijheid ook effectief wil beperken. Het betekent slechts dat deze vrijheden eenvoudiger kunnen worden beperkt dan vrijheden die wel als 'fundamenteel' worden aangezien.
14. Het recht op het volledige inkomen dat men kan genereren door het verhandelen van de eigen talenten kan echter nog sterk beperkt worden door het wereld-eigenaarschapsprincipe. Zo goed als alle inkomengenererende activiteiten maken gebruik van externe goederen en het recht op inkomen is dus beperkt door de (egalitaire) eigendomsrechten over externe goederen die volgen uit het links-libertaire wereld-eigenaarschapsprincipe (Otsuka, 2003, pp. 16-22). Daarnaast bepalen de transferrechten van de tegenpartij ook het inkomen dat een persoon kan genereren door het gebruik van de eigen persoon (Taylor, 2005).
15. Dit betekent echter niet dat zo'n humanitaire plicht de enige herverdelingsbasis is voor links-libertairen. Zoals we zagen (zie 1.2.) ligt de belangrijkste grond voor een links-libertaire herverdeling bij de egalitaire interpretatie van het wereld-eigenaarschapsprincipe. In deze paragraaf focus ik echter enkel op het zelf-eigenaarschapsprincipe. Onze intuïties geven aan dat er duidelijke grenzen zijn aan de mate waarin het gebruik van de eigen talenten belast kan worden om anderen te helpen.

Bibliografie

- Anderson, E. S. (1999). What is the Point of Equality. *Ethics*, 109(2), 287-337.
- Arthur, J. (1987). Resource Acquisition and Harm. *Canadian Journal of Philosophy*, 17(2), 337-347.
- Brink, D. (2014). Mill's Moral and Political Philosophy. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/mill-moral-political>.
- Cohen, G. A. (1995). *Self-Ownership, Freedom, and Equality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, G. A. (2011). On the Currency of Egalitarian Justice. In M. Otsuka (Ed.), *On the Currency of Egalitarian Justice, and Other Essays in Political Philosophy* (pp. 3-43). Princeton: Princeton University Press.
- Dworkin, R. (2000). *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality*. London: Harvard University Press.
- Freeman, S. (2007). *Rawls*. New York: Routledge.

- Fried, B. H. (2004). Left-Libertarianism: A Review Essay. *Philosophy & Public Affairs*, 32(1), 66-92.
- George, H. (2000 (1882)). The Injustice of Private Property in Land. In P. Vallentyne & H. Steiner (Eds.), *The Origins of Left-Libertarianism: An Anthology of Historical Writings* (pp. 193-216). New York: Palgrave Publishing Ltd.
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, 162(3859), 1243-1248.
- Lehning, P. B. (2006). *Rawls*. Amersfoort: Lemniscaat.
- Locke, J. (1698). *Two Treatises of Government* (P. Laslett (Ed.), editie 1960). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lomasky, L. E. (2005). Libertarianism at Twin Harvard. *Social Philosophy & Policy*, 22(1), 178-199.
- Lomasky, L. E. (1987). *Persons, Rights, and the Moral Community*. Oxford: Oxford University Press.
- Mack, E. (2002). Self-ownership, Marxism, and Egalitarianism: Part II: Challenges to the Self-ownership Thesis. *Politics, Philosophy & Economics*, 1(2), 237-276.
- Mill, J. S. (2000 (1848)). On Property and the General Principles of Taxation. In P. Vallentyne & H. Steiner (Eds.), *The Origins of Left-Libertarianism: An Anthology of Historical Writings* (pp. 157-170). New York: Palgrave Publishing Ltd.
- Mill, J. S. (1859). *Over vrijheid* (vertaling W. E. Krul). Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Narveson, J. (2001). *The Libertarian Idea*. Peterborough, Ontario: Broadview Press.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Otsuka, M. (2003). *Libertarianism Without Inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- Quong, J. (2011). Left-Libertarianism: Rawlsian Not Luck Egalitarian. *The Journal of Political Philosophy*, 19(1), 64-89.
- Rawls, J. (1999 (1971)). *A Theory of Justice. Revised Edition*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Rawls, J. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Ripstein, A. (2009). *Force and Freedom. Kant's Legal and Political Philosophy*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Steiner, H. (1994). *An Essay on Rights*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Steiner, H. (2011). Sharing Mother Nature's Gifts: A Reply to Quong and Miller. *The Journal of Political Philosophy*, 19(1), 110-123.
- Taylor, R. S. (2004). A Kantian Defense of Self-Ownership. *The Journal of Political Philosophy*, 12(1), 65-78.
- Taylor, R. S. (2005). Self-Ownership and the Limits of Libertarianism. *Social Theory and Practice*, 31(4), 465-482.
- Vallentyne, P. (2000). Introduction: Left-Libertarianism – A Primer. In P. Vallentyne & H. Steiner (Eds.), *Left-Libertarianism and Its Critics. The Contemporary Debate*. (pp. 1-20). New York: Palgrave.

- Vallentyne, P. (2009). Left-Libertarianism as a Promising Form of Liberal Egalitarianism. *Philosophical Exchange*, 56-71.
- Vallentyne, P. (2012). Left-Libertarianism. In D. Estlund (Ed.), *Oxford Handbook of Political Philosophy* (pp. 152-168). Oxford: Oxford University Press.
- Vallentyne, P. & Steiner, H. (2000). *The Origins of Left Libertarianism: An Anthology of Historical Writings*. New York: Palgrave Publishing Ltd.
- Vallentyne, P., Steiner, H. & Otsuka, M. (2005). Why Left-Libertarianism Is Not Incoherent, Indeterminate, or Irrelevant: A Reply to Fried. *Philosophy & Public Affairs*, 33(2), 201-215.
- Van Parijs, P. (1995). *Real Freedom for All. What (If Anything) Can Justify Capitalism?* Oxford: Oxford University Press.
- Wolff, J. (1998). Fairness, Respect, and the Egalitarian Ethos. *Philosophy and Public Affairs*, 27(2), 97-122.

DEEL 2

RUBRIEKEN

INHOUD

ESSAY:

- De kwetsbaarheid van de
democratie: collectief
zelfbestuur in een tijdperk
van internationalisering** 217

Ben Crum

SYMPOSIUM:

- De rekruteringsfunctie van
partijen in gevaar?** 231

Gerrit Voerman, Bram Wauters,
Jeroen van der Kolk en Martijn Brandenburg

ONDERZOEK UITGELICHT:

- Wat maakt partijcommunicatie
nieuwswaardig?** 245

Een experimenteel onderzoek naar
journalistieke nieuwsselectie

Luzia Helfer en Peter Van Aelst

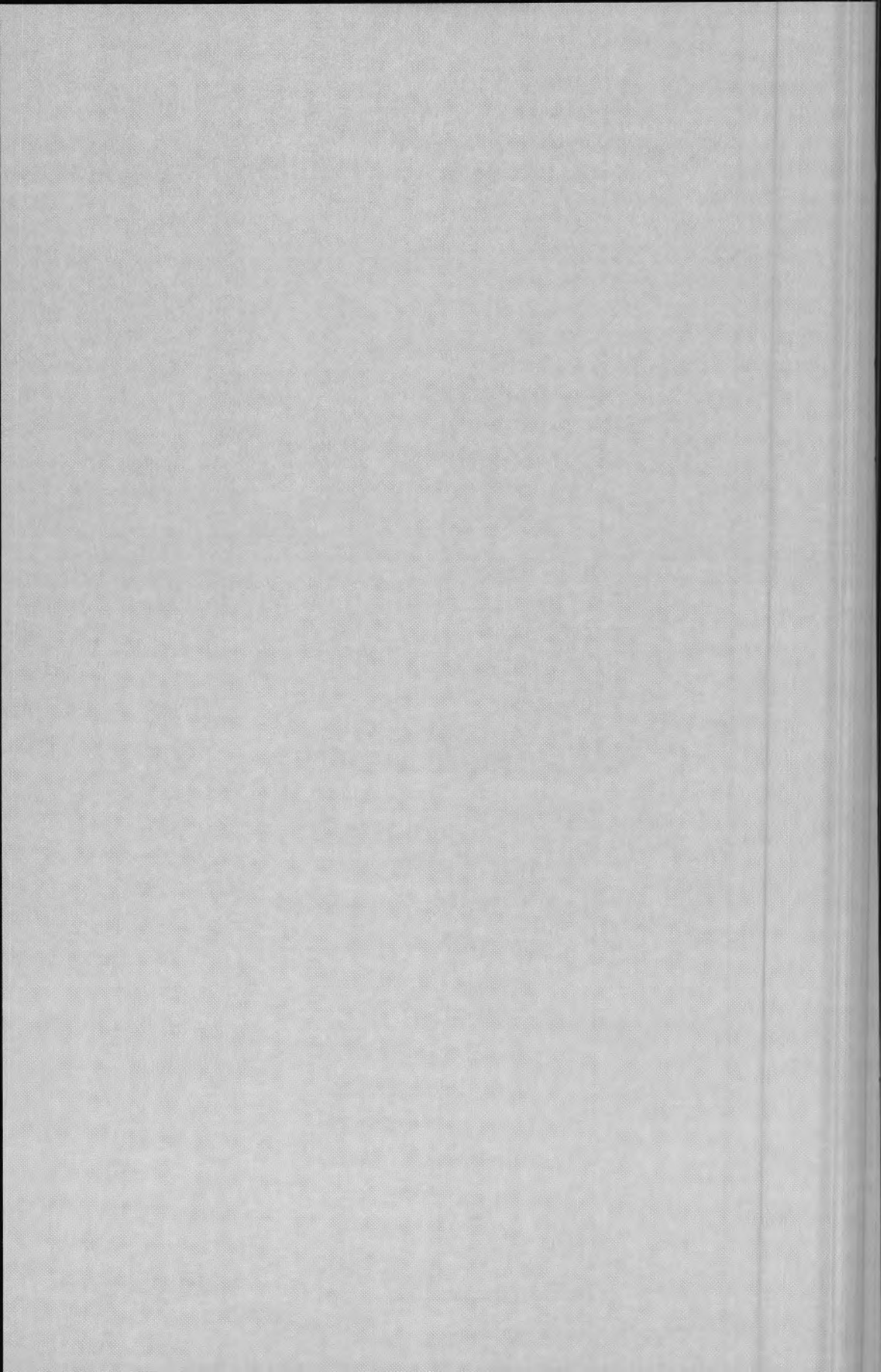
- Beleidscoherentie voor ontwikkeling:
een multicausale aanpak** 248

Joren Verschaeve, Sarah Delputte en
Jan Orbie

- Macro-economische prestaties,
politiek vertrouwen en de
economische crisis** 251

Patrick F.A. van Erkel en
Tom W.G. van der Meer

- AUTEURSINFO** 255

De kwetsbaarheid van de democratie: collectief zelfbestuur in een tijdperk van internationalisering*

Ben Crum

1. Internationale democratie: de derde democratische revolutie?

In de ontwikkeling van het politieke denken in de moderne tijd kunnen verschillende eeuwen met verschillende vraagstukken geïdentificeerd worden. De 17e eeuw kan dan, grofweg, worden beschouwd als de eeuw van de staatsvorming, de 18e eeuw als de eeuw van de democratische revoluties, de 19e eeuw als de eeuw van de vertegenwoordigende democratie, en de 20e eeuw als de eeuw van de (nationale) welvaartsstaat. Zoals ik graag aan studenten verkondig, is mijn inschatting dat als toekomstige generaties de geschiedenis van de politieke theorie zullen bestuderen, de 21e eeuw zal gelden als de eeuw waarin we probeerden de politieke orde te internationaliseren. Met "internationalisering" doel ik dan op de ontwikkeling dat de omstandigheden

en de regels waaronder wij leven en die van oudsher werden bestuurd door de natiestaat, in toenemende mate worden bepaald op internationaal niveau, door afspraken tussen staten en internationale organisaties maar ook doordat tal van machtige actoren, bedrijven in het bijzonder, grensoverschrijdend opereren. Deze ontwikkelingen leiden tot nieuwe politieke structuren en de vraag is of en hoe deze structuren ook democratisch kunnen zijn.

Een andere manier om het historisch belang van de vraag naar de internationale democratie te benadrukken, is door die te formuleren in termen van een "democratische transformatie" zoals Robert Dahl (1989) dat begrip gebruikt. Hij ziet de eerste democratische transformatie plaatsvinden in de klassieke Griekse polis in de zesde eeuw voor Christus. Daar werd politiek een onderwerp van gezamenlijke, direct-democratische besluitvorming op

* Dit essay volgt in grote lijnen mijn inaugurele rede als hoogleraar Politicologie aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit op 2 oktober 2015. Bijzondere dank aan Maaike den Otter, Edwin Kreulen, Barbara Vis, Wolfgang Wagner, Hans Keman, Jaap Woldendorp, Trineke Palm, Bart Bes en Henk Overbeek voor hun nuttige en bemoedigende opmerkingen op eerdere versies van deze tekst.

het marktplein. Een tweede democratische transformatie identificeert Dahl vervolgens met het ontstaan van de moderne natiestaat in de 18e en 19e eeuw.

De vraag is of we met de internationalisering van de politiek aan de vooravond staan van een derde democratische transformatie: kunnen we een institutionele constructie vinden, waarmee we het onderliggende idee van democratie kunnen realiseren in een wereld waarin een groot deel van de politieke macht wordt uitgeoefend via internationale instellingen?

De beantwoording van deze vraag dwingt ons eerst om terug te gaan naar het onderliggende idee van democratie. Juist op het moment dat het voortbestaan van de democratie ter discussie staat, is het essentieel om scherp voor ogen te krijgen wat er precies op het spel staat. Het onderliggende idee van democratie dat ik wil verdedigen draait om het idee van democratie als collectief zelfbestuur. Dat betekent dat de politieke gemeenschap als collectief controle uitoefent over de regels en omstandigheden die bepalend zijn voor haar onderlinge verhoudingen. In de eerste drie paragrafen van dit essay werk ik dit idee nader uit en laat ik zien hoe dit nog steeds van waarde is en het zelfbegrip van onze democratische natiestaten informeert.

Internationalisering vormt vervolgens een dubbele uitdaging. Enerzijds is het de vraag of het haalbaar is om democratie te organiseren op internationaal niveau. Anderzijds moeten we kijken naar de mate waarin de ontwikkeling van een internationale politieke orde dreigt te leiden tot een uitholling van de bestaande democratie op nationaal niveau. Voor de beantwoording van beide vragen ligt het

voor de hand om in te zoomen op de Europese Unie, als het meest gevorderde internationale samenwerkingsverband in de wereld.

2. Democratie als collectief zelfbestuur

Democratie als collectief zelfbestuur is een ideaal en er zijn tal van redenen waarom dit ideaal niet kan worden gerealiseerd in de praktijk. Democratische politieke systemen onderscheiden zich echter van niet-democratische systemen doordat ze dit ideaal nastreven en het dus een effectief normerende werking heeft op de manier waarop ze functioneren.

Binnen de geschiedenis van het politieke denken associeer ik dit begrip van democratie als collectief zelfbestuur bovendien met Immanuel Kant. De kantiaanse invloed betreft beide elementen, zowel het zelfbestuur als het collectieve.

Zelfbestuur verwijst naar wat Kant "autonomie" noemt: het vermogen te leven onder regels die je jezelf stelt in plaats van dat ze je van buitenaf worden opgelegd. Daarmee is zelfbestuur het tegenovergestelde van een situatie waarin we de regels en omstandigheden waaronder wij leven beschouwen als gegeven door een externe macht, door een god, een traditie of een buitenlandse overheerser.¹ Vanuit dit perspectief is een eerste voorwaarde voor democratie dat we gegeven regels ter discussie stellen en ze herdefiniëren in termen die we voor onszelf aanvaardbaar achten. Maatschappelijke verschillen, zoals tussen man en vrouw of rijk en arm,

zijn dan niet als vanzelfsprekend gegeven, maar worden onderwerp van publieke regelgeving (vgl. Habermas, 1988, m.n. I-345 e.v.). Merk op dat, als we de maatschappelijke verhoudingen onder collectieve controle brengen, dit niet alleen macht en vrijheid met zich meebrengt. Het brengt ook verantwoordelijkheid met zich mee: als de maatschappijordening verkeerd uitpakt, kunnen we niemand anders de schuld geven dan onszelf.

Ook het tweede element van democratie als collectief zelfbestuur kan worden geduid met behulp van Kant en met Jean-Jacques Rousseau (1762): in welke zin kan collectief zelfbestuur daadwerkelijk "collectief" zijn? Rousseau en Kant onderscheiden zich van andere klassieke politieke denkers, omdat zij democratie verbinden aan een proces van collectieve meningsvorming. Hun idee van democratie is daarmee veel rijker en ambitieuzer dan de hedendaagse opvatting waarin democratie wordt gereduceerd tot een proces van verkiezingen.

In zijn klassieke tekst *Over de Gemeenplaats* (1793) formuleert Kant dit ideaal als het ideaal dat iedere wetgever de wetten zo wil geven alsof, ik citeer:

"zij uit de verenigde wil van heel het volk *zouden* hebben *kunnen* ontspringen, en iedere onderdaan voor zover hij een burger wil zijn, zo te beschouwen alsof hij met een dergelijke wil ingestemd zou hebben. Want dat is de toetssteen van de rechtmatigheid van iedere openbare wet" (Kant, 1793, p. 95).

Kortom, de fundamentele norm is dat iedere wet in beginsel aanvaardbaar moet kunnen worden gemaakt voor iedere burger.

3. De actualiteit van democratie als collectief zelfbestuur

De vraag is nu of dit ideaal van democratie als collectief zelfbestuur nog betekenis heeft in onze hedendaagse complexe samenleving. Mijn stelling is dat alleen *dit* ideaal inzichtelijk kan maken waarom we zoveel waarde hechten aan de democratische instituties die we hebben. De politiek-institutionele mechanismen die het mogelijk maken dat dit ideaal ook vandaag de dag nog relevant blijft, kunnen worden toegelicht aan de hand van drie hedendaagse denkers.

Het eerste mechanisme identificeer ik met de Amerikaanse politiek filosoof John Rawls (1971; 1993). Ik lees zijn werk bovenal als een poging om inzicht te geven in de manier waarop burgers hun eigen rol begrijpen in een democratische maatschappij. Zijn uitgangspunt is wat hij noemt het "feit" van het pluralisme: in de hedendaagse maatschappij hebben we onvermijdelijk te maken met onverenigbare belangen. Het mooie is echter dat democratische burgers zich dat realiseren en accepteren dat samenleven alleen mogelijk is als iedereen concessies doet. Rawls appelleert aan het inzicht dat we als burgers zelf begrijpen dat democratie niet kan betekenen dat elke wet direct tegemoetkomt aan onze persoonlijke wen-

sen. Dat betekent niet dat je je eigen belangen moet herzien, maar het doet wel een beroep op ieders redelijkheid om te erkennen dat ook andere belangen een legitieme rol spelen in de uiteindelijke besluitvorming. Het proces van collectieve meningsvorming ondersteunt de realisatie van dergelijke inzichten.

Het tweede mechanisme associeer ik met het werk van Jürgen Habermas. Zoals Rawls is Habermas een kantiaan die veronderstelt dat de aanvaardbaarheid van de democratische orde uiteindelijk moet berusten op de rationele instemming van alle burgers (zie bv. Habermas, 1992, p. 138). Maar Habermas gaat verder dan Kant en Rawls in de onderkenning van de complexiteit van hedendaagse politieke systemen. Onder die omstandigheden is het weinig zinvol om het principe dat *iedere* wet aanvaardbaar moet zijn voor *iedere* burger te projecteren op de inhoud van ieder overheidsbesluit. In navolging van Weber stelt Habermas dat deze instemming in moderne democratische staten is geproceduraliseerd. Dat wil zeggen dat er weliswaar niet een brede maatschappelijke consensus is over de inhoud van iedere wet, maar dat er wel een grote sociale consensus is over de procedures waarlangs die wetten tot stand komen. Er is een breed vertrouwen dat de procedures die tot deze wetten leiden op fundamenteel faire uitgangspunten rusten, in het bijzonder de manier waarop we onze politieke vertegenwoordigers kiezen en de basisrechten die voor iedereen zijn gegarandeerd.

Het derde mechanisme is concreter van aard en geeft bij uitstek uitdrukking aan het inzicht van Rawls in de interna-

lisering van de onvermijdelijke diversiteit aan maatschappelijke belangen. Dit mechanisme zoomt in op de essentiële rol die politieke partijen vervullen in de hedendaagse democratie. Politieke partijen kunnen veelal op weinig waardering rekenen onder burgers en onder politieke theoretici. Het overheersende beeld van partijen is toch dat van opportunistische, op machtsmaximalisatie gerichte organisaties.

In het afgelopen decennium is er echter een herwaardering van politieke partijen op gang gekomen in de politieke theorie, in het bijzonder dankzij het werk van Nancy Rosenblum (2008). Deze onderzoekslijn benadrukt het gegeven dat de rol die politieke partijen vervullen hen in een situatie dwingt waarin ze zich nooit uitsluitend als een belangengroep kunnen manifesteren en dus niet kunnen volstaan met het benoemen van hun wensen. In plaats daarvan worden partijen voortdurend – in het parlement, in de media en in de interactie met de kiezers – gedwongen hun uitgangspunten te vertalen naar een visie op het algemeen belang. Volgens Rosenblum ligt de kerntaak van politieke partijen in het vertalen van specifieke belangen naar een visie op het algemeen belang, die ook op weerklank in de rest van de maatschappij kan rekenen.

Het aardige is dat de onderkenning van de eigen partijdigheid en de legitimiteit van andere partijen, partijen verplicht tot een zekere bescheidenheid en een bereidheid om aan elkaar tegemoet te komen. Uiteindelijk geeft de organisatie van de democratie als een meerpartijstelsel uitdrukking aan de legitimiteit van een veelheid van partijdige visies op het algemeen

belang en aan de erkenning van iedere partij dat haar visie niet de enige en niet de absoluut juiste is (vgl. Sartori, 1997).

4. Tussenbalans: de kwetsbaarheid van de democratie

De kernboodschap van het eerste deel van mijn betoog is dus dat hedendaagse democratieën democratisch zijn, omdat ze appelleren aan het fundamentele ideaal van collectief zelfbestuur. Maar deze democratie is kwetsbaar.

In de eerste plaats omdat democratie geen natuurlijk gegeven is, maar keer op keer door mensen in stand moet worden gehouden. Dat vermogen berust uiteindelijk op het vermogen van mensen om de politieke orde waaronder ze leven te erkennen als een eerlijke orde die geloofwaardig kan appelleren aan het ideaal van collectief zelfbestuur.

Dat ideaal kan van kracht blijven mede dankzij drie politiek-institutionele mechanismen:

- a) het vermogen van burgers om de onvermijdelijke diversiteit aan maatschappelijke belangen te onderkennen;
- b) een brede sociale consensus over de fairheid van de politieke procedures; en
- c) de aanwezigheid van politieke partijen die een brug slaan tussen specifieke belangen in de maatschappij en de vormgeving van het algemeen belang.

Aan deze politiek-institutionele mechanismen voor democratie als collectief

zelfbestuur moet een aantal sociaal-culturele voorwaarden worden toegevoegd; voorwaarden die historisch gezien veelal verbonden zijn geweest met de westerse natiestaat maar waarvan het gemis vooral opvalt zodra we democratie buiten die context proberen op te zetten.²

Daarbij gaat het niet simpelweg om culturele homogeniteit. Zoals ik hierboven in navolging van John Rawls al stelde, is het hele idee van liberale democratie juist gebaseerd op de erkenning van de onvermijdelijkheid van maatschappelijke pluri-formiteit en botsende levensopvattingen.

Het is wel essentieel dat die diverse groepen beschikken over een gedeeld politiek vocabulaire. Een gedeeld politiek vocabulaire en een gedeelde publieke infrastructuur voor collectieve meningsvorming zijn noodzakelijk voor burgers om elkaar inzicht te geven in hun voorkeuren en belangen en om zo daadwerkelijk tot gezamenlijke meningsvorming te kunnen komen. De aanwezigheid van een gedeeld politiek vocabulaire voor collectieve meningsvorming kan vervolgens worden verbonden met een breder complex van sociale randvoorwaarden, zoals de ontwikkeling van gevoelens van vertrouwen en solidariteit met de medeburgers.

De centrale vraag waarmee dit essay begon kan nu als volgt gespecificeerd worden: is het ideaal van democratie als collectief zelfbestuur nog houdbaar in een tijdperk van internationalisering? Ik beantwoord deze vraag aan de hand van de ervaringen met de Europese Unie als het voorbeeld van een verregaand geïnternationaliseerde politieke organisatie. Zoals aangegeven, benader ik de vraag naar de internationale democratie vervolgens van

twee kanten. Aan de ene kant is het de vraag of, en onder welke voorwaarden, het mogelijk is internationale politiek zo te organiseren dat die de ambities van democratie als collectief zelfbestuur kan waarmaken. Aan de andere kant is het de vraag of en in hoeverre internationalisering onvermijdelijk leidt tot de afbraak van democratie als collectief zelfbestuur op nationaal niveau.

5. De Europese Unie als een meerlaags politiek systeem en haar democratisch tekort

Om te beginnen is het belangrijk helder te krijgen wat voor een politiek systeem de Europese Unie eigenlijk is. De Europese Unie is geen superstaat, zelfs niet een superstaat-in-wording. Daarvoor blijven de lidstaten veel te belangrijk. Uiteindelijk houden zij het laatste woord over de macht die naar Brussel wordt overgeheveld; ze zijn er daarbij allesbehalve op uit zichzelf af te schaffen. Zeker, de lidstaten delen macht met elkaar, maar gezamenlijk houden ze altijd een veto over nieuwe Europese wetgeving en besluiten. De lidstaten delegeren wel macht naar supranationale instellingen zoals de Europese Commissie, maar daarbij zorgen ze altijd voor controlemechanismen.

Tegelijkertijd is de EU duidelijk meer dan een doorsnee internationale organisatie. De EU integreert de lidstaten in een zich voortdurend verdiepend politiek systeem dat substantiële beperkingen stelt aan hun vrijheid om eigen nationale keuzes te maken. Dat blijkt bijvoorbeeld

uit de brede toepassing van meerderheidsbesluitvorming waarmee individuele lidstaten *overruled* kunnen worden; uit de invloed die de Commissie en het Europees Parlement hebben op de Europese besluitvorming; en uit het strikte primaat van Europese wetgeving, waardoor lidstaten zich niet eenzijdig kunnen onttrekken aan eenmaal gemaakte afspraken.

Uiteindelijk kan de Europese Unie het best worden beschouwd als een extra politieke schil die over de lidstaten heen wordt gelegd. Die Europese schil houdt ze bijeen, dwingt hen tot samenwerking, en beknót in zeker mate hun beleidsvrijheid. Maar de Europese schil heft de lidstaten niet op. Voor de Europese burgers blijven de lidstaten de primaire politieke gemeenschappen waarvan zij deel uitmaken. Gevolg hiervan is dat een groot deel van het beleid in de EU voortkomt uit de interactie tussen de Europese en de nationale besluitvorming, zonder dat één van beide lagen kan claimen het laatste woord te hebben (vgl. Marks & Hooghe, 2001).

Met het idee van de EU als een meerlaags politiek systeem kunnen we kijken of en hoe het idee van democratie erop kan worden toegepast. Het interessante van die vraag over het democratisch gehalte van de EU is dat ze je dwingt om duidelijk te maken wat precies de kern van democratie is (Majone, 1998). Als de essentie van democratie niet veel meer is dan het houden van regelmatige verkiezingen en parlementaire controle over gemeenschappelijke wetgeving, dan kan je concluderen dat de EU, tenminste op papier, redelijk democratisch is (vgl. Moravcsik, 2002).

Als je echter uitgaat van het ambitieuze idee van democratie als collectief zelfbestuur, zoals ik dat hiervoor heb geschetst, dan is het duidelijk dat de besluitvorming op Europees niveau fundamenteel tekortschiet. Europese besluitvorming biedt weliswaar mogelijkheden om sociale processen te besturen die zich anders aan de controle van individuele lidstaten onttrekken, zoals handel, milieuvervuiling en migratie. Maar tot dusver zijn we er niet in geslaagd de besluitvorming daarover te organiseren op een manier die aannemelijk kan maken dat iedere Europese wet in principe ook voor iedere Europese burger aanvaardbaar kan worden gemaakt.

Een effectief proces van pan-Europese collectieve meningsvorming ontbreekt. Er is geen gezamenlijk Europees debat. In plaats daarvan worden politieke debatten vooral gevoerd in nationale kranten en nationale televisieprogramma's, met vooral nationale deskundigen en politici. Dit patroon wordt bij uitstek geïllustreerd door de wijze waarop de Eurocrisis in de verschillende lidstaten wordt beleefd. Die beleving en de discussies over de Eurocrisis zijn heel anders in Finland dan in Ierland of in Portugal.

Toch is er een ontwikkeling. Vergeleken met enkele decennia geleden is er in de publieke discussie aanmerkelijk meer belangstelling voor en kennis van de andere EU-lidstaten, zoals nu over Griekenland of Hongarije. Cruciaal is echter dat we vooral *over* de burgers en politici in die andere landen praten, maar zelden *direct met* hen in discussie gaan. In meer algemene termen illustreert dit de stelling van Koopmans en Erbe (2004) dat de nationale publieke sferen in de EU, en dus

de processen van collectieve meningsvorming, niet zozeer integreren in één overkoepelende pan-Europese publieke sfeer, maar veeleer onderhevig zijn aan een proces van transnationalisering, waarin ze steeds meer open voor elkaar staan maar wel duidelijk onderscheiden blijven.

Als het inderdaad zo is dat de processen van collectieve meningsvorming in hoge mate plaatsvinden binnen nationale grenzen en in nationale termen, dan heeft dat belangrijke consequenties voor de mogelijkheden om de EU te democratiseren. Het suggereert in ieder geval dat de democratie in de EU niet gemakkelijk gevangen kan worden in één centrale, pan-Europese instelling, zoals het Europees Parlement. Het Europees Parlement vervult zeker een nuttige rol als een arena waarin politici van alle Europese lidstaten samenkomen. Maar als democratische instituties geankerd moeten zijn in processen van collectieve meningsvorming, dan kom je toch in eerste instantie bij de nationale parlementen terecht en vormen zij *gezamenlijk* de democratische vertegenwoordiging van de Europese burgers. Om nu deze nationale parlementen en het Europees Parlement als één geheel te analyseren, hebben mijn Noorse collega John Erik Fossum en ik het begrip van een 'Meerlaagse Parlementaire Ruimte' geïntroduceerd (Crum & Fossum, 2009; 2013). Geen van deze parlementen heeft het laatste woord, maar tezamen vertegenwoordigen ze alle Europese burgers in de Europese besluitvorming.

Mijn standpunt is dat Europese democratie alleen gebouwd kan worden op basis van de erkenning van het blijvende belang van nationale politieke systemen. Dat veronderstelt echter wel dat de nationale

democratie levensvatbaar blijft. Daarmee zijn we bij de tweede component van de vraag naar de impact die internationalisering heeft op de democratie.

6. De uitholling van de nationale democratie

Het scherpste beeld dat in recente jaren is geschetst van de staat van de nationale democratie komt waarschijnlijk van de in 2011 overleden Peter Mair, voorheen hoogleraar in Leiden en later aan het Europees Universitair Instituut. Mairs laatste, postuum uitgegeven boek heeft de toepasselijke titel *Ruling the Void* – het besturen van de leegte. Mair opent zijn boek met de vaststelling dat het tijdperk van de partijdemocratie voorbij is. Hij vervolgt:

“Although the parties themselves remain, they have become so disconnected from the wider society, and pursue a form of competition that is so lacking in meaning, that they no longer seem capable of sustaining democracy in its present form” (Mair, 2013, p. 1).

Mair beschouwt partijen als een soort zombies: ze doen nog wel wat ze denken dat ze moeten doen, maar hun handelen is eigenlijk betekenisloos geworden. In ieder geval geven partijen geen effectieve invulling meer aan de democratie.

Mairs diagnose bestaat uit meerdere componenten. Enerzijds baseert hij zijn analyse op ontwikkelingen in het electoraat. In een individualiserende samenleving is de

band van kiezers met partijen steeds losser geworden: burgers worden geen lid meer van een partij, ze gaan minder vaak stemmen, zijn minder trouw in hun kiesgedrag, en besluiten ook steeds vaker pas op het allerlaatste moment op wie ze gaan stemmen. Anderzijds is zijn analyse ingegeven door ontwikkelingen binnen politieke partijen, waarbij hij voortbouwt op het inzicht (dat hij eerder ontwikkelde samen met Richard Katz) van een “karteldemocratie” (Katz & Mair, 1995). In de karteldemocratie verankeren de gevestigde partijen zich in het politieke systeem door institutionele drempels op te werpen tegen nieuwkomers en door zich te verzekeren van materiële ondersteuning uit het overheidsapparaat. Op die manier verkleinen deze gevestigde partijen hun afhankelijkheid van hun leden en kiezers. In plaats daarvan worden zij in toenemende mate onderdeel van het overheidsapparaat, wat ten koste gaat van hun traditionele functie als intermediair tussen samenleving en bestuur.

Naast de combinatie van zwevende kiezers en naar binnen gekeerde kartelpartijen, is in Mairs diagnose een belangrijke rol weggelegd voor internationalisering en, in het bijzonder, voor Europese integratie. Mair schetst een beeld waarin politici de Europese Unie zien als een welkome vluchthaven, waarmee ze de afstand tussen hun besluiten en het blikveld van hun kiezers verder kunnen vergroten. De verschuiving van bevoegdheden van het nationale naar het Europese niveau ondermijnt het functioneren van nationale democratieën. Politici delegeren bevoegdheden en besluiten eerst naar de Europese Unie om zich vervolgens achter de in Brussel genomen besluiten te ver-

schuilen door te stellen dat ze daar nu eenmaal aan gebonden zijn.

Al met al schetst Mair een systeem van diepgewortelde mechanismen die politici, partijen en burgers meeslepen in een neerwaartse spiraal, waarmee de democratie gaandeweg wordt uitgehold. Deze depolitisering van de politiek voedt een afnemend vertrouwen in de nationale democratische instituties. De enige die wel varen bij deze ontwikkeling zijn populistische anti-establishmentbewegingen. Kenmerkend voor deze partijen is echter dat zij het rawlsiaanse inzicht miskennen dat tegenstrijdige wensen en belangen een onvermijdelijk kenmerk zijn van onze moderne samenlevingen (vgl. Mudde, 2004). Daarmee doen zij potentieel afbreuk aan het democratische karakter van de moderne natiestaat.

Hoe indringend Mairs analyse ook is, als we erkennen dat democratie mensenwerk is en dat de toekomst van de democratie niet door historische wetmatigheden wordt gedicteerd, dan is er alle reden om ons te verzetten tegen zijn al te fatalistische conclusies. De uitdaging voor de politicologie is dan om binnen het geheel van actuele politieke mechanismen en ontwikkelingen aanknopingspunten te identificeren voor verandering.

7. De internalisering van de internationale omgeving in het nationale politieke debat

Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat nationale democratie en Europese democratie niet tegenover elkaar moeten wor-

den gezet, maar dat ze elkaar nodig hebben om zichzelf te versterken: Europese democratie kan slechts mogelijk worden op basis van sterke nationale democratieën en nationale democratieën kunnen hun geloofwaardigheid slechts behouden als een verdere democratisering van de Europese besluitvorming plaatsvindt.

De aanknopingspunten die ik zie wijzen twee complementaire kanten op. In de eerste plaats wil ik pleiten voor een sterkere verbinding tussen de nationale en de Europese politiek. In het bijzonder gaat het er om dat nationale politici de internationale verhoudingen inbrengen in het nationale politieke debat door inzicht te bieden in de wensen en belangen van andere landen. Ten tweede meen ik dat effectieve democratische controle van de Europese politiek vereist dat de Europese politieke verhoudingen juist in verdergaande mate worden ontkoppeld van de nationale politiek en de krachten die daarin dominant zijn. Dat vereist een autonome supranationale politieke ruimte.

Als we beginnen met de internalisering van de internationale politiek in het nationale politieke debat, impliceert dat met name een herwaardering van de rol van politici. In een meerlaags politiek systeem als de EU, waarin politieke macht wordt gedeeld met andere staten, kunnen nationale politici zich niet meer in het exclusieve centrum, in de cockpit, van de nationale soevereiniteit wanen. In plaats daarvan dwingt de Europese Unie politici in toenemende mate te opereren als diplomaten tussen verschillende politieke fora, bijvoorbeeld tussen de nationale regering en de Europese Raad, of tussen het nationale parlement en het Europese Parlement

of het nationale parlement van een ander land.

In die meerlaagse constellatie vervullen politici een cruciale rol in het overdragen van de belangen en overwegingen van andere landen naar de eigen nationale achterban. De uitdaging in een democratisch Europa is om de belangen van andere landen niet slechts als een externe beperking te presenteren maar om inzicht te geven in de ratio die achter die belangen schuilgaat (vgl. Crum, 2012, p. 49; Savage & Weale, 2009).

Heel concreet: als onze premier instemt met een nieuw hulppakket voor Griekenland en dat moet uitleggen in de Tweede Kamer, bewijst hij de Europese democratie een dienst als hij de Grieken niet slechts neerzet als potverteerders die de rest van de Eurozone voor het blok hebben gezet, maar als hij inzicht biedt in het belang dat de Grieken eraan hechten om deel te blijven uitmaken van de Eurozone, in de hervormingen die al zijn doorgevoerd en in de obstakels waar de Griekse overheid tegenaan loopt. Tegelijkertijd geldt voor de Griekse premier dat hij niet alleen kan afgeven op Europa, maar ook invoelbaar moet maken dat het steunpakket een belasting legt op de bevolking van de andere Eurolanden.

Natuurlijk is een dergelijke rolopvatting niet vanzelfsprekend. Het is verleidelijk voor politici om het omgekeerde te doen: alleen het nationale belang benadrukken en voor de rest anderen de schuld geven. Dat lijkt de makkelijkste manier om de eigen kiezers naar de mond te praten. Maar een dergelijke beperkte rolopvatting doet afbreuk aan het vertrouwen in het meerlaagse politieke systeem

als geheel. Uiteindelijk is deze rolopvatting ook niet vol te houden als je voor tal van beslissingen toch afhankelijk bent van andere landen. Tsipras weet dat inmiddels als geen ander. Maar ook Rutte zal zich voortaan wel bedenken voordat hij bezweert dat er geen cent meer naar Griekenland zal gaan.

8. Supranationale politieke ruimte

Het tweede aanknopingspunt voor een meerlaagse democratie dat ik wil belichten wordt primair gemotiveerd door de mate waarin internationalisering beperkingen lijkt op te leggen aan onze politieke keuzemogelijkheden. In belangrijke mate vormen juist de nationale politieke verhoudingen veelal een beperking voor de dynamiek van de Europese politiek en de keuzemogelijkheden die daarin in beeld komen.

Europese politici blijven veelal sterk verankerd in nationale politieke partijen. Dat is het meest zichtbaar bij de partijgroepen in het Europees Parlement die in wezen een optelsom van nationale partijen zijn. Ook geldt voor veel Europese politici dat zij voortkomen uit de nationale politiek en vaak zelfs de ambitie hebben om daar naar terug te keren.

Gevestigde nationale partijen zijn echter onvoldoende in staat om samenhangende en onderbouwde posities te ontwikkelen op Europese issues. De belangrijkste reden hiervoor is de grote verdeeldheid die Europa doorgaans oproept onder hun achterban. Die wordt veroor-

zaakt door het feit dat voorkeuren over Europa nauwelijks samenhangen met de issues die van oudsher bepalend zijn voor de ideologische identiteit van de gevestigde partijen (Van der Eijk & Franklin, 2004).³ Onder linkse kiezers vind je zowel kosmopolitisch georiënteerde Eurofielen als kiezers die Europa vooral zien als een bedreiging van de nationale welvaartsstaat. Aan de rechterkant vind je zowel neoliberale kiezers die Europa omarmen als conservatieven voor wie het toch oranje boven blijft. De politicologen Cees van der Eijk en Mark Franklin suggereren dat gevestigde partijen vanwege hun interne verdeeldheid een groot strategisch belang hebben om Europese integratie zo min mogelijk aandacht te geven in het publieke debat en in verkiezingscampagnes.

De interne verdeeldheid over Europa wordt nog vergroot voor zover partijen zich oriënteren op hun buitenlandse zusterpartijen. Het is bijvoorbeeld niet gemakkelijk een samenhangende sociaaldemocratische visie op de Eurocrisis te vormen die recht doet aan de positie van zowel de SPD in Duitsland, PASOK in Griekenland en de *Parti Socialiste* in Frankrijk.

Gegeven hun geschiedenis en positionering zijn de gevestigde politieke partijen dus slecht in staat om samenhangende visies te ontwikkelen op grensoverschrijdende vraagstukken en tezamen bieden de partijen geen inzicht in de principiële politieke keuzemogelijkheden die er zijn.

Tegen die achtergrond wend ik me tot het Europese niveau in de verwachting dat op dat niveau nieuwe politieke constellaties mogelijk zijn. Er zijn maatregelen gewenst die een autonome politieke

dynamiek op het Europees niveau stimuleren, waarin zich nieuwe groepen en partijen kunnen manifesteren die bijdragen aan de systematische ontwikkeling van internationale politieke keuzes zonder dat ze beperkt worden door de strategische belangen van nationale moederpartijen.

Eén voorstel dat in deze richting gaat, is het idee vanuit het Europees Parlement om een deel van zijn zetels te laten verkiezen op basis van transnationale lijsten (Europees Parlement, 2010). Op die manier zou de kiezer, naast een stem tussen Wim van de Camp en Agnes Jongerius, ook een stem krijgen om te kiezen tussen, bijvoorbeeld, Guy Verhofstadt en Martin Schulz. Het belang en de potentiële autonomie van die transnationale lijsten zouden nog vergroot worden als de kandidaten op die lijsten ook bij uitstek in aanmerking zouden komen voor beeldbepalende functies zoals fractieleider of voorzitter in het Europees Parlement of het voorzitterschap van de Europese Commissie.

Een parallelle ontwikkeling kan je je voorstellen bij de verdeling van Europese bestuursposities. Meest opvallend is hoe de benoeming van de voorzitter van de Europese Commissie in 2014 inzet is gemaakt van de Europese verkiezingen, in plaats van dat die benoeming werd bepaald door een diplomatieke deal tussen de grote Europese landen en partijen. Aldus werd het voorzitterschap van de Commissie vorig jaar opgeëist door de kandidaat van de grootste fractie in het Europees Parlement, Jean-Claude Juncker. Een dergelijke vergroting van de invloed van verkiezingen is in principe ook voorstelbaar voor andere Europese bestuursposities, zoals die van de voorzit-

ter van de Europese Raad, de Hoge Vertegenwoordiger voor Buitenlandse Zaken en Veiligheidsbeleid, en de voorzitter van de Eurogroep (vgl. Crum, 2006; 2009).

Instructief voor het weinig structurende vermogen van de huidige procedure is de manier waarop Jeroen Dijsselbloem afgelopen zomer werd herbenoemd als voorzitter van de Eurogroep. Op het oog was er een betekenisvolle keuze, omdat de Noord-Europese sociaaldemocraat Dijsselbloem een opponent vond in de Zuid-Europese conservatief Luís de Guindos. Dijsselbloems uiteindelijke winst had echter weinig te maken met zijn onderscheidende politieke profiel en alles met het vertrouwen dat hij inmiddels had verworven onder zijn collega's als crisismanager.

Deze gang van zaken is opmerkelijk als je je realiseert wat voor een prominente en sturende rol de Eurogroep de afgelopen jaren heeft gespeeld en welke politieke besluiten onder zijn verantwoordelijkheid zijn genomen. De depolitisering van deze benoeming suggereert dat er weinig is te kiezen als het gaat om het besturen van de Eurozone, en daarmee is zij eigenlijk geen onderwerp meer van democratische controle.

Er circuleren echter voorstellen voor het instellen van een fulltime voorzitter van de Eurogroep en zelfs voor de ontwikkeling van deze functie naar een soort Europees ministerschap van Economische en Financiële Zaken (Enderlein & Haas, 2015). Dergelijke hervormingen zouden ervoor zorgen dat het Europese beleid en de keuzes die daarin worden gemaakt een eigen gezicht krijgen en ook op Europees niveau worden verantwoord.

9. Conclusie

De waarde van de vrijheid om als collectief gezamenlijk richting te geven aan onze levensomstandigheden staat centraal in het idee van democratie als collectief zelfbestuur. In de context van de moderne natiestaat is het ideaal van democratie als collectief zelfbestuur levend gehouden dankzij een fijnzinnige mix van politiek-institutionele mechanismen en sociaal-culturele randvoorwaarden. Maar juist de specificiteit van die randvoorwaarden en het feit dat democratie uiteindelijk berust op het vertrouwen van burgers dat het politieke systeem effectief in dienst staat van dit ideaal maken de democratie kwetsbaar.

Internationalisering vormt een bedreiging voor de democratische natiestaat zoals we die kennen. Maar die natiestaat komt niet meer terug. Ook ontbreken de sociale randvoorwaarden om de internationale democratische orde te modelleren naar de democratische natiestaat, bijvoorbeeld door simpelweg internationale verkiezingen af te kondigen en een internationale regering in te stellen.

Als we het ideaal van collectief zelfbestuur levend willen houden in een tijdperk van internationalisering, zullen we de organisatie van de democratie radicaal moeten herzien. Het meest bepalende gegeven dat democratie in een geïnternationaliseerde omgeving daarbij onderscheidt van het vertrouwde idee van nationale democratie is haar meerlaagse karakter, juist omdat ze vorm moet krijgen in een omgeving waarin die nationale democratieën reeds bestaan.

Concreet heb ik twee complementaire politieke ontwikkelingen geïdentificeerd

die een vingerwijziging bieden naar hoe het ideaal van democratie als collectief zelfbestuur behouden kan worden: enerzijds de internalisering van buitenlandse belangen in het nationale politieke debat en anderzijds de ontkoppeling van de supranationale partijpolitiek van nationaal-politieke belangen. In de huidige politieke praktijk kunnen al eerste aanzetten in deze richtingen worden gezien. Als politologen kunnen we deze ontwikkelingen nader in kaart brengen en meedenken over hoe ze optimaal worden geïntegreerd in een meerlaagse democratische orde.

Noten

1. In die zin ligt democratie in het verlengde van wat Kant beschouwt als de essentie van verlichting, namelijk het ontworstelen van de mens aan “de onmondigheid die hij aan zichzelf te wijten heeft” (Kant, 1784). Die worsteling vergt, in Kants visie, vastbeslotenheid en moed; de durf te denken: “sapere aude!”.
2. Daarbij moet worden opgemerkt dat, hoe waardevol en effectief deze voorwaarden ook mogen zijn in de westerse natie-staat, ze doorgaans op een allesbehalve democratische wijze zijn gerealiseerd, maar veeleer door middel van geweld en onderdrukking – middelen die tegenwoordig niet gemakkelijk door democratische staten worden toegepast.
3. Als er al een verband is tussen bestaande ideologische identiteiten van politieke partijen en de steun voor Europese integratie,

dan is dat niet zozeer in sociaaleconomische links-rechtstermen maar veeleer in de culturele termen van conservatief-progressief, waarbij progressieve partijen doorgaans pro-Europees georiënteerd zijn. Liesbet Hooghe, Gary Marks en Carole Wilson (2002) identificeren deze dimensie als de GAL-TAN-schaal, waarbij GAL staat voor “Green/Alternative/Libertarian” en TAN voor “Traditional/Authoritarian/Nationalism”.

Bibliografie

- Crum, B. (2006). Parliamentarisation of the CFSP through Informal Institution-making? The Fifth European Parliament and the EU High Representative. *Journal of European Public Policy*, 13(3), 383-401.
- Crum, B. (2009). Accountability and Personalisation of the European Council Presidency. *Journal of European Integration*, 31(6), 685-701.
- Crum, B. (2012). *Learning from the EU Constitutional Treaty*. Abingdon: Routledge.
- Crum, B. & Fossum, J.E. (2009). The Multi-level Parliamentary Field: A Framework for Theorizing Representative Democracy in the EU, *European Political Science Review*, 1, 249-271.
- Crum, B. & Fossum, J.E. (Eds.) (2013). *Practices of Inter-Parliamentary Coordination in International Politics. The European Union and Beyond*. Colchester: ECPR Press.
- Dahl, R. (1989). *Democracy and its Critics*. New Haven: Yale University Press.
- Enderlein, H. & Haas, J. (2015). *What Would a European Finance Minister Do? A Proposal*. Policy Paper 145. Berlin: Jacques Delors Institute.

- Europees Parlement (2010). Draft Report on a Proposal for a Modification of the Act Concerning the Election of the Members of the European Parliament by Direct Universal Suffrage of 20 September 1976. (2009/2134(INI)). Rapporteur: A. Duff, 5 november.
- Habermas, J. (1988). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1992). *Faktizität und Geltung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hooghe, L., Marks, G. & Wilson, C. (2002). Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration? *Comparative Political Studies*, 35(8), 965-989.
- Kant, I. (2013 [1793]). *Over de Gemeenplaats*. Vertaald, ingeleid en geannoteerd door T. Mertens & E. Boot. Amsterdam: Boom
- Kant, I. (1988 [1784]). *Wat is Verlichting?* Vertaald en geannoteerd door B. Delfgauw. Kampen: Kok Agora.
- Katz, R. & Mair, P. (1995). Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*, 1(1), 5-28.
- Koopmans, R. & Erbe, J. (2004). Towards a European Public Sphere? Vertical and Horizontal Dimensions of Europeanized Political Communication. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 17(2), 97-118.
- Mair, P. (2013). *Ruling the Void*. London: Verso.
- Majone, G. (1998). Europe's 'Democratic Deficit': The Question of Standards. *European Law Journal*, 4(1), 5-28.
- Marks, G. & Hooghe, L. (2001). *Multi-level Governance and European Integration*. Boulder, Co: Rowman & Littlefield.
- Moravcsik, A. (2002). In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 40(4), 603-624.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 542-563.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Rosenblum, N. (2008). *On the Side of the Angels: An Appreciation of Parties and Partisanship*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rousseau, J.J. (2002 [1762]). *Het Maatschappelijk Verdrag*. Amsterdam: Boom.
- Sartori, G. (1997). Understanding Pluralism. *Journal of Democracy*, 8(4), 58-69.
- Savage, D. & Weale, A. (2009). Political Representation and the Normative Logic of Two-Level Games. *European Political Science Review*, 1(1), 63-91.
- Van der Eijk, C. & Franklin, M. (2004). Potential for Contestation on European Matters at National Elections in Europe. In G. Marks & M. Steenbergen (Eds.). *European Integration and Political Conflict* (pp. 33-50). Cambridge: Cambridge University Press.

De rekruteringsfunctie van partijen in gevaar?

Gerrit Voerman, Bram Wauters, Jeroen van der Kolk en Martijn Brandenburg

Inleiding

Het Symposium is deze keer gewijd aan de dalende ledenaantallen van politieke partijen. Slagen zij er nog in hun belangrijkste functie – rekrutering en selectie van volksvertegenwoordigers – te vervullen? Gerrit Voerman trapt af. Bram Wauters beschrijft de situatie in Vlaanderen. Ten slotte komen twee rekruteerders aan het woord die in de dagelijkse politieke praktijk met dit probleem worstelen.

Hoeveel ledenverlies kan een partij verdragen?

Gerrit Voerman

Begin dit jaar bereikte het gezamenlijke ledental van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde politieke partijen een naorlogs dieptepunt. In totaal hadden zij niet meer dan 286.990 leden.¹ Met de nodige fluctuaties daalde het totale ledental van de partijen vanaf het midden van de jaren tachtig structureel. De organisatiegraad (het percentage kiesgerechtigden dat lid is van een partij) neemt al vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw af: van ongeveer 12,5% in 1956 tot 2,2% in 2016. Niet alle partijen gaan er overigens op achteruit: het zijn vooral de traditio-

nele regeringspartijen CDA, PvdA en VVD die aanhoudend aanzienlijk verlies lijden. Dat neemt niet weg dat in de afgelopen decennia bijna alle andere partijen ook te maken hebben gehad met een krimpende ledenaanhang, afgewisseld met perioden van groei. Partijen lijken hun maatschappelijke worteling kwijt te raken, wat vragen oproept over hun positie in het politieke bestel. Hoeveel ledenverlies kunnen de partijen nog lijden voordat hun essentiële functies in gevaar komen? Kan de politieke partij in een representatieve democratie wel met weinig – of geen – leden toe?²

Het belang van leden voor partijen

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is het in de eerste plaats van belang aan te geven welke functies de partijen in het politieke bestel vervullen. Deze functies hangen nauw samen met de intermediaire positie die partijen innemen tussen openbaar bestuur en samenleving. Ten eerste brengen partijen belangen, wensen, voorkeuren en dergelijke die in de maatschappij leven bijeen in een samenhangend politiek programma. In de tweede plaats rekruteren en selecteren zij kandidaten voor vertegenwoordigende organen en voor andere politieke functies

in het openbaar bestuur, op alle niveaus: gemeentelijk, provinciaal, nationaal en Europees. In de aanloop naar de verkiezingen proberen zij steun bij de kiezers te verwerven voor hun programma en voor hun kandidaten; deze electorale mobilisatie is de derde functie. Voor al deze taken hebben partijen leden nodig, die te onderscheiden zijn van bijvoorbeeld donateurs of sympathisanten vanwege het feit dat zij door het betalen van contributie gerechtigd zijn in de interne besluitvorming van een partij te participeren.

Leden dragen daarnaast bij aan de legitimiteit van de partij en *ipso facto* van het partijstelsel. Niet alleen de stem van kiezers maar ook het hebben van partijleden getuigt van de steun die de partij geniet in de samenleving (Scarrow, 2000, p. 84). Het lidmaatschap als zodanig is daarvan een bewijs: hoe meer leden bereid zijn zich te binden aan hun partij en daarin geld (en soms ook tijd) te investeren, des te overtuigender het maatschappelijke draagvlak. Leden kunnen zich ook actief in hun eigen milieu laten gelden als loyale 'ambassadeurs' van de partij en zo bijdragen aan haar sociale appreciatie (Seyd & Whiteley, 2004, p. 361). Een nationale zichtbaarheid als gevolg van een zo groot mogelijk deel van het land omspannend organisatorisch netwerk van afdelingen alsmede de deelname aan lokale verkiezingen in zoveel mogelijk gemeenten kan daaraan eveneens een bijdrage leveren.

Naast deze pluspunten kunnen leden voor de partijtopy overigens ook hinderlijk zijn (Mazzoleni & Voerman, 2016). Het feit dat de leden ten aanzien van belangrijke zaken als de opstelling van verkiezingsprogramma's, kandidatenlijsten en (in en-

kele gevallen) regeringsdeelname gerechtigd zijn hun oordeel te geven, beperkt immers de manoeuvreerruimte en de slagvaardigheid van de partijleiding. Niet voor niets is een organisatie als Greenpeace geen vereniging maar een stichting en heeft die formeel dus geen rekening te houden met de achterban. Dat laatste geldt ook voor de ledenloze Partij voor de Vrijheid (PVV) van Wilders.

Kunnen partijen zonder leden?

Toch lijken alle in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen met uitzondering van de PVV het belang van leden in te zien, niet alleen omdat partijen om voor overheidssubsidie in aanmerking te komen minstens 1000 betalende leden dienen te hebben en de hoogte van die subsidie deels wordt bepaald door het aantal leden. Om hun intermediaire rol in de representatieve democratie op autonome wijze te vervullen en hun legitimiteit te waarborgen, achten zij ledenorganisaties nodig, zo bleek bijvoorbeeld een jaar of vijf geleden bij de parlementaire behandeling van de Wet subsidiëring politieke partijen. Maar in hoeverre zijn leden echt nodig? Partijen beschikken ten aanzien van deze functies naast de inzet van leden immers alternatieve mogelijkheden.

Het aggregeren en integreren van maatschappelijke preferenties gebeurt ook al op basis van de berichtgeving in de massamedia, aan de hand van opinieonderzoek en door contacten met belangengroepen. Daar hebben partijen niet noodzakelijk leden voor nodig, zoals ook de PVV laat zien: deze partij weet vele

kiezers te trekken met een programma waar geen partijlid aan te pas is gekomen. Wanneer de partijen zich wat betreft hun programmatische functie wel geheel zouden willen verlaten op hun leden als schakel met de kiezers, lijken zij op het eerste gezicht niet al te veel last te hebben van het dalende ledental – zo blijkt althans uit onderzoek van de politicologe Josje den Ridder (2014). Zij onderzocht de opvattingen van de leden van CDA, D66, PvdA en VVD aan de hand van enquêtes die in 1986, 1999 en 2008 werden gehouden. In deze periode nam het ledental van deze vier partijen af van ongeveer 333.000 in het midden van de jaren tachtig naar zo'n 150.000 nu, een daling van meer dan de helft, maar de opvattingen van deze weliswaar slinkende groep leden van deze partijen bleef in een aantal opzichten in hoge mate representatief voor de opinies van hun respectievelijke kiezers. Belangrijke uitzonderingen waren echter immigratie en integratie alsmede Europese eenwording – wat waarschijnlijk minder samenhangt met de kwantiteit van de ledenaanghang dan met de samenstelling ervan. De meeste leden zijn immers hoger opgeleid; partijen slagen er veel minder in om onder lager opgeleiden leden te trekken, die op deze actuele thema's afwijkende standpunten innemen.

De rekrutering van het politieke personeel is zonder leden zonder meer problematisch. De vele conflicten in de PVV met volksvertegenwoordigers in de Kamer, de Staten, de beide gemeenteraden en het Europees Parlement lijken dat aan te tonen – de kandidaten waren niet of te weinig bekend om te weten wie men binnen

haalde; wellicht te weinig kandidaten met kwaliteit, waardoor de keus gering was. De dalende ledentallen (in combinatie met de vergrijzing van de ledenaanghang, waarmee in ieder geval het CDA, de PvdA en de VVD te maken hebben), zorgen in een aantal partijen al sinds de jaren negentig voor problemen. Bij een participatiegraad van 15 à 20% van de bijna 290.000 partijleden hebben zij te maken met een tekort aan kandidaten, zowel voor het bezetten van functies binnen de partijen (zoals de afdelingsbesturen) als voor de volksvertegenwoordigende organen. Bij elkaar genomen gaat het om enkele tienduizenden politieke en partijorganisatorische functies, waartegenover in principe ongeveer het dubbele aantal beschikbare partijleden staan. De problemen doen zich vooral voor in kleinere gemeenten, waar het voor partijen steeds moeilijker is geworden om onder hun leden voldoende geschikte kandidaten te vinden voor de gemeenteraadsverkiezingen (Voerman & Boogers, 2014). Gemeentelijke fusies met als gevolg een daling van het aantal raadszetels kunnen voor verlichting zorgen. Daarnaast lijken partijen ervoor te hebben gekozen niet-partijleden te rekruteren: in 2014 bijvoorbeeld deed een derde van de afdelingen van de landelijke partijen een beroep op niet-leden (die dan vervolgens wel lid moeten worden wanneer zij zich kandideerden). Ook hebben partijen moeite om voldoende bestuurders voor hun afdelingen en andere organen te vinden. Sommige partijen reageren hierop door de anticumulatiebepalingen te versoepelen of door afdelingen samen te voegen, om zo de vraag naar actieve leden beter op het aanbod af te stemmen.

Voor de functie van electorale mobilisatie lijken partijen tegenwoordig evenmin leden nodig te hebben. Moderne, professionele verkiezingscampagnes zijn meer kapitaalintensief dan arbeidsintensief. Zij spelen zich voor velen grotendeels op televisie af; in de lijsttrekkersdebatten kunnen reputaties worden gemaakt en gebroken. Via de radio, internet en de sociale media kunnen partijen zich eveneens aan de kiezers presenteren. Ook al is er de laatste tijd een zekere herwaardering bespeurbaar van het belang van persoonlijk contact en van het canvassen, de PVV laat bij de Tweede Kamer- en Europese verkiezingen zien in staat te zijn miljoenen kiezers te trekken zonder dat leden of vrijwilligers op grote schaal campagne voeren.

De legitimiteit van partijen kan in het geding komen wanneer partijen geen leden hebben of hun ledental erg laag wordt: enerzijds omdat het maatschappelijke draagvlak dan wel erg smal wordt, anderzijds omdat de partij door de dalende contributie-inkomsten meer afhankelijk wordt van andere financiële bronnen, zoals overheidssubsidies en donaties. De PVV is geheel afhankelijk van externe materiële steun. Van de overheid krijgt zij subsidie voor haar Tweede Kamerfractie, maar niet voor de activiteiten van haar partijorganisatie – daarvoor moet zij private geldschietters vinden, die er mogelijk een eigen agenda op na houden. Of en in welke mate dat gebeurt, is mistig. De PVV-kiezer lijkt met dit alles overigens weinig moeite te hebben. Een speciaal opgerichte vereniging die druk op Wilders wilde uitoefenen om zijn partij voor leden te openen en democratischer

en transparanter te maken, trok slechts enkele tientallen leden.

Wat te doen bij ledenverlies?

Uit het bovenstaande is al enigszins duidelijk geworden dat partijen verschillende mogelijkheden hebben wanneer zij met aanhoudend ledenverlies worden geconfronteerd. De meest extreme optie biedt de PVV: afschaffing van het partijlidmaatschap. Wat betreft de programma- en mobilisatiefunctie lijkt dat nog te gaan, maar met betrekking tot de rekrutering kan een ledenloze partij op problemen wachten, zoals de PVV heeft laten zien, en helemaal wanneer zij in zoveel mogelijk van de bijna 400 Nederlandse gemeenten aan de raadsverkiezingen wil deelnemen (de PVV heeft bij deze verkiezingen tot nu toe slechts in Den Haag en Almere meegeedaan). Een landelijke structuur met afdelingen is dan onmisbaar, en de continuïteit daarvan lijkt beter gewaarborgd met leden die zich formeel, financieel en inhoudelijk aan de partij hebben gecommitteerd dan met een organisatie die uitsluitend met incidentele vrijwilligers werkt. Daarbij komt dat het maar zeer de vraag is of de achterban van bestaande partijen de ledenloze variant net zo gemakkelijk zouden aanvaarden als de aanhangers van de PVV dat kennelijk doen – het zou de legitimiteit van deze partijen wel degelijk kunnen aantasten. De ledenloze partij is dus geen aanbevelingswaardige optie, wat overigens niet wegneemt dat dit model recht van bestaan heeft en dus niet door de overheid door middel van formele bepalingen zou

moeten worden tegengewerkt (zoals de minimumeis van 1000 leden ter verkrijging van overheidssubsidie) (Voerman & Lucardie, 2015).

Veel realistischer dan de ledenloze partij zijn aanpassingen in de organisatie van ledenpartijen, enerzijds om zo nodig met minder (actieve) leden toe te kunnen, en anderzijds om te proberen hun basis in de samenleving te vergroten door een herdefiniëring van het lidmaatschap – met andere woorden: door de vraag- en aanbodzijde van het partijlidmaatschap te beïnvloeden. In de eerste categorie vallen de hierboven al genoemde maatregelen als de afschaffing van de anticumulatiebepalingen en de fusie van afdelingen. Zij hebben als doel het aantal bestuursfuncties binnen een partij te reduceren, waardoor er minder actieve leden nodig zijn.

Wat betreft de aanbodzijde – de verhoging van het ledental – hebben partijen de keuze uit verschillende strategieën (Scarrow, 2015). In de eerste plaats kunnen zij proberen de baten van het lidmaatschap te vergroten. De meeste Nederlandse partijen hebben dat vanaf het begin van deze eeuw gedaan door de individuele leden meer directe zeggenschap in de besluitvorming te geven (Voerman, 2014). Leden kunnen tegenwoordig de lijsttrekker bij de Tweede Kamerverkiezingen en de partijvoorzitter verkiezen en ze kunnen zich vaak in referenda over inhoudelijke zaken uitspreken. Dit formele *empowerment* is overigens niet geheel zonder risico voor de cohesie van de partijen. Onduidelijk daarbij is of de versterking van de interne democratie de partijen attractiever heeft gemaakt voor nieuwe leden. Het kandideren van niet-leden bij raadsverkiezingen

op voorwaarde dat zij tot de partij toetreden kan eveneens worden beschouwd als een vergroting van de aantrekkelijkheid van het partijlidmaatschap, zij het voor een heel specifieke groep.

De tweede strategie is verlaging van de kosten van het lidmaatschap. Voor de hand liggend zijn lagere contributies, soms specifiek voor verschillende doelgroepen (jongeren, ouderen). Naast de financiële aspecten proberen partijen de formele drempel te verlagen om daadwerkelijk lid te worden, door de minimumleeftijd te verlagen en door praktische belemmeringen zoveel mogelijk weg te nemen door partijlidmaatschap via de website mogelijk te maken.

De derde mogelijkheid is de verbreding van het concept partijlidmaatschap, waarbij het absolute karakter ervan verdwijnt en de grenzen tussen partijorganisatie en buitenwereld permeabel worden (Bolleyer, 2009). Partijen – ook de Nederlandse, maar wat minder dan elders – bieden tegenwoordig vaker andersoortige, lichtere en tot minder verplichtende bindingsmogelijkheden aan, soms met *ad hoc*-mogelijkheden om te participeren (Gauja, 2014; Scarrow, 2015), zoals proefleden, lokale leden, donateurs, vrijwilligers, vrienden, sympathisanten – categorieën die elkaar in de praktijk zullen overlappen. Via de sociale media gaan partijen en hun politici virtuele relaties aan. Rechten binnen de partij hebben deze nieuwe geaffilieerden doorgaans niet, maar ook dat lijkt te veranderen: hier en daar in West-Europa hebben partijen *primaries* ingevoerd, waar niet-leden kunnen meestemmen bij de aanwijzing van presidentskandidaten

of lijststaanvoerders – de PvdA speelt ook met deze gedachte. Dit betekent wel het einde van het monopolie van de leden op de aanwijzing van wat als de meest cruciale functie van partijen wordt gezien: de selectie van de partijleider – waarmee het partijlidmaatschap aan exclusiviteit zal inboeten.

Conclusie

Het is moeilijk aan te geven bij hoeveel leden essentiële functies van partijen in gevaar komen. Niet alleen ligt dat voor de ene functie anders dan voor de andere, ook verschilt het per partij, per verkiezing en per afdeling. Zo is wat betreft de rekrutering voor de raadsverkiezingen in een aantal kleinere gemeenten voor een deel van de partijen de kritische grens al lang bereikt. Mede in reactie op het ledenverlies (maar ook door andere factoren, zoals de sterk toegenomen electorale volatiliteit) zijn de partijen van karakter veranderd. Afgezien van de SP en de SGP zijn de Nederlandse partijen sinds de eeuwwisseling meer inclusief geworden – zowel wat betreft de affiliatie met de partij (zij het internationaal bezien in bescheiden mate) als de participatie binnen de partij. Vooralsnog lijken deze hervormingen nog geen eenduidig positieve uitwerking op de ledenontwikkeling van de partijen te hebben gehad. De vraag is wat de partijen in de toekomst nog aan mogelijkheden resteert. De ledenloze partij à la Geert Wilders valt af, zoveel is wel duidelijk, maar wat te denken van de variant van de Canadese premier en liberale partijleider Justin Trudeau? Begin april

stelde die voor de Liberal Party of Canada te ‘openen’ door het partijlidmaatschap af te schaffen en in plaats daarvan iedereen de mogelijkheid te geven om zich gratis te registreren, waarna men kan participeren in de opstelling van het verkiezingsprogramma en de aanwijzing van de parlements kandidaten en de partijleider. Het is een logische volgende stap in het hierboven gememoreerde tweevoudige proces van toenemende inclusiviteit, maar het betekent wel het einde van de ledenpartij.

Noten

1. Het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen meldde in een persbericht van 9 februari in een gezamenlijk ledental van 285.851. DENK, dat eerder niet had gereageerd, gaf daarna haar ledental op (1139). Dit aantal is in het hierboven weergegeven totaal inbegrepen.
2. Deze bijdrage is in belangrijke mate gebaseerd op Voerman & Van Schuur (2011).

Bibliografie

- Bolleyer, N. (2009). Inside the Cartel Party: Party Organisation in Government and Opposition. *Political Studies*, 57(3), 559-579.
- Gauja, A. (2014). The Construction of Party Membership. *European Journal of Political Research*, 54(2), 232-248.
- Den Ridder, J. (2014). *Schakels of obstakels? Nederlandse politieke partijen en de eensgezindheid, verdeeldheid en representativiteit van partijleden* (proefschrift). Leiden.

- Mazzoleni, O. & Voerman, G. (2016). Memberless Parties. Beyond the Business-firm Party Model? *Party Politics*. <http://ppq.sagepub.com/content/early/2016/01/22/1354068815627398.full.pdf+html>.
- Scarraw, S. E. (2015). *Beyond Party Members: Changing Approaches to Partisan Mobilization*. Oxford: Oxford University Press.
- Scarraw, S. E. (2000). Parties without Members? Party Organization in a Changing Electoral Environment. In R. J. Dalton & M. P. Wattenberg (Eds.), *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies* (pp. 79-101). Oxford: Oxford University Press.
- Seyd, P. & Whiteley, P. (2004). British Party Members. An Overview. *Party Politics*, 10(4), 355-366.
- Voerman, G. (2014). Kandidaatstelling op landelijk niveau. In S. L. de Lange, M. Leyenaar & P. de Jong (Eds.), *Politieke partijen: overbodig of nodig?* (pp. 45-62). Den Haag: Rob.
- Voerman, G. & Boogers, M. (2014). *Rekrutering van kandidaten voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2006, 2010 en 2014: kandidaatstellingsproblemen vergeleken en verklaard*. Groningen/Enschede: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
- Voerman, G. & Lucardie, P. (2015). Over nut en noodzaak van de democratische ledenpartij. In H. Broeksteeg & R. Tinnevelt (Eds.), *Politieke partijen als anomalie van het Nederlandse staatsrecht* (pp. 159-187). Deventer: Kluwer.
- Voerman, G. & van Schuur, W. (2011). De Nederlandse politieke partijen en hun leden (1945-2009). In R. Andeweg &

J. Thomassen (Eds.), *Democratie Doorlicht: het functioneren van de Nederlandse democratie* (pp. 203-220). Leiden: Leiden University Press.

Ledenverlies in Vlaanderen

Bram Wauters

Partijen verliezen in snel tempo leden. Zo hebben de Vlaamse partijen op een kleine 30 jaar bijna de helft van hun leden verloren: van ongeveer 400.000 leden in 1987 naar 233.000 in 2015. Deze zware daling heeft zich vooral voorgedaan bij de traditionele partijen (CD&V, sp.a en OpenVLD). Bij nieuwere partijen zoals Groen en N-VA was er recent een stijging, maar dit heeft de algemene daling van het aantal partijleden niet kunnen tegenhouden. De helft van de partijleden is bovendien niet actief in de partij, zo blijkt verder uit onderzoek. Lokale partijen worden daarvoor meer en meer lege dozen: in verkiezingstijden mogen ze uitpakken met de partijnaam om zetels te verwerven, maar daarbuiten valt er steeds minder activiteit te bespeuren bij die lokale afdelingen. Dit zijn allemaal geen unieke fenomenen voor Vlaanderen: ook in andere landen zien we bijvoorbeeld een zeer uitgesproken daling in de partijledenaantallen. De vraag is nu hoe dramatisch voor de werking van het politieke systeem deze crisis van de ledenpartij is. Door deze crisis komt de verbindingsfunctie van partijen, waarbij ze een intermediaire rol spelen tussen beleid en bevolking, onder druk te staan. Partijleden vervullen immers verschillende functies die cruciaal zijn voor

het goed functioneren van een partij, en bij uitbreiding van het politieke systeem. Deze kunnen opgedeeld worden in drie grote categorieën: functies naar de bevolking, functies naar het beleid en functies ten aanzien van de eigen partij.

Een eerste groep functies legt de focus bij de bevolking. Het gaat hier meer bepaald over het informeren, socialiseren en mobiliseren van kiezers. Partijleden spelen vooral in verkiezingstijden een belangrijke rol. In informele gesprekken, door affiches te plakken en door folders uit te delen, kunnen ze kiezers informeren over de standpunten van hun partij en hen overtuigen om voor de partij te stemmen. Partijleden kunnen als ambassadeurs van hun partij vaak cruciaal zijn voor winst of verlies bij verkiezingen. Nochtans zijn er tegenwoordig heel wat andere manieren om kiezers voor je te winnen. De media, en de sociale media in het bijzonder, bieden daar in toenemende mate kanalen voor aan. Anders dan via *face-to-face*-contacten kan zo ineens een grote massa aan kiezers bereikt worden. Dit maakt dat goed verschijnen in de media vaak een belangrijkere impact op de verkiezingsuitslag heeft dan het hebben van veel leden. Bovendien hoeft je niet per se partijlid te zijn om te helpen bij campagneactiviteiten. N-VA was bij de jongste verkiezingen veruit de grootste partij in stemmen, maar heeft ondanks een recente toename niet de meeste leden in Vlaanderen. Lijst Dedecker (LDD) haalde enkele jaren geleden erg mooie electorale resultaten, ondanks een zeer beperkte ledenbasis. Partijleden zijn zo ten hoogste een waardevolle aanvulling op de mediagerichte aanpak van campagneprofessionals en partijkopstuk-

ken. Partijleden vormen daarnaast een groot en stabiel reservoir aan stemmen waaruit een partij kan putten, al dient voor ogen gehouden te worden dat partijleden niet altijd voor hun eigen partij stemmen.

Ten tweede zijn er de functies ten aanzien van het beleid. Een niet onbelangrijk deel van de leden ziet in zijn partijlidmaatschap een instrument om de programma-punten van deze partij mee vorm te geven, en zo onrechtstreeks te wegen op het overheidsbeleid. Partijleden kunnen dit doen door het woord te nemen op lokale partijbijeenkomsten of op nationale congressen, door amendementen in te dienen, door mee te schrijven aan het verkiezingsprogramma, enz. Ze hebben zo een impact op de ideologische positionering van partijen. Over het algemeen wordt aangenomen dat partijleden ideologisch standvastiger zijn dan de partijleiding die inhoudelijk flexibeler is om zo verkiezingen te winnen en tot de regering te kunnen toetreden. Partijleden vormen tevens een dynamische indicator van waar een partij voor staat: partijleden sluiten zich aan bij een partij waarin ze zich inhoudelijk kunnen vinden, en omgekeerd zal een partij leden rekruteren waarvan zij denkt dat ze in haar programmatorische verhaal passen.

Maar ook hier zijn er kapers op de kust: door de professionalisering van partijen zijn hun standpunten meer dan vroeger gebaseerd op statistieken en hard cijfermateriaal, zowel wat de keuzes van standpunten betreft als de uitwerking ervan. Een partij heeft zo geen partijleden meer nodig om te weten wat er in de samenleving leeft en om na te gaan welke voorstellen zullen werken en welke niet.

Naast cijfermateriaal, kunnen sociale media de temperatuur voor bepaalde maatregelen in de samenleving weergeven, net zoals opiniepeilingen dat kunnen doen.

Een laatste groep functies heeft betrekking op de partij zelf. Partijleden hebben in de laatste twintig jaar een steeds belangrijker rol gekregen bij het aanduiden van de partijvoorzitter en de kandidaten van de partij en bij het bepalen en wijzigen van de partijregels (zowel op nationaal als op lokaal vlak). Op nationaal vlak worden er voorzittersverkiezingen gehouden, kandidatenlijsten worden ter goedkeuring aan partijleden voorgelegd en statutenwijzigingen dienen te worden goedgekeurd op een partijcongres waaraan partijleden kunnen deelnemen. Op lokaal vlak geldt hetzelfde, al kunnen partijleden daar op een informelere manier betrokken worden. Naast het uitbrengen van hun stem, hebben partijleden nog een andere rol bij de selectie van partijvoorzitters en kandidaten voor parlements- of gemeenteraadsverkiezingen. Zij vormen immers een reservoir waaruit potentiële kandidaten voor het partijvoorzitterschap of voor een plaats op de kieslijst kunnen gerekruteerd worden.

Voor deze groep van functies knelt het schoentje: er is daar immers niet direct een alternatief voorhanden. Laten we beginnen met het laatste element, namelijk een reservoir voorzien waaruit kan geput worden bij het samenstellen van kandidatenlijsten bij verkiezingen. Een partij die geen of weinig leden heeft, heeft het moeilijk om (volledige) lijsten in te dienen bij verkiezingen. Dit geldt bij uitstek voor lokale verkiezingen, waar partijen met weinig (LDD in Vlaanderen) of geen

(PVV in Nederland) leden er maar zeer moeilijk in slagen om waardevolle kandidaten te vinden in alle gemeenten van het land. Ook voor nationale of regionale verkiezingen is dit niet altijd eenvoudig. Het voorbeeld van Dirk Vijnck van LDD is in dat opzicht tekenend. Hij mocht bij de verkiezingen van 2007 lijsttrekker worden voor LDD in de kieskring Leuven, omdat hij de enige was die 5000 euro van zijn eigen middelen wilde investeren in de campagne. Later reed hij een brokkenparcours bij elkaar door over te stappen naar OpenVLD, om even later na heel wat ophef weer terug te keren naar LDD. Een partij die een ruime ledenbasis heeft, heeft een ruimere keuze aan potentiële kandidaten, kan strengere eisen stellen aan aspirantkandidaten en weet door eerdere samenwerkingen in de partij welk vlees zij in de kuip heeft.

Voor het tweede aspect, legitimiteit afdwingen voor de partij, is wel een alternatief voorhanden, maar dit is niet zonder problemen. Het idee om leden te betrekken bij voorzittersverkiezingen bijvoorbeeld had onder meer te maken met legitimiteit. Door de steeds kleiner wordende ledenbasis, brokkelt ook die legitimiteit verder af. Door ook niet-partijleden te betrekken, hopen partijen het aantal mensen dat goedkeuring geeft aan hun opties opnieuw te verruimen en er zo voor te zorgen dat hun legitimiteitsbasis in de samenleving groter wordt. Onder meer de vernieuwingsoperaties 'Jij maakt morgen' van sp.a, de Innesto-operatie van CD&V en het recente programmacongres van OpenVLD probeerden zo buitenstaanders bij de partij te betrekken.

Deze oplossing houdt tegelijkertijd evenwel verdere gevaren in voor de partij als ledenorganisatie. Wanneer niet-leden ook bepaalde rechten in de partij krijgen, rijst immers de vraag waarom iemand nog lid zou worden van een politieke partij. Daarom balanceren partijen momenteel op een slappe koord: langs de ene kant proberen ze hun aanhang in de samenleving te verruimen door niet-leden te betrekken, langs de andere kant beperken ze hun invloed om ervoor te zorgen dat er voldoende redenen overblijven om partijlid te worden.

Duidelijk is wel dat er vandaag sprake is van 'partijen met verschillende snelheden' (volgens de terminologie van Susan Scarrow). Dit houdt in dat er verschillende vormen van affiliatie met de partij zijn, waarvan partijlidmaatschap er maar één is. Daarnaast zijn er niet-leden die ideeën aanleveren op programmacongressen, die boodschappen op Twitter *liken*, die partijfolders uitdelen, die programmapunten bediscussiëren met partijleiders, enz.

De vraag is in hoeverre deze evolutie zich verder zal doorzetten en of partijlidmaatschap ook in de toekomst een belangrijke en omvangrijke vorm van partijbetrokkenheid zal blijven, dan wel of partijen verder zullen evolueren naar netwerkorganisaties met veel *ad hoc*-betrokkenheid van heel wat buitenstaanders.

Stemmen uit de praktijk

Jeroen van der Kolk en Martijn Brandenburg

Is de bodem bereikt? Hebben politieke partijen te weinig leden om hun kernfunc-

tie – de rekrutering van kandidaten voor volksvertegenwoordigende lichamen – te vervullen? We vroegen het aan twee partijrecruiters.

Jeroen van der Kolk is Hoofd HRM & Ontwikkeling bij het CDA. Hij ziet twee uitdagingen van deze tijd. "Enerzijds is het zo dat mensen in het algemeen minder geneigd zijn ergens lid van te worden. Mensen willen zich niet altijd meer voor langere tijd binden en dat zie je dus ook bij politieke partijen. Grosso modo loopt het ledenaantal terug en dus wordt de vijver kleiner. Anderzijds kun je spreken van wat ik noem de 'inflatie van het beroep van politicus': het aanzien neemt af en na een carrière als politicus is het niet altijd meer vanzelfsprekend dat je gelijk weer een goede baan vindt. Dat geldt niet voor iedereen hoor – de meesten vinden prima een baan of kunnen weer terug in hun oude, maar het speelt wel mee. Daar komt dan nog de verharding bij van de politieke discussie. Dat maakt het minder aantrekkelijk om te doen. Aan de andere kant zie je dat de politiek weer op de kaart komt: het gaat wel ergens over. Dat kan mensen ook weer motiveren."

"Dit lijkt een beetje een somber verhaal, maar dat is het toch niet helemaal", zegt Van der Kolk. "Ik zie veel talent rondlopen binnen onze partij en ook op lokaal niveau is er volop ontwikkeling." Hij is zelf betrokken bij de rekrutering van kandidaat-Tweede Kamerleden en daar zijn nog altijd meer dan genoeg mensen voor te vinden.

Het CDA probeert lokale afdelingen te helpen in hun functioneren en daarmee weer extra talent aan te trekken. "We heb-

ben een instrument ontwikkeld voor afdelingen”, vertelt Van der Kolk. “Hiermee kunnen ze zelf meten hoe ze ervoor staan. Er zijn vier criteria. Hoe zichtbaar is de afdeling in de pers, op de markt, in sociale media? Hoe zit het met de interne partijcultuur, is het leuk om daar rond te lopen? Hoe zit het met de formele organisatie, zijn alle functies bezet? En hoe werkt de afdeling samen, met andere CDA-afdelingen en fracties, maar ook met maatschappelijke organisaties? Zo kun je zien wat goed gaat en waar de pijn zit. Als een afdeling op alle punten goed scoort, lukt het meestal ook om kandidaten te vinden voor de lijst. Als een afdeling op veel punten achterblijft – en dat komt ook voor – dan is het veel lastiger. Dan heb je één of twee mensen nodig die de boel weer gaan aanzwengelen. Mijn ervaring is dat het snel kan gaan als je die trekkers kunt vinden.”

Worden de eisen voor kandidaten wel eens naar beneden bijgesteld? “Ik denk dat dat wel gebeurt af en toe”, zegt Van der Kolk. “Je wilt ook nog diversiteit in je lijst, dus de kans bestaat dat je concessies gaat doen. Maar vaak hoor ik dat een afdeling achteraf spijt heeft van zo’n keuze als blijkt dat de kwaliteit achterblijft. Veel belangrijker is het om naar buiten te treden en actief talent te spotten. Op lokaal niveau komen we soms mensen tegen, ‘local heroes’, van wie we denken: wat raar dat die persoon nog geen CDA-er is. Dan kan het soms ook snel gaan. In de gesprekken let ik zelf vooral op twee dingen: ga je voor de samenleving en de uitgangspunten van het CDA? En twee: ben je bereid jezelf te blijven ontwikkelen en kun je goed samenwerken? Als mensen een goed verhaal hebben zijn ze van harte welkom.”

“We laten zien dat je in een politieke partij als die van ons op allerlei manieren kunt ontwikkelen. Er zijn functies naar buiten toe, zoals raadslid en wethouder. Maar er zijn ook intern gerichte functies, die meer of minder tijdelijk zijn. De website bijhouden, meewerken in de campagne, de fractie ondersteunen. Mensen kunnen bij ons hun talenten inzetten en zich verder ontwikkelen. Dat is ook wat we stimuleren.”

Martijn Brandenburg is HR-medewerker bij de PvdA. Wat merkt hij van het rekruteringsprobleem? “De PvdA is een brede volkspartij en ze heeft ruim 45.000 leden. Een groot deel van onze leden is actief als politicus of actief in de vereniging. De PvdA heeft circa 350 lokale afdelingen. Als je het ledenaantal afzet tegen het aantal functies dat vervuld zou moeten worden, dan lukt dat in de regel wel. De PvdA maakt zich echter wel degelijk zorgen over het effect van de dalende ledenaantallen van alle partijen op de kwaliteit van volksvertegenwoordigers. Wij zitten nu nog ruim in ons jasje, maar op de lange termijn heeft onze constitutionele democratie gebaseerd op rekrutering van volksvertegenwoordigers via een partijstructuur wel degelijk een aantal interessante uitdagingen.”

“Als je kijkt naar de PvdA, kun je het opknippen in twee delen: landelijke posities. EK, TK, Europees Parlement. Daarvoor is het partijbestuur verantwoordelijk. En provinciale/gemeentelijke politiek; daar gaan de gewesten dan wel afdelingen over. Gewesten en afdelingen zijn autonoom.”

“De landelijke politiek heeft de meeste aandacht. Daar gaat het om grote onder-

werpen. Mensen die lid worden, voelen zich aangetrokken tot onze ideologie en waarden. Heel veel mensen weten niet dat er naast het politieke deel van alles te doen is in de partij. Wij bellen alle nieuwe leden direct na aanmelding. Dan leggen we uit wat ze allemaal kunnen doen en leggen we de vraag neer waar iemands interesse naar uitgaat. Er zijn duizenden-één manieren om actief te worden. Afdelingswerk, bezoeken van landelijke evenementen, het belteam, flyeren, meedenken met de fractie. Ook op landelijk niveau. Daar hebben we netwerken, bijvoorbeeld op de onderwerpen onderwijs, zorg en arbeid. Op elk thema hebben we wel een netwerk zitten waar mensen in mee kunnen praten. We nodigen mensen uit om zelf actief te worden. We bieden de ROSA-leergang aan, een oriëntatiecursus voor nieuwe leden.”

“Als een afdeling, maar dat geldt ook voor landelijk, ervan verzekerd wil zijn dat zij kan beschikken over voldoende (politiek) potentieel, dan moet je constant bezig zijn met het werven, scouten en begeleiden van talent. Als je daar gedurende de jaren tussen verkiezingen niets aan doet, moet je het doen met de mensen die zich melden. En dan kun je wel eens weinig of een eenzijdig aanbod hebben.”

Hoe loopt het tegenwoordig met de rekrutering?

Brandenburg: “Er is ten eerste een open loket waar mensen zichzelf kunnen melden. Als ze ambitie hebben: van heel gericht Kamerlid willen worden tot iemand die in brede zin politieke ambities heeft maar nog onvoldoende scherp ziet waar hij of zij het beste tot zijn/haar recht

komt. Of als ze nieuw lid zijn en gewoon meer willen weten. Ten tweede gaan we zelf op zoek. En je moet zorgen dat andere mensen met je mee zoeken. Kamerleden die iemand zijn tegengekomen van wie ze zeggen ‘praat er eens mee’. Raadsleden begeven zich in het maatschappelijke middenveld, die komen ook allerlei mensen tegen. Burgerinitiatieven. De mensen die dat opzetten zijn zeer interessant, ook voor politieke partijen.”

Brandenburg denkt niet dat burgerinitiatieven politieke partijen uit de markt concurreren. “Burgerinitiatieven en politieke partijen zouden elkaar moeten versterken. En vanzelfsprekend zijn mensen die de gevoelens en meningen van groepen mensen samen weten te brengen, actie voeren en resultaat bereiken ook interessant voor politieke partijen.”

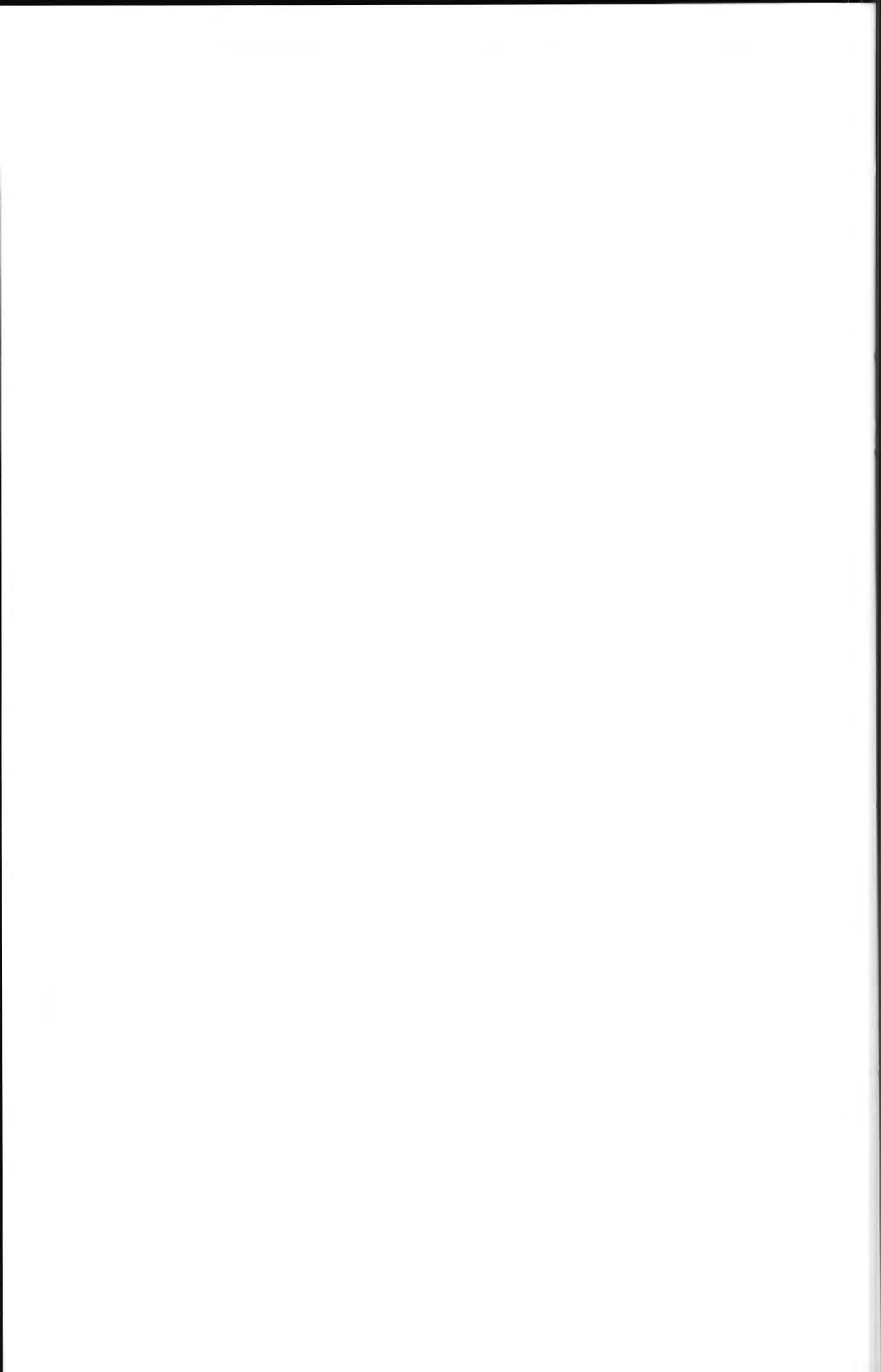
“Wie lid wordt van de PvdA kan in principe meteen aan de slag in alle regionen van de partij”, vertelt Brandenburg. “Nieuwe leden krijgen na een paar weken actieve en passieve ledenrechten. Dat betekent dat zij zich verkiesbaar kunnen stellen voor posities in de partij en mee kunnen beslissen. Op het afgelopen congres zijn nieuwe manieren van directe democratie ingevoerd. Ieder lid is er één, kan stemmen en hoeft niet per se aanwezig te zijn in de congreszaal. Het is ook mogelijk om vanuit huis het congres te volgen en mee te stemmen met de app.”

“Onze partij bestaat uit allerlei verschillende mensen. De PvdA hecht waarde aan diversiteit qua geslacht, regio, achtergrond, leeftijd. Primair gaat het om kwaliteit maar vervolgens: hoe verhoudt zich dat tot het hele plaatje. Een fractie is meer dan de som der delen. Het moet een

team zijn. Onze kandidaatstellingscommissie is vorig jaar al begonnen en zal eind dit jaar rapporteren. Die commissie is divers samengesteld. Het is belangrijk om ruim de tijd te nemen om het proces te overzien, de profielschets door te spreken, gezamenlijk tot noties te komen, etc.”

Ziet Brandenburg ook mensen die het om het geld doen? “Als jij raadslid bent in een kleine gemeente, krijg je een zeer bescheiden vergoeding. In een stad als Am-

sterdam is de hoogte van de vergoeding van dien aard dat iemand daar een dag minder van kan gaan werken. Maar dan nog, van een gemiddelde raadsvergoeding kun je niet al je rekeningen betalen. Wij selecteren op motivatie, betrokkenheid en overtuigingskracht. En we kijken bij die motivatie ook wat er achter kan liggen. Mensen stellen zich kandidaat vanwege hun maatschappelijke betrokkenheid.”

Wat maakt partijcommunicatie nieuwswaardig?

Een experimenteel onderzoek naar journalistieke nieuwsselectie

Luzia Helfer en Peter Van Aelst

EEN SAMENVATTING VAN

Helfer, L. & Van Aelst, P. (2016). What Makes Party Messages Fit for Reporting? An Experimental Study of Journalistic News Selection. *Political Communication*, 33(1), 59-77.

In de hedendaagse gemediatiseerde politiek is nieuwsaandacht een belangrijk onderdeel geworden van het politieke spel. Politieke actoren proberen op allerlei manieren de aandacht van journalisten te trekken en zo de kans te verhogen dat ze in het nieuws verschijnen. Journalisten maken noodgedwongen een selectie uit de dagelijkse stroom aan politieke berichten. In een vergelijkende studie hebben we politieke journalisten in Nederland en Zwitserland fictieve persberichten van politieke partijen voorgelegd en gevraagd of ze op basis van deze informatie een nieuwsbericht zouden maken. Op deze manier proberen wij een antwoord te geven op de vragen hoe journalisten een selectie maken uit de politieke berichten waarmee ze dagelijks geconfronteerd worden en welke rol het politieke systeem hierin speelt.

Onderzoek naar nieuwsselectie van journalisten wordt veelal op basis van inhoudsanalyses gedaan. Om echter meer te weten te komen over hoe journalisten nieuws selecteren, is het noodzakelijk om ook te weten wat niet in het nieuws komt, om de kenmerken van berichten die wel en niet worden geselecteerd te kunnen vergelijken. Voor onze studie hebben wij daarom voor een experimentele benadering gekozen, met name de *factorial survey*, die ons toelaat het moment waarop een journalist voor het eerst kennisneemt van nieuwe informatie (en moet beslissen of hij of zij hier verder mee aan de slag gaat) te onderzoeken. Een experiment heeft als voordeel dat het ons maximale controle geeft over de context waarbinnen journalisten deze informatie tegenkomen. Daardoor kunnen we de invloed van factoren bestuderen die in het echt

vaak gecorreleerd zijn. Partijen hebben bijvoorbeeld de neiging om voornamelijk over onderwerpen te communiceren die voor hen belangrijk zijn, wat het moeilijk maakt het effect van partij en onderwerp op nieuws apart te onderzoeken. Een tweede voordeel van de experimentele benadering is dat wij exact dezelfde persberichten zowel aan Zwitserse en Nederlandse journalisten kunnen voorleggen en zo de invloed van het politieke systeem kunnen bestuderen.

Binnen de persberichten die we aan politieke journalisten in Nederland (N = 84) en Zwitserland (N = 67) hebben voorgelegd, hebben we een aantal nieuwswaarden gemanipuleerd die in verband met politiek nieuws van belang zijn. De determinanten van politieke nieuwsselectie hebben we in drie categorieën ingedeeld: de afzender, kenmerken van het bericht zelf, en de ontvanger. De resultaten tonen aan dat meerdere factoren journalistieke nieuwsselectie beïnvloeden. Voor de inhoud van het bericht vinden we dat journalisten vooral op het onderwerp letten waarover de partij communiceert: een persbericht waarin een partij over een 'niet-eigen' onderwerp spreekt, trekt meer aandacht van journalisten dan wanneer de partij over een 'eigen' onderwerp bericht. Als de VVD bijvoorbeeld een persbericht over duurzaamheid verstuurt, is dat interessanter dan eentje over belastingen. Ook de grootte van de politieke actie die wordt aangekondigd in het persbericht speelt een rol: een Kamervraag die waarschijnlijk verder geen consequenties heeft of een wetsvoorstel worden verschillend beoordeeld. Politieke acties met meer gewicht zullen vaker worden gerapporteerd in de media.

In verband met de afzender konden we in onze studie geen effect vinden van de status van de politicus die in het persbericht wordt geciteerd (een partijleider of een gewoon Kamerlid). De mate waarin een persbericht een indicator kan zijn voor conflict, omdat een partij een andere partij bekritiseert, blijkt voor politieke journalisten niet van belang te zijn. Aan de ene kant is dit verbazingwekkend, omdat studies op basis van inhoudsanalyses aantonen dat dit twee belangrijke kenmerken van politiek nieuws zijn. Tegelijkertijd ligt de focus van deze studie expliciet op het eerste moment waarop een journalist kennisneemt van nieuwe informatie. Het is dus zeker niet uitgesloten dat bij het opmaken van een nieuwsbericht nog andere politici met een hogere status worden gecontacteerd. Wel is het verbazingwekkend dat niet eens persberichten afkomstig van coalitiepartijen die de coalitie zelf bekritisieren de aandacht van journalisten weten te trekken. Mogelijk zou een meer extreme formulering binnen het experiment tot andere resultaten hebben geleid. Het is echter ook mogelijk dat journalisten er inmiddels aan gewend zijn dat partijen elkaar onderling bekritisieren, ook binnen een coalitie.

Tot slot hebben we naar de invloed van achtergrondkenmerken van de ontvangers, de journalisten, gekeken. Zo zou de politieke voorkeur van journalisten een rol kunnen spelen in hun selectie. In ons onderzoek vonden we echter geen significant effect van de politieke oriëntatie van een journalist. Ook selecteren meer ervaren journalisten niet anders dan hun minder ervaren collega's. Wat wel een invloed heeft, is hoe belangrijk de journalist het

onderwerp van het persbericht vindt. Dit bevestigt het belang van het onderwerp waarover partijen communiceren.

Bovendien vinden we meerdere gelijknissen, maar ook een verwacht verschil tussen de twee onderzochte landen. In Zwitserland zijn namelijk alle grotere politieke partijen, die samen over meer dan 85% van de zetels in de Kamer beschikken, in de regering vertegenwoordigd en is er geen sprake van een echte oppositie, in tegenstelling tot Nederland waar er een duidelijk verschil is tussen coalitie- en oppositiepartijen. Onze resultaten tonen aan dat deze verschillende verdeling van politieke macht inderdaad een belangrijke rol speelt. In Nederland maken persberichten van coalitiepartijen meer kans door journalisten geselecteerd te worden dan persberichten van oppositiepartijen. Zoals verwacht maken journalisten in Zwitserland geen verschil tussen partijen, waarschijnlijk omdat er geen sprake is van duidelijke machtsverschillen tussen de

grote partijen. In haar geheel biedt onze studie belangrijke nieuwe inzichten in de nieuwsselectie van journalisten. Door onze focus op de individuele journalisten en de keuze alleen naar politieke berichtgeving te kijken, biedt deze studie een toevoeging aan de bestaande literatuur over de invloed van nieuwswaarden op nieuwsselectie. Het feit dat deze nieuwswaarden nauwelijks zijn beïnvloed door achtergrondkenmerken van de journalist en ook grotendeels gelijklopen tussen landen is een bewijs van hun universele toepasbaarheid. Dat betekent echter niet dat journalisten voornamelijk gedreven zijn door commerciële overwegingen. De politieke context en de mogelijke consequenties van een actie zijn even belangrijk voor journalisten. Politieke berichtgeving komt niet in een vacuüm tot stand. Toekomstige studies met meer landen zouden de mogelijkheid bieden ook effecten van mediasystemen op nieuwsselectie verder te bestuderen.

Beleidscoherentie voor ontwikkeling: een multicausale aanpak

Joren Verschaeve, Sarah Delputte en Jan Orbie

EEN SAMENVATTING VAN

Verschaeve, J., Delputte, S. & Orbie, J. (2016) The Rise of Policy Coherence for Development: A Multi-Causal Approach, *European Journal of Development Research*, 28(1), 44-61.

In het hedendaagse debat over ontwikkelingsamenwerking staat 'Beleidscoherentie voor Ontwikkeling' (*Policy Coherence for Development*, PCD) centraal. PCD houdt in dat internationale ontwikkeling niet alleen nagestreefd moet worden door ontwikkelingsbeleid *stricto sensu*, maar ook door beleid op het gebied van onder andere handel, landbouw en migratie. Dit artikel verklaart waarom PCD rond 2007 bovenaan de internationale ontwikkelingsagenda is komen te staan.

In het artikel kijken we naar de OESO en naar haar Ontwikkelingscomité, de DAC (*Development Assistance Committee*), een organisatie die een sleutelrol speelt in het westerse denken over internationale ontwikkeling. Hoewel het idee achter PCD niet nieuw is en de DAC het concept al 25 jaar gebruikt, kwam het pas de afgelopen tien jaar bovenaan de westerse ontwikkelingsagenda te staan. De literatuur vermeldt enkele mogelijke ver-

klaringen voor de opmars van PCD, maar biedt geen overtuigend en alomvattend antwoord. Diverse (f)actoren lijken een rol te spelen, maar welke meer/minder belangrijk zijn, en hoe ze zich onderling verhouden, blijft onduidelijk.

Om bovenstaand vraagstuk beter te begrijpen, hanteren we een complexiteit erkennend perspectief. Ontologisch gezien volgen we de kritisch realistische premisse dat de sociale realiteit bestaat uit diverse lagen. Epistemologisch vereist dit een multicausale aanpak, waarbij telkens dieper gegraven wordt naar betere, alomvattende verklaringen. Hiertoe gebruiken we het aristotelische kader van causaliteit. Deze niet-klassieke visie op causaliteit biedt een veelbelovend perspectief voor de studie van de internationale betrekkingen (IB), hoewel het zelden gebruikt is binnen deze discipline. Het biedt een betere visie op causaliteit dan de klassieke humeaanse visie die positivisti-

sche en post-positivistische benaderingen kenmerkt, en het biedt een alternatieve manier om de relatie ideeën-belangen en agent-structuur te bestuderen.

We reconstrueren de positie van het PCD-concept binnen de OESO en de DAC op basis van *process tracing*. Uit de *process tracing*-analyse blijkt dat PCD voor het eerst werd besproken in 1991, maar zowel de OESO als de DAC bewezen het concept lange tijd enkel lippendienst. Pas vanaf 2007 kwam PCD bovenaan de politieke agenda van beide instellingen, zo getuigen onder meer de oprichting van een speciale PCD-eenheid, een informeel PCD-netwerk en een reeks rapporten over dit thema. Bovendien werd PCD een kernprioriteit van de OESO en DAC, zoals blijkt uit respectievelijk hun ontwikkelingsstrategie (2012) en hun nieuw mandaat (2011).

Hoe helpt het multicausale kader van Aristoteles nu om de snelle opgang van PCD te begrijpen? Startend met 'materiele' oorzaken, ligt een deel van de verklaring vervat in het te verklaren fenomeen. Ingaand tegen intuïtieve visies op causaliteit, betekent dit dat de materie zelf een deel van de oorzaak voor de materie is. Om het eenvoudige wikipedia-voorbeeld te geven: het brons of marmer verklaart waarom een standbeeld er is, en deels welke vorm het precies kan aannemen. In sociale wetenschappen ligt het uiteraard een stuk ingewikkelder. Toegepast op onze studie, betogen we dat de technische en intellectuele (her)conceptualisering van de PCD-notie zelf tegelijk haar toegenomen succes sinds 2007 verklaart. In deze periode bedachten academici en beleidsmakers de verschuiving van een

'negatieve' naar een 'positieve' definitie. PCD werd geherconceptualiseerd van iets wat vermeden moet worden (negatieve ontwikkelingsimpact door niet-ontwikkelingsbeleid) naar een instrument voor transformatieve ontwikkeling (positieve ontwikkelingsimpact door niet-ontwikkelingsbeleid). Materiële oorzaken bieden echter typisch noodzakelijke maar geen voldoende elementen van verklaring. Om te begrijpen waarom men het PCD-concept halfweg de jaren 2000 verder uitwerkte, moeten we ook andere vormen van causaliteit overwegen.

'Efficiënte' en 'finale' oorzaken leggen meer nadruk op *agency*. De eerste sluiten het nauwst aan bij het klassieke causaliteitsconcept als 'bron van verandering', bijvoorbeeld de persoon die het marmer beitelt tot een standbeeld; terwijl de tweede causaliteit zoekt in de 'intentionaliteit' achter verandering, bijvoorbeeld de bedoeling achter het standbeeld is om een persoon te verheerlijken. Toegepast op onze vraagstelling toont het artikel aan hoe diverse actoren, in het bijzonder de Europese Commissie, enkele EU-lidstaten (Nederland, Finland en Zweden) en het OESO- en het DAC-secretariaat elk om uiteenlopende redenen PCD gingen promoten. We maken duidelijk welke ideologische overtuigingen, persoonlijke motieven en bureaucratische belangen bij elk van deze actoren meespelen.

Op zoek naar diepere verklaringen, focussen we ten slotte op 'formele' oorzaken. Net zoals bij 'materieële' oorzaken zitten we hier op het structurele niveau, meer bepaald ideeën en instellingen die zowel beperkend als bevorderend kunnen werken. Bijvoorbeeld, de ideologische en

politieke context die maakt dat een bepaald persoon verheerlijkt wordt en aanleiding geeft tot het maken van een standbeeld. Toegepast op onze studie wijzen we op het institutionele overwicht van de EU binnen de OESO en de DAC in Parijs. Er is ook de toegenomen EU-impact, doordat weigerachtige EU-lidstaten, die zich inhoudelijk in het PCD eurosceptische kamp bevonden, zich moeilijk tegen het pro-PCD-standpunt vanuit Brussel kunnen verzetten. We wijzen ook op het belang van de globalisering die leidt tot vervagende schotten tussen diverse beleidsniveaus en -domeinen, wat beleidscoherentie meer dan ooit een thema maakt. Verder benadrukken we hoe de ideologisch context (het internationale) sinds halfweg de jaren 2000 een sterk 'anti-hulp'-discours vertoont, zoals ook blijkt uit invloedrijke boeken als Sachs' *The End of Poverty* (2006), Easterly's *The White Man's Burden* (2006) en Moyo's *Dead Aid* (2009). In zo'n context is PCD de perfecte legitimatie voor bezuinigingen in ontwikkelingshulp. Dit wordt nog versterkt door budgettaire crisissen en de opkomst van de BRICS. Tot slot heeft de securitisering van ontwikkelingsbeleid – waarbij relaties met het zuiden meer ingekapseld worden in een geopolitieke agenda (bv. *war on terror*) – de opgang van het PCD-concept op de westerse donoragenda gefaciliteerd. PCD doorbreekt immers het taboe tussen geopolitieke en ontwikkelingsdoelstellingen, terwijl het voor ontwikkelingsministeries een kans biedt om aan de eigen marginalisering te ontsnappen.

Deze analyse vormt de (bij ons weten) eerste toepassing van het aristotelische

kader in de IB en ontwikkelingsstudies, wat de weg opent voor verder onderzoek vanuit dit perspectief. Ze toont aan dat de opgang van het PCD-concept niet zo contingent is als het lijkt. Tegelijk wijst ze erop dat een aantal – min of meer fundamentele – verklaringen minder progressief zijn dan beleidsmakers en ook academici suggereren. Daarmee bedoelen we dat het PCD-concept onterecht haast consequent als 'goed' gepresenteerd wordt, hoewel een aantal kritische bedenkingen bij de totstandkoming ervan aan de orde zijn. Dit noopt tot verder kritisch onderzoek over de gevolgen van de PCD-agenda voor ontwikkelingsbeleid.

Bibliografie

- Easterly, W. (2007). *The White Man's Burden. Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done so Much Ill and so Little Good*. New York, N.Y.: Penguin Books.
- Koff, H. & Siitonen, L. (Eds.) (2016). Special Issue on Policy Coherence for Development. *European Journal of Development Research*, 28(1).
- Kurki, M. (2008). *Causation in International Relations: Reclaiming Causal Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moyo, D. (2009). *Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.
- Sachs, J. (2006). *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*. New York: Penguin Books.

Macro-economische prestaties, politiek vertrouwen en de economische crisis

Patrick F.A. van Erkel en Tom W.G. van der Meer

EEN SAMENVATTING VAN

Van Erkel, P.F.A. & van der Meer, T.W.G. (2016). Macroeconomic Performance, Political Trust and the Great Recession: A Multilevel Analysis of the Effects of Within-country Fluctuations in Macroeconomic Performance on Political Trust in 15 EU Countries, 1999-2011. *European Journal of Political Research*, 55(1), 177-197.

Politologen buigen zich al lange tijd over de vraag of macro-economische prestaties invloed hebben op het vertrouwen van burgers in de politiek en uiteindelijk op de legitimiteit van de representatieve democratie. De economische recessie sinds 2008, die veel Europese landen hard heeft geraakt, wakkerde deze belangstelling opnieuw aan. Waar het verband tussen macro-economische prestaties en politiek vertrouwen lange tijd vanzelfsprekend leek, trekt een groot aantal recente studies dat in twijfel. Zo laten onder meer Dahlberg en Holmberg (2014) en Van der Meer en Hakhverdian (2016) zien dat verschillen in politiek vertrouwen tussen landen niet samenhangen met hun macro-economische prestaties, althans niet wanneer rekening wordt gehouden met alternatieve verklaringen, zoals corruptie en de onpar-

tijdigheid van de overheid. Dit betekent echter niet dat economische prestaties er in het geheel niet toe doen. We weten immers dat subjectieve oordelen over de economie sterk samenhangen met politiek vertrouwen en dat er grote parallellen bestaan in de trends tussen consumentenvertrouwen en politiek vertrouwen. Hoe valt dit met elkaar te rijmen?

In dit onderzoek beargumenteren wij dat veel studies naar de invloed van macro-economische prestaties op politiek vertrouwen in de verkeerde richting kijken. Met name de recente multivariate, multilevelonderzoeken baseren zich vooral op cross-sectioneel (landenvergelijkend) onderzoek, maar negeren variatie over tijd. Impliciet ligt daardoor aan die onderzoeken de aanname ten grondslag dat burgers de macro-economische

prestaties van hun land vergelijken met die in andere landen: ze gaan ervan uit dat politiek vertrouwen in bijvoorbeeld Nederland hoger of lager ligt als het hier economisch beter gaat dan in de Europese buurlanden. De niet-significante effecten in landenvergelijkende studies tonen aan dat burgers die vergelijking niet maken, althans niet om de politiek te beoordelen op macro-economische prestaties. Toch is dat niet de enige mogelijke vergelijking. Burgers kunnen ook een longitudinale afweging maken, door de huidige macro-economische prestaties te vergelijken met wat gebruikelijk is voor het eigen land, bijvoorbeeld met het recente verleden.

Onze studie (her)introduceert zowel theoretisch als methodologisch het perspectief dat politiek vertrouwen voornamelijk wordt beïnvloed door een evaluatie van macro-economische prestaties in longitudinaal perspectief binnen het land in plaats van tussen landen. Voor het onderzoek maken wij gebruik van data uit de Eurobarometer. We analyseren 21 metingen in 15 verschillende EU-lidstaten tussen 1999 en 2011.¹ Dit doen we met behulp van een logistisch multilevelmodel: burgers (respondenten) zijn genest in landen op elk van de 21 tijdsmomenten. We elimineren alle cross-nationale verschillen door het centreren van de longitudinale verschillen op de macro-variabelen binnen elk van de 15 landen en door de toevoeging van landendummies. We kijken naar het effect van economische groei (groei van het bnp), het werkloosheidscijfer, het begrotingstekort, en de inflatie op politiek vertrouwen. Politiek vertrouwen meten we door de antwoorden op vragen over vertrouwen in het parlement en

vertrouwen in de regering te combineren. Omdat we verwachten dat burgers informatie over macro-economische prestaties met een korte vertraging verwerken, hebben we de economische prestaties vastgesteld op zes maanden voor de meting van politiek vertrouwen. Daarnaast controleren we nog voor alternatieve verklaringen op het niveau van burgers (geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, mate waarin ze economisch afhankelijk zijn van de staat) en voor kenmerken van landen (corruptie en de verstreken tijd sinds de laatste verkiezingen).

De resultaten van de analyses bevestigen het belang om niet alleen cross-sectioneel maar ook longitudinaal naar de macro-microrelatie te kijken. Burgers vergelijken economische prestaties inderdaad met de economische prestaties uit het verleden. Een historisch hoge economische groei, lage werkloosheid en een laag begrotingstekort doen het vertrouwen in de politiek stijgen. Die effecten stapelden zich in negatieve zin op sinds het uitbreken van de Grote Recessie in 2008, maar we vinden geen grotere daling in het vertrouwen van burgers dan wat op basis van de daling op de vier meegenomen economische indicatoren kan worden verwacht. De forse daling van het politieke vertrouwen tijdens de Grote Recessie was dus niet anders dan gebruikelijk, alleen scherper doordat de economie zo snel verslechterde.

Onze bevindingen blijken zeer robuust, ook wanneer we rekening houden met de effecten van corruptie (slecht voor het politieke vertrouwen) en verkiezingen (korte *boost* in het vertrouwen). Verder nemen we een aantal fundamenteel arbi-

traire keuzes in de operationalisatie onder de loep, zoals de samenstelling van de afhankelijke variabele en de keuze voor een vertraging van zes maanden in de macro-effecten op de micro-uitkomsten. Dit bevestigt de validiteit van onze bevindingen. Toch menen we dat er explicieter gekeken moet worden naar de referentiekaders en ijkpunten die burgers zelf zeggen te hanteren.

Onze bevinding heeft intrigerende implicaties. De mate waarin burgers de politiek afrekenen op macro-economische prestaties is niet zozeer gebaseerd op een vergelijking met andere landen maar vooral op een vergelijking met de stand van de nationale economie in het verleden. Dat verklaart waarom macro-economische prestaties leiden tot conjuncturele golven in politiek vertrouwen: niet omdat de economie beter of slechter functioneert dan in de omliggende landen, maar omdat de economie beter of slechter presteert dan in het eigen recente verleden. Dit suggereert dat het tamelijk zinloos is wanneer de politiek vertrouwen probeert te herstellen door zich af te zetten tegen andere landen (als Grieken-

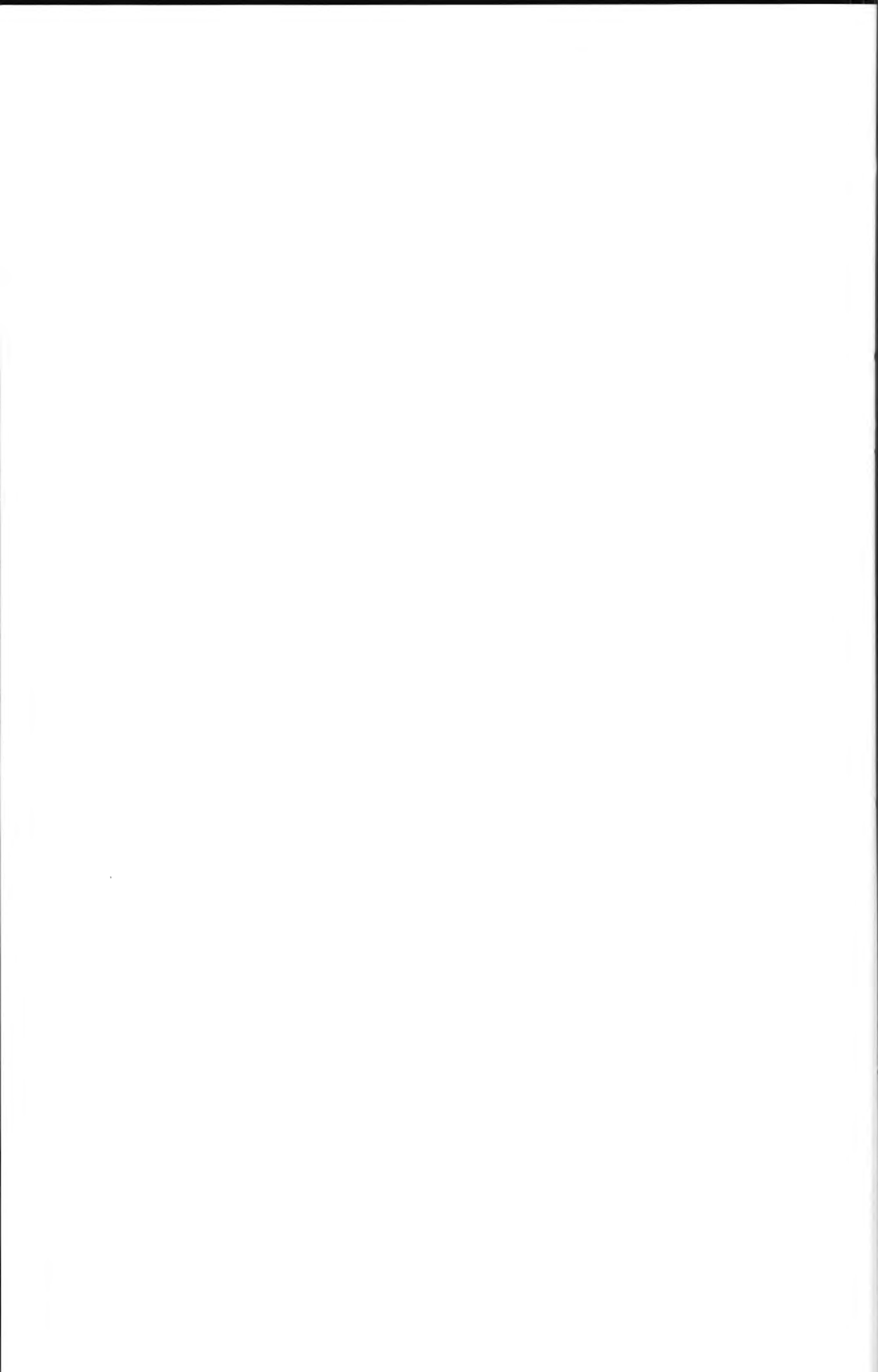
land) die het nog slechter zouden doen, of juist waarschuwend wijzen op andere landen (als Duitsland, China) die het beter doen.

Noot

1. Deze 15 EU-lidstaten zijn: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Zweden en het Verenigd Koninkrijk.

Bibliografie

- Dahlberg, S. & Holmberg, S. (2014). Democracy and Bureaucracy: How Their Quality Matters for Popular Satisfaction. *West European Politics*, 37(3), 515-537.
- Van der Meer, T.W.G. & Hakhverdian, A. (2016). Political Trust as the Evaluation of Process and Performance: A Cross-national Study of Forty-two European Democracies. *Political Studies* (ter perse).

Ben Crum is hoogleraar politicologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en co-directeur van ACCESS EUROPE, het Amsterdam Centre for Contemporary European Studies. Zijn onderzoek richt zich op de normatieve implicaties van de internationalisering van de politiek, met een focus op de Europese Unie. E-mail: ben.crum@vu.nl.

Sarah Delputte is doctor-assistent in het Centrum voor EU-Studies van de Universiteit Gent. Haar onderzoek focust op het ontwikkelings- en klimaatbeleid van de EU. E-mail: sarah.delputte@ugent.be.

Patrick F.A. van Erkel is medewerker en doctoraatsstudent aan het Departement Politieke Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen. Tevens is hij lid van de onderzoeksgroep Media, Middenveld en Politiek (M²P). Zijn onderzoeksinteresses omvatten electoraal gedrag, voorkeurstemmen, vergelijkende politiek en politiek vertrouwen. E-mail: patrick.vanerkel@uantwerpen.be.

Luzia Helfer was promovenda aan de Universiteiten van Leiden en Antwerpen en bestudeerde door middel van experimenten de invloed van media en politiek. Zij heeft inmiddels een aanstelling als docente bij de Graduate School of Communication van de Universiteit van Amsterdam. E-mail: l.helfer@uva.nl.

Tom W.G. van der Meer is universitair hoofddocent Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam en co-directeur van het Nationaal en Lokaal Kiezersonderzoek in Nederland. Zijn onderzoeksinteresses omvatten politiek vertrouwen, electorale volatiliteit en sociaal kapitaal. Hij blogt regelmatig over deze en andere onderwerpen op het politicologisch weblog StukRoodVlees.nl. E-mail: t.w.g.vandermeer@uva.nl.

Jan Orbie is hoofddocent aan de Vakgroep Politieke Wetenschappen en directeur van het Centrum voor EU-Studies aan de Universiteit Gent. Zijn onderzoek focust voornamelijk op het externe beleid van de EU. E-mail: jan.orbie@ugent.be.

Kasper Ossenblok is als doctoraatstudent en onderwijsassistent verbonden aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent. Zijn onderzoeksinteresse gaat uit naar normatieve politieke theorie en in het bijzonder naar theorieën van rechtvaardigheid en gelijkheid. E-mail: Kasper.Ossenblok@UGent.be

Yorick van Rijthoven (MSc.) is een recent afgestudeerd bestuurskundige aan de Universiteit Leiden en heeft zich gespecialiseerd in internationale en Europese bestuurskunde. Zijn onderzoeksinteresse gaat uit naar o.a. interparlementaire samenwerking over EU-aangelegenheden, het EU-besluitvormingsproces en (internationaal) publiek management. E-mail: yjfavarijthoven@gmail.com.

Rik de Ruiter is als universitair docent Bestuurskunde verbonden aan het Instituut Bestuurskunde van de Universiteit Leiden. Zijn onderzoeksinteresse gaat uit naar politiek, beleid en bestuur van de Europese Unie. E-mail: r.de.ruiter@fgga.leidenuniv.nl.

Jelmer Schalk is als universitair docent bestuurskunde verbonden aan het Instituut Bestuurskunde van de Universiteit Leiden. Zijn onderzoeksinteresse gaat uit naar publiek management, inter-organisationale netwerken en sociale netwerkanalyse. E-mail: j.schalk@fgga.leidenuniv.nl.

Julie Sevenans is als doctoraatsstudent verbonden aan onderzoeksgroep M²P (Media, Movements and Politics) van de Universiteit Antwerpen. Haar onderzoeksinteresse gaat uit naar politiek en media. E-mail: julie.sevenans@uantwerpen.be.

Peter Van Aelst is hoogleraar aan het Departement Politieke Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen en lid van de onderzoeksgroep Media, Middenveld en Politiek (M²P). Zijn onderzoek situeert zich voornamelijk in de domeinen van de politieke communicatie en vergelijkende politiek. E-mail: peter.vanaelst@uantwerpen.be.

Joren Verschaeve is doctor-assistent in het Centrum voor EU-Studies van de Universiteit Gent. Zijn onderzoek focust voornamelijk op het EU-ontwikkelingsbeleid. E-mail: joren.verschaeve@ugent.be.

Gerrit Voerman is hoogleraar Ontwikkeling en functioneren van het Nederlandse en Europese partijstelsel aan de Rijksuniversiteit Groningen en directeur van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP). E-mail: g.voerman@rug.nl.

Stefaan Walgrave is als hoogleraar verbonden aan onderzoeksgroep M²P (Media, Movements and Politics) van de Universiteit Antwerpen. Zijn onderzoeksinteresse gaat uit naar politiek, media en sociale bewegingen. E-mail: stefaan.walgrave@uantwerpen.be.

Bram Wauters is hoogleraar aan het Departement Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent. Hij is hoofd van de Ghent Association for the Study of Parties and Representation (GASPAR). Hij bereidt momenteel een boek voor over partijleden in Vlaanderen, dat in het voorjaar van 2017 zal verschijnen. E-mail: bram.wauters@ugent.be.

Auteursrichtlijnen *Res Publica*

I. Voor ALLE BIJDRAGEN, zowel voor de wetenschappelijke artikelen als voor de rubrieken, gelden volgende voorschriften:

- Publicatie in het **Nederlands**.
- Auteurs geven aan of ze hun **bijdrage insturen** als wetenschappelijk artikel, dan wel als rubrieksbijdrage (essay, symposium, boekbespreking), naar res.publica@acco.be.
- **APA-referentiesysteem**, zowel in de **tekst** als in de **bibliografie op het einde** van de bijdrage.

II. Voor de TWEE DELEN AFZONDERLIJK gelden voorts volgende voorschriften:

- **Wetenschappelijke artikelen:**
  - maximum 10.000 woorden, inclusief abstract, referenties, voetnoten en bibliografie
  - bestaan uit 4 onderdelen: titel, Engelstalig abstract en titel, corpus en bibliografie
  - Engelstalig abstract en titel: 100-150 woorden
  - Engelstalige keywords: maximum 6
  - corpus: In de inleiding worden doel, motivatie en context van het artikel uitgelegd.
  - enkel literatuur met rechtstreekse relevantie voor het onderwerp van het artikel dient te worden opgenomen, uitgebreide empirische details worden beter niet in de tekst zelf opgenomen
  - titels en tussentitels: 5 niveaus mogelijk, gebruik Arabische cijfers
    - niveau 1: gecentreerd en standaard lettertype
    - niveau 2: *gecentreerd en cursief*
    - niveau 3: *links uitgelijnd en cursief*
    - niveau 4: *linkse insprong, cursief, eindigt met punt*. Tekst volgt meteen.
    - niveau 5: GECENTREERD EN HOOFDLETTERS
  - het aantal voet- en eindnoten moet tot een minimum worden beperkt
  - tabellen en figuren worden in de tekst ingevoegd en aangeduid met Arabische cijfers
  - artikelen worden in Word-versie ingediend
  - auteurs verklaren in begeleidende e-mail dat het ingezonden artikel in deze vorm niet bij een ander tijdschrift werd ingediend of gepubliceerd
  - aantal woorden van het artikel wordt in begeleidende e-mail meegegeven
  - auteursgegevens: naam, correspondentie- en e-mailadres worden in afzonderlijk document bij het artikel gevoegd

- **Rubrieken**

- **Politiek essay:** maximum 7.000 woorden

- In 'het politiek essay' publiceren we artikelen die belangwekkende bijdragen leveren tot het publieke debat. Het politiek essay is een opiniërend artikel waarin auteurs, gehinderd door en gebaseerd op hun wetenschappelijke kennis, duidelijk stelling nemen ten aanzien van een maatschappelijk relevant onderwerp.

- **Symposium:** verschillende bijdragen - samen maximum 7.000 woorden

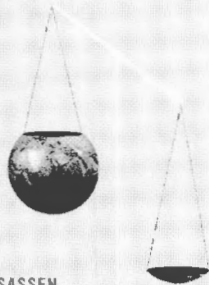
- In 'het symposium' nemen academische en praktijkpoliticalogen stelling in over actuele dossiers. Discussiepunten kunnen zowel het academische politieke bedrijf tot voorwerp hebben, als thema's die in het bredere politieke leven beroering wekken.
- Van de publicatietaal van politicalogen tot het gebruik van opiniepeilingen door de massamedia: al die onderwerpen waar politicalogen iets over te melden hebben, maar het er doorgaans niet over eens zijn.
- *Res Publica* zoekt het debat op en brengt er verslag over uit. Verschillende auteurs nemen positie in tegen resp. voor een centrale stelling die door de rubriekverantwoordelijken van de redactie kort wordt ingeleid.

- **Onderzoek uitgelicht:** maximum 1000 woorden

- In 'Onderzoek uitgelicht' wordt interessant, prestigieus en belangwekkend politicalogisch onderzoek van Vlaamse en Nederlandse bodem in de spotlight geplaatst. Auteurs vatten een recent gepubliceerd wetenschappelijk artikel samen op een toegankelijke manier in 750 tot 1000 woorden. Voorwaarde voor selectie van bijdragen is recente publicatie in een gerenommeerd internationaal politicalogisch tijdschrift (maximaal twee jaar geleden) en een eerste of tweede auteur dan wel een meerderheid van co-auteurs die verbonden zijn aan een Vlaamse of Nederlandse academische instelling. Lezers van *Res Publica* blijven hiermee op de hoogte van belangrijke theoretische en methodologische ontwikkelingen in het bredere vakgebied.
- De klemtoon ligt op een samenvatting van het oorspronkelijke artikel. Desgewenst kan dit gekaderd worden in het bredere onderzoek dat aan het artikel ten grondslag ligt. Voor figuren en tabellen wordt best naar het oorspronkelijke artikel verwezen; noten worden best gemeden.

Voor een uitgebreide beschrijving van de auteursrichtlijnen:

www.respublica.be

SASKIA SASSEN

UITSTOTING

BRUTALITEIT &
COMPLEXITEIT IN DE
WERELDECONOMIE

Saskia Sassen

Uitstoting

*Brutaliteit en complexiteit in de
wereldeconomie*

ISBN 9789462922372 (2015)

336 blz.

€ 34,00

'Alle huidige vormen van kennis en technologie worden al te vaak op zo'n manier ingezet, dat ze elementaire wreedheden veroorzaken', aldus Saskia Sassen. Ze verwijst daarmee naar de complexiteit van financiële systemen. Naar de technische expertise die exploitatie van het milieu veroorzaakt, zoals bijvoorbeeld in de mijnbouw. Naar de juridische deskundigheid van rijke landen, die daardoor terrein winnen ten

koste van arme landen. Die rijke landen hebben zich ontwikkeld tot machtige actoren in een cluster van kennis en belangen. Zij ondernemen acties, waarvan de gevolgen veel verder reiken dan wat één individu, een bedrijf of een regering kan teweegbrengen.

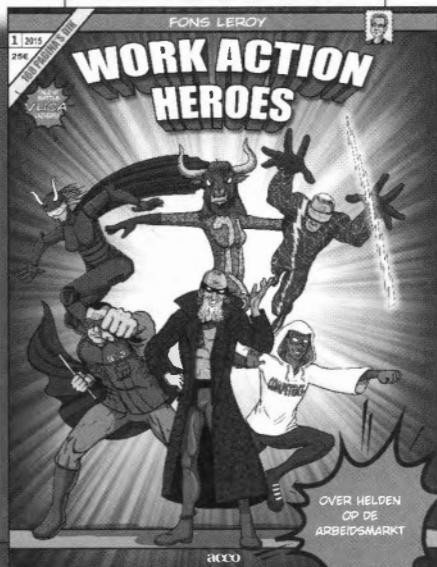
Alsof het nog niet genoeg was: de enorme complexiteit van de wereldeconomie maakt het haast onmogelijk om te zeggen wie

verantwoordelijk is voor de uitwassen ervan.

In een nuchtere analyse actualiseert Saskia Sassen ons begrip van de wereldeconomie in de 21e eeuw. In *Uitstoting* laat ze een systeem zien, met verwoestende gevolgen, zelfs voor wie zich onkwetsbaar waant. Ze legt daarbij verrassende verbanden om de logica van die uitstoting te verklaren.

acco
MAAKT KENNIS MET U

Uitgeverij Acco
Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven
tel. 016/62 80 00 – fax 016/62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverijacco.be

Fons Leroy

Work action heroes

ISBN 9789462922747

168 blz.

€ 25,00 (excl. verzendingskosten)

Volatiel, onzeker, ambigu en complex: zo kan je de actuele arbeidsmarkt omschrijven. En dat zal de komende decennia zo blijven. De technologische revolutie en de extreme globalisering plaatsen werkzoekenden en werknemers voor grote uitdagingen. Niet eenvoudig om te overwinnen.

Daarom heeft de arbeidsmarkt helden nodig. Je bent ze vast al tegen het lijf gelopen. Al heb je er misschien

weinig van gemerkt. Omdat je kennismakte met hun alter-ego. De ongekwalificeerde jongere, de arbeidsgehandicapte, de 50+'er met een bore of burn-out, de timide sollicitant, de werknemer die angstvallig aan zijn job vasthoudt, de medewerker met weerstand tegen elke innovatie: ze lijken de kneusjes van de arbeidsmarkt, maar het enige wat ze nodig hebben is wat heroïsche kracht om hun mannetje/vrouwje te staan.

Ben je onderwijzer, werkgever, middenveldspeler, arbeidsmarktbemiddelaar?

Dan kun je de alter-ego's helpen ontwikkelen tot Work Action Heroes, tot helden van de arbeidsmarkt.

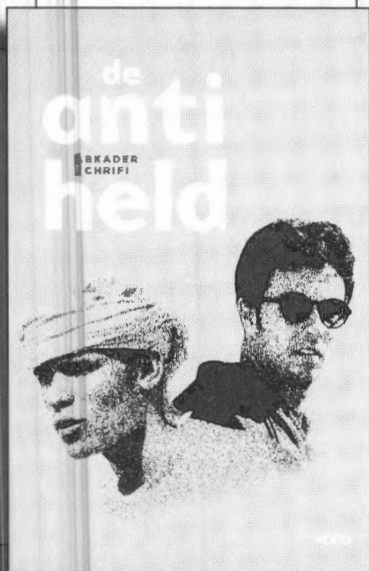
Ben je werknemer of werkzoekend? Ontdek de held in jezelf.

BESTEL SNEL EN MAKKELIJK ONLINE!

Surf naar www.acco.be/actierespublica en vermeld de actiecode **RESP50MZ2105** bij je bestelling. Bekijk zeker ook onze stockverkoop met ronde prijzen verder in dit tijdschrift. Dan krijg je je uitgezochte boeken thuis bezorgd (exclusief verzendkosten). Heb je een probleem met je bestelling? Mail naar actie@acco.be. Actie geldt tot 31/07/2016.

acco
MAAKT KENNIS MET U

Uitgeverij Acco
Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven
tel. 016/62 80 00 – fax 016/62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverijacco.be

Abkader Chrifi

De antiheld

ISBN 9789462922761 (2015)

280 blz.

€ 17,95 (excl. verzendingskosten)

In de aanloop naar zijn vijftigste verjaardag komt Abdelkader tot het inzicht dat zijn leven, met alle hoogten en dieptepunten, hem heeft geleid tot één belangrijke waarheid: zijn hele leven is een aaneenschakeling van gebeurtenissen en conflicten die hun sporen op zijn Arabische hart en zijn Europese geest hebben nagelaten.

Wanneer Abdelkader een visioen krijgt van zijn overleden vader en zijn overgrootvader Sidi Boukil Bouderbala, besluit hij op reis te gaan naar de geboortegrond van zijn voorvaders om antwoorden te zoeken bij de legendarische honderdjarige kluizenaar Sidi Al Mostafa. Abdelkader begint een zoektocht, terwijl hij achtervolgd wordt door

zijn jeugdzonde. Wanneer hij Sidi Al Mostafa eindelijk in de vallei van de Atlas vindt, doet hij een duizelingwekkende ontdekking.

De Antiheld is een meeslepend verhaal over het leven van een straatjongen, die door op zoek te gaan naar de zin van het leven een intellectueel talent ontdekt.

acco
MAAKT KENNIS MET U

Uitgeverij Acco
Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven
tel. 016/62 80 00 – fax 016/62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverijacco.be

ABKADER
CHRIFI

DE REGIS SEUR

EMPOWERMENT
IN DE MAATSCHAPPIJ

acco

Abkader Chrifi

De regisseur

Empowerment in de maatschappij

ISBN 9789462922754 (2015)

216 blz.

€ 15,95 (excl. verzendingskosten)

Een oosters spreekwoord zegt: "Als de leerling bereid is, zal de leermeester verschijnen." Kunnen we zelf bepalen wat we wel of niet kunnen zijn? En wie zouden we willen zijn als we zelf mochten kiezen? Wat zouden we willen bereiken in ons leven, in ons werk en in onze relaties?

De regie over ons eigen leven voeren is niet gemakkelijk.

Dat komt vaak door het waarden- en normenpatroon dat we hebben opgebouwd en dat ons wereldbeeld is gaan bepalen. Al onze activiteiten zetten we dan tegen die, soms beperkende, patronen af.

Inspirerend en innemend beschrijft de auteur hoe alle mensen in staat zijn te worden wie ze willen zijn,

door een groeiproces af te leggen in zelfbewustzijn, positief denken, vertrouwen en vastberadenheid. Het is aan ons om die kans te grijpen. Niet afwachtend, maar actief, met het roer stevig in eigen handen en het vizier gericht op de toekomst die we zelf wensen te scheppen. Dat is regisseren pur sang.

BESTEL SNEL EN MAKKELIJK ONLINE!

Surf naar www.acco.be/actierespublica en vermeld de actiecode **RESP50MZ2105** bij je bestelling. Bekijk zeker ook onze stockverkoop met ronde prijzen verder in dit tijdschrift. Dan krijg je je uitgekozen boeken thuis bezorgd (exclusief verzendkosten). Heb je een probleem met je bestelling? Mail naar actie@acco.be. Actie geldig tot 31/07/2016.

acco
MAAKT KENNIS MET U

Uitgeverij Acco
Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven
tel. 016/62 80 00 – fax 016/62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverijacco.be

**de geschoolde
maatschappij**

Raf Vanderstraeten &
Frederik Van der Gucht

Raf Vanderstraeten & Frederik Van der Gucht

De geschoolde maatschappij

ISBN 9789462922464 (2015)

112 blz.

€ 25,00

€ 17,95 (excl. verzendingskosten)

In drie of vier generaties, dus een eeuw tijd, is 'verder studeren' geëvolueerd van een privilege voor enkelingen naar gemeengoed voor grote groepen jongeren. Dit boek kijkt op een nieuwe manier naar die onderwijsrevolutie en gaat na welke impact die heeft op onze samenleving vandaag.

Nooit eerder hebben zoveel jonge mensen zoveel tijd, energie en middelen besteed aan onderwijs en opleiding. Met iedere nieuwe generatie

lijken de verwachtingen over het aantal jaren schoolbezoek en het te behalen diploma naar boven te worden bijgesteld.

De maatschappij organiseert zich ook steeds meer rond de kennis en kunde die in het onderwijs worden omarmd, verspreid en gelegitimeerd. De auteurs analyseren de fundamentele kenmerken van onze nieuwe, geschoolde maatschappij. Daaruit blijkt hoe geleidelijk nieuwe scheidslijnen tot stand zijn

gekomen, zoals het onderscheid tussen hoog- en laaggeschoolden. Verder brengt de studie voor het eerst de impact van universiteiten op regionale ontwikkeling in kaart en ook de geografische mobiliteit van hoog- en laaggeschoolden, waardoor we van een heuse braindrain kunnen spreken. *De geschoolde maatschappij* is dan ook een must read voor iedereen die begaan is met én kritisch wil reflecteren op onderwijs en maatschappij.

acco
MAAKT KENNIS MFT U

Uitgeverij Acco
Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven
tel. 016/62 80 00 – fax 016/62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverijacco.be

Mark Van Hoecke , Boudewijn Bouckaert
& Philippe Thion

Inleiding tot het recht

ISBN 978 90 334 9551 9 (2014)

432 blz.

€ 33,95 (excl. verzendingskosten)

Dit boek is een inleiding tot het recht voor niet-juristen. Naast een overzicht van de nationale, Europese en internationale politieke en gerechtelijke structuren en instellingen, biedt het boek hoofdzakelijk een inleiding tot het burgerlijk recht en tot het privaatrechtelijk procesrecht, en een kort overzicht van het strafrecht en het strafprocesrecht.

Alle voor niet-juristen relevante informatie is hier samengebracht: van de theoretische, historische en ideologische achtergronden van het recht tot de zeer praktische informatie over rechtsregels en rechtspraktijk. Om het praktisch nut nog te verhogen werd een methodologisch hoofdstuk toegevoegd dat de niet-jurist met een zekere basiskennis van het

recht, in staat moet stellen om zelfstandig opzoekingen in wetgeving, rechtspraak en rechtsleer uit te voeren.

Verder worden bij dit boek online oefeningen aangeboden die op een volwaardig digitaal leerplatform beschikbaar worden gesteld, en ook powerpoint slides ten behoeve van docenten die het boek gebruiken.

BESTEL SNEL EN MAKKELIJK ONLINE!

Surf naar www.acco.be/actierespublica en vermeld de actiecode **RESP50MZ2105** bij je bestelling. Bekijk zeker ook onze stockverkoop met ronde prijzen verder in dit tijdschrift. Dan krijg je je uitgekozen boeken thuis bezorgd (exclusief verzendkosten). Heb je een probleem met je bestelling? Mail naar actie@acco.be. Actie geldig tot 31/07/2016.

acco
MAAKT KENNIS MET U

Uitgeverij Acco
Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven
tel. 016/62 80 00 – fax 016/62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverijacco.be

Richtlijnen voor auteurs

- Deel 1: max. 3 wetenschappelijke artikelen van elk max. 10 000 woorden
- Deel 2: 3 rubrieken
  - Politiek essay: max. 7000 woorden
  - Symposium: verschillende bijdragen – samen max. 7000 woorden
  - Onderzoek uitgelicht: max. 1000 woorden

Res Publica is abstracted in the following journals: ABC POL SCI. Advanced Bibliography of Contents. Political Science and Government; International Political Science Abstracts. Documentation politique internationale; International Bibliography of Political Science. Bibliographie internationale de science politique; International Bibliography of the Social Sciences. Bibliographie internationale des sciences sociales; International Bibliography of Economics. Bibliographie internationale de science économique; Social Sciences Citation Index. An International Multidisciplinary Index to the Literature of the Social, Behavioral and Related Sciences; Sociological Abstracts; Bulletin analytique de documentation politique, économique et sociale contemporaine; United Nations. Monthly Bibliography. Selected Articles. Nations Unies. Bibliographie mensuelle. Articles sélectionnés; Bulletin de renseignements documentaires. Communauté Européennes. Documentation bulletin. European Communities.

Wordt uitgegeven met de steun van de Universitaire Stichting België

Inhoud

Deel 1 — Wetenschappelijke artikelen

Vragen naar de bekende weg? Een analyse van informatiebronnen waarop schriftelijke vragen over Europese zaken in de Nederlandse Tweede Kamer zijn gebaseerd

Rik de Ruiter, Jelmer Schalk en Yorick van Rijthoven

Politologen in het Vlaamse televisienieuws: wetenschappers of commentatoren?

Julie Sevenans en Stefaan Walgrave

Links-libertarisme als aantrekkelijke theorie van sociale rechtvaardigheid

Kasper Ossenblok

Deel 2 — Rubrieken

Essay: De kwetsbaarheid van de democratie: collectief zelfbestuur in een tijdperk van internationalisering

Ben Crum

Symposium: De rekruteringsfunctie van partijen in gevaar?

Gerrit Voerman, Bram Wauters, Jeroen van der Kolk en Martijn Brandenburg

Onderzoek uitgelicht:

Wat maakt partijcommunicatie nieuwswaardig? Een experimenteel onderzoek naar journalistieke nieuwsselectie

Luzia Heller en Peter Van Aelst

Beleidscoherentie voor ontwikkeling: een multicausale aanpak

Joren Verschaeve, Sarah Delputte en Jan Orbie

Macro-economische prestaties, politiek vertrouwen en de economische crisis

Patrick F.A. van Erkel en Tom W.G. van der Meer